

מקבים

לאבוקה

קובץ מאמרים לחנוכה

הרב אליעזר חיים שנוולד

ראש ישיבת ההסדר מאיר הראל מודיעין

ואל"מ במיל'

"הברק הא-לקי שבנשמת החשמונאים נתפוצץ לניצוצות כשיתקבצו
לאבוקה אחת ישובו להגלות" מרן הרב קוק זצ"ל, 'מגד ירחים'

כל הזכויות שמורות למחבר

©

ניתן להעתיק ולצלם את התוכן המילולי (לא כולל תמונות) על פי הצורך – אם מיועד ללימוד, ולא לשם מטרות מסחריות

מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי

"ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על ליבו כבואו אל הקדש לזכרון לפני ה' תמיד"

כשיתקבצו לאבוקה ישוב להגלות (הרב קוק זצ"ל מגיד ירחיט)	לוי	שמעון	ראובן
	זבולון	יששכר	יהודה
	גד	נפתלי	דן
	בנימין	יוסף	אשר
הברק האל-הי שבנשמת החשמונאים נתפוצץ לניצוצות			

לזכר נטחם בן ישראל הלוי לנאצי ה"ד
ודעונו שרה חיה ציפורה בת הרב אברהם הלוי רייטנברג ה"ד
וילדיהם
שניספו בשואה בר"ח סיוון תש"ד

הפרוכת של בית מדרשנו-עם הפתגם של הרב קוק זצ"ל

מודיעין כסלו תשע"ג – דצמבר 2012

מהדורה שניה-מוצאי מבצע "עמוד ענן" תשע"ג

הוצאה לאור: ישיבת ההסדר "מאיר הראל" מודיעין.

רח' עמק בית שאן 53 מודיעין תד: 354 טל': 08/9719935, פקס: 08/9719938

דוא"ל: yeshivatmeirharel@gmail.com

אתרנו באינטרנט: http://meirharel.org

חוברת זו יוצאת לאור בתמיכתם של נדיבי הלב שתרמו להדפסתה

לזכרם של

רות ויצחק בלנק

שרה ודוד ברג

ישראל ברג

מוקדש על ידי

גלדיס ודוד בלנק

לעילוי נשמת

חיים בן יהודה אריה הלוי ז"ל

שלמה אשר בן משה ז"ל

אליה בער מוטקה בן ישראל ז"ל

אסתר לאה בת דוד ז"ל

יצחק אהרון בן חיים הלוי ז"ל

ת.נ.צ.ב.ה

למאיר ואילה

לרגל חתונתם

בתפילה שיהיה ביתם בית של
תורה וגמילות חסדים

שיקרין מאורו על כל סביבתו

ובזכות התורה
יזכו לברכה והצלחה בכל
מעשה ידיהם

צבי ותמרה סנד

חוברת זו יוצאת לאור בתמיכתם של נדיבי הלב שתרמו להדפסתה

לישיבת מאיר הראל מודיעין
לרב שנוולד ולכל צוות הרבנים
ברכת הצלחה
יהי רצון שהישיבה תצליח בכל מה שהיא עושה
בלימוד התורה ובשרות בצה"ל,
עם תלמידים מהארץ ומחו"ל
חנוכה שמח לממשיכי דרך החשמונאים
מברכים: רוברט (צבי) וסוזאן סגל
וודמיר ניו יורק

לע"נ אמנו וסבתנו היקרה
עליזה בת יעקב ומישה
לבית משפחת פרידמן ע"ה
נולדה בחג האורים
חייה היו מלאה אורה ושמחה
אמונה ובטחון בה'
נפטרה י"ד תשרי תש"ע
תרומת משפחת שומכר – מודיעין

חוברת זו יוצאת לאור בתמיכתם של נדיבי הלב שתרמו להדפסתה

לע"נ

גרינצויג בן אלימלך ז"ל
ציפורה גרינצויג בת ר' לייב ז"ל
חיים יהודה אונגר בן אברהם ז"ל
שרה חיה אונגר בת אברהם ז"ל

לע"נ

יעקב ורות מאיר ז"ל
יונה ורבקה קלוש ז"ל

תודה לתורמים
שחפצים בעילום שמם
על תרומתם להדפסת החוברת

לזכרון עולם בבית מדרשנו

"וכבוד עשו לו במותו" – מלמד שהושיבו ישיבה על קברו"

[כבא קמא דף טז/ב]

סמ"ר מאיר שנוולד הי"ד

נולד בחנוכה ביום כ"ט בכסלו תשל"ה (13.12.1974) בצפת, להוריו ר' משה ונחמה שנוולד. למד בישיבת ההסדר בקרית שמונה. נפל בכפר דרום ת"ו – ט' ניסן תשנ"ה (9.4.1995).

סמ"ר מאיר שנוולד הי"ד

סגן הראל שרם הי"ד

נולד ביום ד' בתמוז תשל"ב (16.6.1972) ברמת גן. להוריו משה ושלוה. למד בישיבת ההסדר בחיספין. נפל בקרב בלבנון בערב שבת חנוכה, כ"ו כסלו תשנ"ד. (10.12.1993)

סגן הראל שרם הי"ד

סמ"ר יהונתן יעקב אינהורן הי"ד

נולד ביום כ"א בסיוון התשמ"ד (21.6.84) בהר ברכה, להוריו דוד ורויטל. למד בישיבת ההסדר באילת ובמכינה בעצמונה. נפל בקרב במלחמת לבנון השנייה, בעיירה עייתא א-שעב, ז' מנחם-אב תשס"ו.

סמ"ר יהונתן יעקב אינהורן הי"ד

רב"ט דב אינדיג הי"ד

נולד ביום ג' בסיוון תשי"א (7.6.1951) ברומניה, להוריו מרים ואברהם-יחזקאל, עלה עם הוריו לארץ בשנת 1959. למד בישיבת ההסדר "כרם ביבנה". נפל בקרב במלחמת יוה"כ בקרבות הבלימה נגד הסורים ברמת הגולן ביום י"א בתשרי תשל"ד (7.10.1973).

רב"ט דב אינדיג הי"ד

סא"ל אבנר גולדמן ז"ל

נולד ביום ג' באב תשכ"ב (2.8.1962) בפתח תקוה, להוריו עובדיה ואריקה. למד בישיבת ההסדר "ברכת משה" מעלה אדומים. שירת כטייס מסוק יסעור ובתפקידים פיקודיים בחיל האויר. נפל באסון המסוק באימון בקרפטים ברומניה ביום ט"ז באב תשע"א (26.07.2010).

סא"ל אבנר גולדמן ז"ל

פ ת ח ד ב ר

נר לרגלי דברך ואור לנתיבותי
תהילים קי"ט

"הברק האלקי שבנשמת החשמונאים נתפוצץ
לניצוצות. כשיתקבצו לאבוקה אחת-ישוב להיגלות"
מרן הרב קוק זצ"ל, 'מגד ירחים'

המאמרים שבחוברת שלפניכם נכתבו בבית מדרשנו במהלך השנים האחרונות. המהדורה הראשונה של החוברת יצאה לאור לפני מבצע "עמוד ענן", לאחר שהסתיים נדהמנו עד כמה חלק מהדברים כה אקטואליים. במהדורה השניה הוספנו עוד מאמר קצר, שחותם את החוברת שנכתב בעיצומו של המבצע. בית המדרש שלנו בעיר מודיעין, עיר החשמונאים, מהווה המשך ישיר לבית המדרש החשמונאי שפעל כאן והפיץ את תורתו לכל ישראל. בעצם קיומו ובברורים המתקיימים בו הוא מחזיר את עטרת תורת החשמונאים ליושנה. על כן הסוגיות הקשורות לחנוכה וליסוד הלכותיה מהוים בו נדבך חשוב. בישיבה אנו נוהגים לומר במידה מסויימת של הלצה, שאמנם "לא כל יום פורים" אבל במודיעין "כל יום הוא חנוכה"! משום שהמורשת של החשמונאים, על היבטיה השונים, באה לידי ביטוי כאן בכל ימות השנה ואינה מצטמצמת רק לחג החנוכה. למוד התורה המתקיים בבית המדרש יומם ולילה מקרין על העיר כולה, והוא בבחינת "נרות" שמוצבים בפתח הישיבה, באורח קבע ו"מאירים את העיר".

בית המדרש שלנו נוסד לאור משנתו של "רוא"ה האורו"ת" מרן הרב קוק זצ"ל, שמהווה נר לרגלנו ואור לנתיבתנו. נדבך משמעותי במשנתו קשור לדור התחיה ו"שיבת ציון". דור שבו תתחדש רוח הגבורה של החשמונאים. על כן מצאנו לנכון לעטר את פרוכת ארון הקודש שבבית מדרשנו בפתגמו המפורסם ב"מגד ירחים" לחודש כסלו: "הברק האלקי שבנשמת החשמונאים נתפוצץ לניצוצות. כשיתקבצו לאבוקה אחת-ישוב להיגלות". רוח הגבורה של החשמונאים, היתה שילוב מופלא של גבורה בלימוד התורה ומסירות נפש לקיום מצוותיה, גבורה בשדה הקרב במלחמה נגד היוונים, וגבורת המנהיגות בלקיחת אחריות על עתיד האומה וביציאה למלחמה לשם השגת עצמאות מדינית ורוחנית. השילוב הזה "התפוצץ לניצוצות" בעת היציאה לגלות, והעדר האפשרות להביא אותו לידי ביטוי.

הישיבה חרטה על דגלה את המשימה, להיות בין ה"מקבצים לאבוקה", גדולה מאירה ומקרינה, את ה"ניצוצות שנתפוצצו". היא משלבת בין לימוד התורה, שרות צבאי איכותי, פיקוד ומנהיגות וחינוך לאחריות על כלל ישראל. ותרומה לעיצוב עתידו הרוחני, לנוכח האתגרים המורכבים העומדים בפניו. בבית מדרשו אנו שואפים "לקבץ לאבוקה", כתפיסה שילובית, של ה"אחדות הכוללת" מבית המדרש של "תורת ארץ ישראל". תפיסה שבאה לידי ביטוי בתחומים שונים, בשילוב בין הקודש לחול, בין החזון לעולם המעשה, בין "הלכה לאגדה", בין תורה ומדע, בין חיי הפרט לחיי הכלל, הקהילה והמדינה. **הקשר המיוחד שיש לישיבת "מאיר הראל" למודיעין נולד עוד הרבה לפני שהיה ידוע שהיא תקום במודיעין.** הישיבה הוקמה לזכר שני תלמידי ישיבות שנפלו על הגנת הארץ סמ"ר **מאיר שנוולד** הי"ד **שנוולד בחנוכה**, וסגן **הראל שרם** הי"ד **שנפל בערב שבת חנוכה**.

החוברת שלפניכם היא החמישית במספר שהוצאנו בשנה האחרונה, למועדי השנה. כישבת ההסדר הקהילתית אנו מבקשים לשתף את בני הקהילה והציבור הרחב בלימוד התורה המתקיים בין כתלי הישיבה.

ב"ה זכינו שעירנו הפכה להיות היעד מספר אחד, לעולים מארצות דוברות אנגלית ועל כן, כדי לשתף גם אותם בפירות בית מדרשו, אנו עושים מאמצים כבירים כדי לתרגם חלק מהמאמרים לאנגלית.

כין שמדובר על מאמרים שיצאו בהפרש של שנים, יתכנו חזרות קלות. ברכתנו לבני הקהילה וידידי הישיבה בארץ ובחו"ל שתרמו לשם הוצאת החוברת לאור. מהם שבקשו שתרומתם תהיה בעילום שם. בכך הם נעשו שותפים בזכות של הפצת דברי התורה הללו ברבים, לעילוי נשמת יקיריהם.

ישר כח לכל השותפים למלאכה שטרחו ועמלו: לרב אלי פישר שתרגם את המאמרים לאנגלית, לניסן רצלב כץ שתרגם מזמנו ומעצותיו המחכימות, לערן קידרון, ומעל לכולם למנכ"ל הישיבה צבי זלצר.

אנו מברכים את חברי הקהילות בעיר ואת כל בית ישראל באשר הם בארץ ובתפוצות, בברכת חג אורים שמח.

שנזכה לראות את הניצוצות "מתקבצים לאבוקה"

בהפצת אור התורה ומורשת החשמונאים.

בברכת התורה והארץ

אליעזר חיים שנוולד

מקבצים לאבוקה – קובץ מאמרים לחנוכה
תוכן העניינים

א. "מקבצים לאבוקה"

מודל חשמונאי לשילוב גבורת הרוח וגבורה פיזית – חוזר ומתגלה.

- 7 1. מקבצים לאבוקה
8 2. מודל חשמונאי לשילוב גבורת הרוח וגבורה פיזית
10 3. ברכתו הכפולה של שבט לוי
11 4. מקור העוצמה של החשמונאים

ב. נרות החנוכה בפתח הבית

ונצחון הקדושה והצניעות של הבית היהודי.

- 15 1. הקדמה – חשיפת מתכונת המצוה בבית המדרש הארץ ישראלי
16 2. נרות החנוכה מצוות הבית
19 3. נרות החנוכה בפתח הבית או בפתח החצר
22 4. נרות החנוכה ומצוות המזוזה
26 5. ברכת הרואה לחסרי בית
28 6. היחס בין נס פך השמן לנס הניצחון
31 7. המרד ביוונים על גזירת עבודה זרה.
33 8. המרד ביוונים על הגזרות שפגעו בקדושת הבית
36 9. השלב הראשון – גזירה על מנעול הדלת כדי לפגוע בבית ובצניעות
41 10. השלב השני – גזירה על הקדשת בעלי החיים לכפירה בקב"ה
42 11. השלב השלישי – גזירה על הטבילה כדי לפגוע בקדושת הבית
43 12. השלב הרביעי – גזירת ההגמון על הכלות כדי לפגוע בקדושת הבית
45 13. תחילת המרד ביוונים
47 14. איזכור מדרש "מעשה חנוכה" במהלך הדורות בפיוטי הראשונים
50 15. נר החנוכה והמזוזה בפתח הבית ונס נצחון הצניעות וקדושת הבית
52 16. חיוב נשים בנר חנוכה כמחוללות הנס
54 17. נר חנוכה מול נר שבת והערך של שלום בית
58 18. ההסתרה והחשיפה של מדרש מעשה החנוכה
58 19. החזרת נרות החנוכה לפתח הבית בעידן של גאולה
63 ג. גבורה יהודית מאז ולתמיד

וההכרעה בויכוח על מהות הגבורה בקרב ובחיים.

71 ד. נרות מורשת יהודה המכבי, המאירים בפתח בית מדרשנו.

75 ה. מצוות הדלקת נר חנוכה בצה"ל
בהדלקת נרות בפתחי האהלים ובנגמשי"ם.

79 ו. כ"עופרת יצוקה" והציפיה להכרעה של ימי החנוכה.

83 ז. "עמוד הענן" ו"עמוד האש" שלפני המחנה
בנרות החנוכה ובמלחמות ישראל

מאמרים באנגלית

א. "מקבצים לאבוקה" מודל חשמונאי לשילוב גבורת הרוח וגבורה פיזית – חוזר ומתגלה

1. מקבצים לאבוקה

כאשר הנרות ידלקו בפתח בתינו נחזור ונספר בניסים שנעשו לאבותינו בימים ההם בזמן הזה ונשאב השראה מהחשמונאים לימינו. אחד מהתחומים החשובים שעלינו ללמוד מהחשמונאים קשור לשילוביות, לאידיאל השילוב בין התחום הפיזי לתחום הרוחני שבחיינו. אחד מהפתגמים המפורסמים של מרן הרב קוק זצ"ל מעטר את פרוכת ארון הקודש בבית מדרשנו, לאמור¹:

הברק האלקי שבנשמת החשמונאים נתפוצץ לניצוצות.
כשיתקבצו לאבוקה אחת – ישוב להיגלות.

מורנו ורבנו הרב צבי יהודה קוק זצ"ל בנו של מרן הרב קוק זצ"ל באר את מאמר אביו²:

"הנה ימים באים נאם ד' וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה זרע אדם וזרע בהמה"³.

במצב האידיאלי יש מיזוג והרמוניה בין 'זרע האדם', המסמל את הרוחניות לבין 'זרע הבהמה' המסמל את הגשמיות. במצב של שלמות קיימת גבורה רוחנית, ענקיות ברוח, ועם זאת חוסן וגבורה גופניים. גופם ונשמתם של ישראל קשורים זה בזה. עם ישראל נלחם נגד טיפוח תרבות הגוף רק כאשר היא גורמת להזנחת תרבות הרוח וזיקוק הנשמה. תקופת החשמונאים הוא המקור שממנה שאבה היהדות את אורה בשבתה במחשכים, בגלות. גבורת החשמונאים ואור

¹ הרב קוק זצ"ל - "מגד ירחים" פתגמי החודש לחודש כסלו תרע"ד

² "קניין תורה" סיכומי שעורים של הרצי"ה זצ"ל עמ' צ"ו מאמר "אור המכבים".

³ ירמיהו לא כו.

בית המקדש היו כ"זריקת חיסון" לתקופת הגלות הארוכה. וכו'... אור המכבים נתפוצץ לרסיסים, אך עתיד הוא לחזור ולהתלכד, כשיתקבצו בני ישראל בחזרה לארצם. עתה, עם קיבוץ הגלויות לארץ ישראל, חוזרת התורה לאכסניה שלה והניצוצות הפזורים מאור המכבים הולכים ומתקבצים לאור גדול. עם ישראל הולך ומתקדם צעד אחר צעד לקראת קוממיות גופנית ורוחנית כאחד.

ישיבת ההסדר "מאיר הראל" בעיר מודיעין המתחדשת, היא ממשיכת המורשת של החשמונאים. ישיבה זו בעצם קיומה ממחישה את המסר שיש בפתגמו של הרב קוק זצ"ל. בישיבה אנו "מקבצים לאבוקה" את הניצוצות, ע"י שילוב בין קדושת לימוד התורה, מתוך ישוב הדעת ומתוך שקידה, ובין שותפות בהגנה על הארץ כחיילים וכמפקדים, שמתייצבים בחוד החנית.

אנו רואים חשיבות גדולה בהבלטת המשימה של "קיבוץ הניצוצות לאבוקה", בעיקר לאור העובדה שבקרב ציבור נרחב של לומדי תורה, רווחת הדעה שמדובר במשימה בלתי אפשרית.

2. מודל חשמונאי לשילוב גבורת הרוח וגבורה פיזית

הנרות המאירים בפתחינו מפרסמים את נס הנצחון ואת סוד הנצחון היהודי מאז ולתמיד. החשמונאים בני הכהנים, ניצחו את הצבא היווני המשוכלל ביותר בזמנם כשהם מעטים ומעוטי אמצעים. ההכשרה היחידה שהיתה להם היתה הכשרה רוחנית של כהנים העובדים בבית המקדש. הם אולי היו גם בעלי הכשרה תורנית, בוגרי ישיבות וכוללים אבל לא היו בוגרי אקדמיות צבאיות ולא בעלי עבר קרבי, ובכל זאת הצליחו לתעתע בצבא יווני מודרני (דאז) ומנוסה, ולהכריעו פעם אחר פעם.

אם נבקש לקרב את הסיטואציה של אז להבנתנו דהיום נחשוב על כך שיהודה המכבי בהיותו כהן היה עובד בבית המקדש מספר שבועות בשנה ובשאר ימות השנה, ככל הכהנים, עסק בהרבצת תורה ("יורו משפטך

ליעקב ותורתך לישראל" אולי היה רב ומורה או אפילו ראש ישיבה או ראש כולל אברכים בני שבט הכהנים בעיר מודיעין. ומי היו חייליו? קרוב לוודאי שהיו אלה בני שבט הכהנים בני ישיבה או אברכי הכולל.

ננסה לדמיין לעצמנו את התמונה בעת צאתו לקרב כנגד היוונים, היא דומה למצב בו היינו מציידים כמה מאות אברכים בחרבות חלודות, ושולחים אותם להסתער על בריגדת מארינס אמריקאית מודרנית, מצויידת ומחומשת מכף רגל ועד ראש, עם טנקים ואמצעי לחימה משוכללים. שהרי הצבא היווני של אז היה בעצם הצבא המשוכלל והמצוייד ביותר דאז (לדוגמה הטנק של אז היה הפיל וכו').

בדומה לכך כתב ה"דברי ירמיהו" על הרמב"ם לפני כמאתיים שנה⁴:

הנה רבינו (הרמב"ם) שם בראש (הלכות חנוכה) נצחון החשמונאי על אויבי ה', והאריך לתאר מעמדינו בימי היונים כמה פגע בנפשינו וברכושינו ובכבוד בנותינו. ואחרי זה הנם דנרות, ועל זה כתב: "ומפני זה התקינו וכו'" אשר נוכל לפרש על שניהם: על הנצחון מאויבים ימי שמחה והלל ועל נם דנרות להדליק הנירות וכמ"ש להראות ולגלות הנם וכו'.

וא"כ עיקר קביעת היום טוב היה משום תגבורת המלחמה אשר היה על דרך הפלא ופלא מעטים נגד הרבה יודעי נשק מלומדי מלחמה מאנשי אלכסנדר אשר אחרי מותו נחלק ממלכתו ונפל א"י ביד יונים אשר שר צבאו היה למלך להם. וענין המלחמה גדולה, כי קיום האומה והתורה כולה ובית המקדש הכל תלוי בה, וראוי לקבוע ליום טוב רק בלעדי נם הנרות לא היו קובעים.

3. ברכתו הכפולה של שבט לוי

ברכתו של משה רבנו לשבט לוי, שבט הכהונה, כפולה היא. מצד אחד היא

⁴ "דברי ירמיהו" על הרמב"ם חנוכה ג' א-ג. רבי ירמיהו לעוו - נולד בשנת תקע"א (1811), נפטר בשנת תרל"ד (1874).

כוללת ברכה רוחנית, על הפצת התורה ברבים ועבודת המקדש, ומצד שני היא כוללת ברכה גשמית לעוצמה וחייל, ולנצחון על האוייבים⁵:

וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך וגו'.

יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך.

ברך ד' חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון.

על החלק השני של הברכה מפרש רש"י, שם שני פירושים, אחד הקשור לעבודת הקדש והשני למלחמת החשמונאים לעתיד⁶:

דבר אחר ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם עובדי כוכבים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר ברכ' ה' חילו ופעל ידיו תרצה:

ומשנאיו מן יקומון – מחץ קמיו ומשנאיו מהיות להם תקומה: הנצי"ב ב"העמק דבר" מבאר את הקשר והשילוביות שיש בין שני התחומים, הרוחני והצבאי, קשר זה עתיד לבוא לידי ביטוי בתקופת החשמונאים⁷:

מחץ מתנים קמיו. עבור "יורו משפטיך ליעקב". וכבר נתבאר כמה פעמים דזכות התורה הוא חרב של ישראל להיות נלחמים עם אומות העולם. וכדאי' במס' מכות (דף י'): "עומדות היו רגלינו בשערי ירושלים" – עומדות היו רגלי ישראל שלא ימוטו במלחמה שערי ירושלים שהיו מלאים בתורה". (ועוד ביארנו בס' בראשית י"ב י"ז וכ"ו ה' ובכ"מ). משום הכי באה הברכה עבור כוח התורה שביד הכהנים והלויים שיהיו מתגברים במלחמה.

הנצי"ב מדגיש שהשילוביות בין שני התחומים מביא להישגים איכותיים

⁵ דברים פרק לג ח-יא.

⁶ רש"י שם פסוק יא.

⁷ העמק דבר על דברים פרק לג פסוק יא.

גם לכל תחום בנפרד. הוא משפיע לטובה על התחום הרוחני וגם על התחום הצבאי⁸:

ואמר שתי ברכות: "מחץ מתנים קמיו" נגד "יורו משפטיך ליעקב". שהוא הוראה במה שהוא מקובל והמורה מדמה מילתא למילתא ע"כ דבר שבא לפניו. ועל "ותורתך לישראל". שהוא המלמד דרך פלפולה של תורה לתלמידיו אמר: "ומשנאיו מן יקומו". שהוא יותר מהראשונה שאינו אלא מחץ והכאה בשעת מלחמה אבל יוכל להיות שמיד יקומו ויתגברו במלחמתם שנית. אבל ברכה זו היא שהמחץ תהיה באופן שלא יקומו עוד, כמו שיהיה במלחמת חשמונאי עם מלכות יון.

4. מקור העוצמה של החשמונאים

מה היה מקור העוצמה של החשמונאים וסוד כוחם? שאלה זו מתחזקת לאור תפיסה רווחת, שמי שהוא גדול ברוח אינו יכול להיות בו זמנית בעל גבורה צבאית גדולה ומומחה למצביאות, משום שתחום אחד בא בהכרח על חשבון השני. והנה כאן, לא רק שאין התחומים באים האחד על חשבון השני, אלא הם משלימים זה את זה ומביאים את החשמונאים לשיא בשני התחומים. סוד העוצמה של החשמונאים וסוד כוחם היה ב"רוח הלחימה" ותעצומות הנפש שלהם שהתעצבה בבית המדרש.

יש הסוברים שאין אפשרות ללמוד מהחשמונאים על האפשרות לשלב בין השניים שכן הצלחתם היתה הצלחה ניסית על טבעית! כפי שאנו מזכירים בתפילת "על הניסים":

ועל הניסים וכו'.. ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם. רבת את ריבם. דנת את דינם. נקמת את נקמתם. מסרת גבורים ביד הלשים. ורבים ביד מעטים. וטמאים ביד טהורים. ורשעים ביד צדיקים. וזדים ביד עוסקי תורתך. ולך

⁸ העמק דבר על דברים פרק לג פסוק יא.

עשית שם גדול וקדוש בעולמך. ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה.

לדעתם של אלה אין מקום להסיק מנס על טבעי למצבים רגילים וטבעיים. אולם אנו אמונים על הגישה של חז"ל (ראה בספרנו צבא וישיבה פרק "אין סומכים על הנס"). **שעלינו לברר מהו העיגון המציאותי והטבעי שעליו נבנתה הקומה הניסית. שכן "אין סומכים על הנס"!** ואם פועלים כפי שצריך בדרכי הטבע לעיתים מתרחש נס על טבעי. עקרון זה חשוב לברור משום שאנו אמורים ליישם אותו גם בימינו. הגמי' מספרת על אחד מקרבות החשמונאים שנערך בעיצומו של יום הכיפורים⁹:

"והתניא: יוחנן כהן גדול שמע בת קול מבית קדש הקדשים שהוא אומר נצחו טליא דאזלו לאגחא קרבא לאנטוכיא".
רש"י שם מפרש:

"נצחו טליא וכו' – שהלכו "פרחי כהונה" בני בית חשמונאי להלחם עם יוונים לפני יום הכפורים ונלחמו ביום הכפורים ושמע יוחנן בת קול כשהיה עובד עבודת יום הכפורים".

ביום הקדוש ביותר לעם ישראל שבו משביתים לחלוטין את עולם העשייה והגשמיות, פרחי הכהונה בני בית חשמונאי נלחמים, ומנצחים. במקביל לעבודת הכפרה הרוחנית של הכהנים על עם ישראל במקדש, פרחי הכהונה עוסקים בהגנה על הקיום הפיזי של עם ישראל.

כמה סמלי הוא ש"בקודש הקודשים", מקום בו מתעלים למדרגה הרוחנית הגבוהה ביותר, דווקא שם נשמעת הידיעה על נצחונם של "פרחי כהונה", תוך כדי עבודת הקודש העליונה ביותר, ע"י בת קול.

תאור זה מבטא באופן מיוחד את מקור העוצמה של בני חשמונאי ואת ההשלמה האפשרית בין שני התחומים.

אצל בית חשמונאי התבונה המצביאות והגבורה, נבעו מעוצמה רוחנית ולא רק מלימוד טכני של תורת הקרב ואמנות המלחמה. הניצחון בקרב התבסס על "רוח הלחימה" ועל האמונה שבלב, שהם "מכפילי כח" בקרב.

⁹ גמי' סוטה ל"ג ע"א.

על כן החשמונאים מהווים מודל לשילוב ייחודי בין העולם הפיזי לעולם הרוחני ואצלם אין סתירה בין גבורה פיזית לגבורה רוחנית אדרבא מדובר על שני צדדים של אותה מטבע.

בתיאורי הקרבות שבספר חשמונאים ניתן למצוא דוגמאות רבות לשילוב של חיזוק רוחני ואמוני ללוחמים לפני הקרב-ואלה הפכו בשדה הקרב ל"מכפיל כח"¹⁰.

כדוגמה מחזק יהודה המכבי את רוח לוחמיו ואת אמונתם טרם קרב, באפשרות להתגבר על הנחיתות המספרית ולנצח¹¹:

"ויאמר יהודה: **דבר קל הוא שימסרו רבים ביד מעטים**, "כי אין לשמים מעצור להושיע ברב או במעט"¹², ולא ברב חיל הניצחון במלחמה, כי מן השמים באה הגבורה... .. ואנחנו נלחמים בעד נפשנו ותורתנו".

ובמקום אחר הוא מחזק את אמונתם בצדקת הדרך¹³:

ויען שמעון ויאמר לו: **לא ארץ נכריה לקחנו ולא ברכוש נכרים משלנו, כי אם נחלת אבותינו**, אשר ביד אויבנו, עת מן העיתים, בלא משפט נכבשה, ואנחנו, כאשר היתה לנו עת השיבונו אל נחלת אבותינו".

גם "קריאת הקרב" וסיסמת הלחימה - מהוים ביטוי לרוח מיוחדת המשלבת את ההתכוננות למלחמה עם חיזוק האמונה ורוח הלחימה¹⁴:

"ואחרי אשר חזק אותם בדברים האלה **ויכינס למות בעד התורה בארץ האבות**, חילק את הצבא לארבעה ראשים. העמיד את אחיו בראש כל גדוד, את שמעון ואת יוסף (כנראה יוחנן, או יוסף בן זכריה) **ואת יונתן...ובהשמיעו את הסיסמא "לה' הישועה!"** התייצב בראש הגדוד הראשון והחל להלחם וכו'...".

¹⁰ אם כי צריך לקחת בחשבון את הבעייתיות של ההסתמכות על ספר חשמונאים כמקור הסטורי.

¹¹ חשמונאים א' ג, יז-יח.

¹² עפ"י הפסוק בשמואל-א (יד, ו): **"כי אין לד' מעצור, להושיע ברב או במעט"**.

¹³ חשמונאים א', ט"ו לג-לד.

¹⁴ חשמונאים ב', ח', כ"א - כ"ג.

וכן לפני הקרב המכריע באמאוס, יהודה המכבי מפיח בלוחמיו רוח של אמונה ומוטיבציה, בטחון בקב"ה ונחישות¹⁵:

"... אז נסע המחנה ויחן מדרום לאמאוס. ויהודה אמר: **התאזרו והיו לבני חייל, והיו מוכנים לבוקר להלחם בגויים האלה אשר התאספו עלינו להשמיד אותנו ואת בית מקדשנו. כי טוב לנו מותנו במלחמה מראות ברעת עמנו ומקדשנו. כאשר ירצו השמים כן יעשו.**"

על כן "תקופת החשמונאים הוא המקור" של שלמות שבה "קיימת גבורה רוחנית, ענקיות ברוח, ועם זאת חוסן וגבורה גופניים". אולם עם היציאה לגלות "אור המכבים נתפוצץ לרסיסים", ונוצרה הפרדה בין שני התחומים בין הצד הפיזי לבין הצד הרוחני. עם השיבה של עם ישראל לארצו "חוזרת התורה לאכסניה שלה והניצוצות הפזורים מאור המכבים הולכים ומתקבצים לאור גדול".

אנו ממשיכי הדרך של גבורת החשמונאים, זו שבאה מתוך הרוח של בית המדרש, ונבחנת באינסוף מבחנים בשדה הקרב. אולם לא רק בשדה הקרב היא באה לידי ביטוי אלא גם בשדה החיים, האישיים והממלכתיים. בעבודת ד' ובנין מדינתנו, יסוד כסא ד' בעולם.

¹⁵ חשמונאים א', ג', נ"ז-ס'.

ב. נרות החנוכה בפתח הבית ונצחון הקדושה והצניעות של הבית היהודי

1. הקדמה – חשיפת מתכונת המצוה בבית המדרש הארץ ישראלי

מצוות הדלקת נרות החנוכה היא מצווה חביבה ומיוחדת שאנו מקיימים איש איש בפתח ביתו¹⁶ .:

מצוות נר חנוכה מצווה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנם ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו, אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מזכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק.

ברור של גדרי המצווה יאפשר לנו להכין את עצמנו לקליטת האורות הגדולים של נרות החנוכה שיאירו מבתנו ועל בתינו, פנימה והחוצה.

במצוה זו שתקנוה חכמים יש פרטים רבים, והספרות התורנית שעוסקת בה רחבה עד מאד. חלקה נכתב בגלות והתייחס לתנאים המיוחדים והמגבלות שהיו בגלות לקיום אורח חיים יהודי כהלכתו, וחלק ממנו בארץ ישראל לפני הגלות ולאחר שיבת עם ישראל לארצו.

המבקש להתעמק במצווה ולחשוף את המשמעויות העמוקות הכמוסות בה, צריך להתבונן במתכונת של המצווה שבאה לידי ביטוי בפרטיה, שכן המתכונת של המצווה מבטאת את המהות הפנימית שלה. המתבונן לעומק יבחין גם בכך שבתקופת הגלות ביקשו חכמים להבליט צדדים מסויימים במצווה מתוך כוונה שהצדדים הללו יכסו ויסתירו צדדים אחרים, בבחינת מגלה טפח כדי להסתיר טפחיים.

אנו מבקשים להתעמק במתכונת של המצווה שעובר כחוט השני בפרטיה. זו מבצבצת מבין המקורות ולא הובלטה, כנראה בכוונת מכוון. עם שיבתנו לארצנו והחזרת עטרה ליושנה, לבתי מדרשנו הארץ ישראליים,

ראשיתו של עיון זה בלימוד ב"חבורה" של אברכי הכולל בגולן לקראת חנוכה תשמ"ח.
¹⁶ רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ד הלכה יב.

נדמה שחובתנו לחשוף אותה. מדרש "מעשה החנוכה" שהתפרסם מכתב יד בראשית המאה הקודמת שופך אור מיוחד על המצווה ומשמעויותיה.

2. נרות החנוכה מצוות הבית

מצוות נר חנוכה הוגדרה באופן יחודי בברייתא כמצוה הקשורה לבית¹⁷:
"תנו רבנן: מצות חנוכה **נר איש וביתו**. והמהדרין – נר לכל אחד ואחד. והמהדרין מן המהדרין, וכו'".

לפי רש"י עיקר המצווה ("נר איש וביתו", ללא ההידור): שכל בני הבית יוצאים ידי חובה בהדלקה של נר אחד, ואין חובה על כל אחד להדליק בפני עצמו¹⁸:

נר איש וביתו – נר אחד בכל לילה, ואיש וכל בני ביתו סגי להו (די להם) בנר אחד.

מכאן שההגדרה "נר איש וביתו", אינה בהכרח כחובה על הבית ממש אלא לבני הבית. לעומת זאת הרמב"ם מדגיש ב"לשונו הזהב" שעיקר המצוה קשורה לבית. שבכל בית יודלק נר אחד, שמייצג את הבית ויושביו¹⁹:

כמה נרות הוא מדליק בחנוכה? מצותה שיהיה **כל בית וביתו מדליק נר אחד**, בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד.

מכאן שעל פי הרמב"ם יש זיקה בין המצווה לבית!
ה"שפת אמת" מבקש לברר לעומק את הדין, שאחד מדליק לכל בני הבית. הוא מעלה שתי אפשרויות: שהמצווה היא מצוות הבית, ואינה תלויה במספר הדרים בו, או שזו מצווה כמו כל מצוה אחרת, שאחד מוציא בה ידי חובה אחרים²⁰:

ויש לעיין: אי המצוה נר אחד בבית כמו מזוזה וכמו נר

¹⁷ גמי שבת דף כא ע"ב.

¹⁸ רש"י שבת דף כא ע"ב.

¹⁹ רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ד א.

²⁰ שפת אמת שבת דף כא ע"ב.

שבת, דכל שהדליק לשם שבת, אף שהדליק מי שיהיה, די!

כלומר, שהמצווה מוטלת על הבית כיחידה בפני עצמה כמו מצוות מזוזה ונר שבת. ה"שפת אמת" מבאר שלהגדרה זו עשויה להיות השלכה הלכתית (שם):

ולפי זה אפשר דגם שני בעלי בתים הדרים בבית אחד די להם בנר אחד.

מאידך, השלכה זו עלולה לעמוד בסתירה עם הדין בגמ', שאורח, אמור להשתתף בשווי הנרות ע"י פרוטות שהוא משלם למארח, ואם המצווה היא על הבית, אין בכך צורך (שם):

והא דאושפיזא (אורח) משתתף בפריטי (משתתף בהוצאות על הנר, בפרוטות).

יש לומר שהוא כדי לעשות המצוה בממונו, אבל מדינא יוצא!

ה"שפת אמת" מיישב שאין הכרח שתיווצר סתירה. כיוון שדין הגמרא שהאורח משתתף בפרוטות אינה תנאי, והוא יוצא ידי חובה גם אם לא השתתף. מכל מקום עדיף להשתתף, כדי שהמצווה תהיה מממונו.

האפשרות השניה להגדרת המצווה, שמעלה ה"שפת אמת" שהמצווה מוטלת על כל אחד מבני הבית, כמו במצוות אחרות, אלא שבעל הבית מוציא את כל בני הבית ידי חובתם (כמו בקידוש, שהאחד מוציא ידי חובה את כל בני הבית):

או נימא דהמצוה על כל אדם אלא דבעל הבית מוציא כל בני ביתו.

אבל אם כן קשיא! פשיטא דכל מצוה יכול להוציא חברו? וכו'..

דהיינו: אם הדין הזה דומה לשאר המצוות מדוע לגמי יש צורך לציין זאת במפורש²¹.

לדיון זה יש משמעות עמוקה, משום שאם המצווה של נר חנוכה מוגדרת

²¹ וראה שם שמביא נפקא מינא בין שתי האפשרויות: "ונ"מ לפי הנ"ל במהדרין אי כ"א מצי לברך דאי מטעם שליחות א"כ המהדרין אין מכוונים להוציא ורשאי כ"א לברך אבל אי המצוה רק על הבית וא"צ כוונה להוציא א"כ על מצות הידור בלבד א"י אי רשאי לברך הגם די"ל דכך תיקנו וגם זה בכלל המצוה ושייך עליו ברכה אף דאינו מחויב מ"מ שייך וציונו כדמצינו בכמה דוכתי [וכ"מ בתה"ד שהביא הבי"י (סי' תרע"ז) ובט"ז שם]."

כאילו היא מוטלת על הבית ולא על האדם, יש מקום לברר מה הקשר בין נר חנוכה והבית, שבעטיו קבעו חכמים את מתכונת המצווה? גם בעל ה"פני יהושוע" התקשה בכך²²:

"איש וביתו. נראה דמה שנשתנה מצוה זו משאר מצוות שהן חובת הגוף, שהיה חיוב על כל יחיד ויחיד, דקיימא לן נמי²³: "מצוה בו יותר מבשלוהו"

דהיינו: מצוות נר חנוכה, שונה משאר המצוות, שעשאוה כחובת הבית, ואחד מוציא את כל בני הבית, ולא תקנו שכל אחד חייב להדליק בעצמו. ה"פני יהושוע" סובר שהדבר נובע מהחובה לפרסם את הנס, שקובע למצווה מקום מיוחד, ובשל כך נראה כאילו המצווה היא חובת הבית: אלא דשאני הכא שאין הכא עיקר המצוה אלא בסמוך לרשות הרבים, שהוא משום פרסומי ניסא, משום כך הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית! ועדיין צריך עיון".

אולם מסקנה זו לא הניחה את דעתו ונשאר ב"צריך עיון". ואולי יש לומר שאכן יש קשר בין מצוות הנר ל"בית" ועל כן תקנו כאילו היא חובת הבית, אלא שיש לברר מדוע.

הקשר של מצוות נר חנוכה לבית דווקא, נידון גם במספר הקשרים נוספים. לדוגמה דנו הפוסקים במקרה של מפליג בספינה, או נוסע ברכבת האם הם יכולים להדליק בברכה. ובזמננו נשאלנו לגבי חובת הדלקה למי ששוהה ברכב קרבי בזמן ההדלקה²⁴, או באוהל סיירים בצבא. שהרי אלה אינם "בית", וכן למי שלן תחת כיפת השמים. שאלה זו נשאל המהרש"ם²⁵:

לתשובת מכתבו וכו' אם מותר להדליק נר חנוכה על הבאהן (הרכבת)? לא מצאתי הדבר מבואר. וכו'. ומה שכתב רש"י ב"יושב בספינה" יש לומר שהיו אז ספינות פתוחות בלא קירווי והרוח מנשב ולא הי' בגדר בית כלל. ואף

²² ח"י הפני יהושוע שבת דף כא ע"ב.

²³ קדושין מ"א ע"א.

²⁴ ראה מאמרנו בחוברת זו על "מצוות הדלקת נר חנוכה, בצה"ל בהדלקת נרות בפתחי האהלים ובנגמשי"ם".

²⁵ שו"ת מהרש"ם חלק ד סימן קמו.

דהבאהן אינו עומד במקום א' ורכוב כמהלך לא נמצא בשום מקום שיהיה צריך בית קבוע למה שמצותו בשביל פרסומי ניסא כנלענ"ד מסברא.

המהרש"ם מסיק שלשם חובת ההדלקה אין צורך ב"בית" דווקא, אולם צריך שזה יהיה מקום המשמש למגורים באופן ראוי, במתכונת של "בית". ספינה, שאין לה גג אין לה מתכונת של "בית" אולם לקרון כן.²⁶ רוב פוסקי זמננו פסקו שאין להדליק בברכה במקום שאינו "בית".²⁷ כמו כן דנו הראשונים לגבי התקנה להדליק בבית הכנסת, וציינו שאין יוצאים בה ידי חובתם כיון שעיקר המצווה היא להדליק בבית.²⁸

המנהג הזה, להדליק בבהכ"נ, מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנחנו יכולין לקיים המצווה כתקנה כל אחד בביתו, שהיא להניחה על פתח ביתו מבחוץ; וכו'. ומכל מקום, באותה הדלקה של בהכ"נ, אין אדם יוצא בה, וצריך לחזור ולהדליק כל אחד בביתו, דמצות חנוכה נר איש וביתו.²⁹

3. נרות החנוכה בפתח הבית או בפתח החצר

בנוסף לקשר שיש בין נרות החנוכה לבית, תקנו חכמים שהנרות יהיו בפתח הבית מבחוץ. כפי שמובא בבבביתא³⁰ :
תנו רבנן: נר חנוכה מצווה להניחה על פתח ביתו מבחוץ.
הגמ' מגדירה שהנר צריך להיות בטפח הסמוכה לפתח.³¹

²⁶ ובניגוד לכך כתב הרב ולנדינברג בשו"ת ציץ אליעזר חלק טו סימן כט שגם אם נמצא בשטח או במקום ללא קירוי בכל זאת יהיה חייב בנר. ואילו בשו"ת בית מרדכי חלק א סימן מ כתב גם הוא ש"מצות הדלקת נר חנוכה מקיימים בעיקר בבית, "נר איש וביתו", נר חנוכה הוא מצות הבית ולא מצות האיש, ז"א מצוה שבכל בית, וכו'. אבל בני אדם שאין להם בתים, וכו' תיקנו בשבילם שיקיימו מצות הדלקת נר חנוכה בראיית נר חנוכה הדולק בבית אחר".

²⁷ ראה מאמרנו הנ"ל ובמקורות שהבאנו משמו של הרב שלמה זלמן אוירבאך (ראה גם בקובץ "בית אהרן וישראל" גליון ס"ב). ומשמו של הרב פראנק ב"הררי קודש" (ראה גם הערות ל"מקראי קודש" של הרב פרנק, סימן י"ח הע' 3) ומשמו של הרב אלישיב (הביא הרב אבידן את דעתו בספרו 'שבת ומועד בצה"ל' עמי שלי"ב-שלי"ד).

²⁸ שו"ת הריב"ש סימן קיא וכן הוא בבית יוסף או"ח סי' תרעא.

²⁹ רמ"א או"ח סי' תרע"א סי"ז.

³⁰ גמ' שבת דף כא ע"ב.

אמר רבה: נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח. המיקום של הנר בפתח הבית מבחוץ מוסבר לכאורה בפשטות, שבכך יש חשיפה ובולטות מירבית לעוברים ולשבים ברחובה של עיר, ובדרך זו יפורסם נס הניצחון על היוונים.

גם מדברי הרמב"ם משמע שההדלקה בפתח זה חלק מהתקנה³²:
ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה
 משמונת הלילות להראות ולגלות הנם³³.

חלק מהראשונים סוברים שההדלקה צריכה להיות דווקא בפתח הבית,
גם כאשר מדליקים בתוך הבית, מפני הסכנה, למרות שאין בכך פרסום
 לעוברים ושבים, כפי שכותב המאירי³⁴:

נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח ולהדליקה שם
 הן מבחויך לזמן הקדום הן מבפנים לזמן של עכשיו.
 הרמ"א הביא כמה ראשונים שגם הם סוברים כך³⁵:

וכתב במהרי"ל³⁶, שהיה נזהר להניחה בטפח הסמוך לפתח,
אף על גב (למרות) דהאידינא (שהיום) מדליקין בפנים!
 וכן כתב מהרא"י³⁷ **דאף בזמן הזה ידליק בטפח הסמוך לפתח**
בשמאל, אם יש לפתח מזוזה. ואם אין לה ידליק בימין. והביא
 ראייה מ"מרדכי"³⁸, **דאף בזמן הזה ידליק בטפח הסמוך לפתח.**
וכן משמע לקמן סוף סימן זה מדברי הטור.
 אמנם מדברי הגהות מהר"א פראג³⁹ משמע דאין לחוש.
 ומדברי המרדכי אין ראייה לדידן, כמו שאכתוב בסמוך
 אי"ה⁴⁰, **לכן אין נזהרין בזה רק המדקדקים.**

³¹ גמי שבת דף כב ע"א.

³² רמב"ם הלכות חנוכה פרק ג ה"ג.

³³ מעניין לציין שהרמב"ם אינו משתמש במטבע הלשון של פרסום הנס אלא "להראות" או "לגלות". ראה גם בסוף פרק ד' בהלכות חנוכה שם.

³⁴ חי המאירי על מסכת שבת דף כב ע"א.

³⁵ דרכי משה הקצר אורח חיים סימן תרעא אות (ד).

³⁶ רבי יעקב הלוי מולין שנקרא גם מהר"י סגל, והיה מגדולי הראשונים באשכנז, בספרו מהרי"ל הלי חנוכה אות ג.

³⁷ רבי ישראל איסרלן מהראשונים, בספרו תרומת הדשן סימן ק"ו.

³⁸ הרב מרדכי בן הלל הכהן תלמיד המהר"ם מרוטנברג שחי באשכנז במאה ה-13.

³⁹ שהזכיר לעיל באות א.

הרמ"א גם הביא דעה זו להלכה בשולחן ערוך. למרות שפסק שאין חובה שההדלקה תהיה בפתח הבית כשמדליקים בפנים, הכריע, שזהו המנהג ואין לשנותו⁴¹:

הגה: ומיהו בזמן הזה, שכולנו מדליקין בפנים ואין היכר לבני רשות הרבים כלל, אין לחוש כל כך אם אין מדליקין בטפח הסמוך לפתח; ומכל מקום המנהג להדליק בטפח הסמוך לפתח כמו בימיהם⁴², ואין לשנות, אלא אם כן רבים בני הבית, שעדיף יותר להדליק כל אחד במקום מיוחד, מלערב הנרות ביחד, ואין היכר כמה נרות מדליקין.

ה"משנה ברורה" באר שההעדפה להדליק בפתח גם כשמדליקים בפנים קשורה לכך שכשעוברים בפתח מוקפים במצוות (מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, כפי שיתבאר בהמשך)⁴³:

ומכל מקום המנהג וכו' – כדי שיכנס בין שתי מצות.

אולם ניתן לומר גם, שהמיקום של נר החנוכה בפתח הבית דווקא, הוא חלק מהותי במצוה, בשל המשמעות העמוקה שיש לפתח של הבית, ולקשר שלו לנס החנוכה.

מצינו דיון הלכתי נוסף שמשקף את הקשר בין נר חנוכה לפתח הבית. הראשונים נחלקו בדין בית שיש לו חצר והחצר היא זו שפונה לרשות הרבים, האם יש להדליק את נר החנוכה בפתח הבית הפונה לחצר או בפתח החצר הפונה לרשות הרבים?

התוס' סובר שבמקרה כזה יש להדליק בפתח החצר⁴⁴:

⁴⁰ בהמשך באות ט.

⁴¹ שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרעא ס"ג. ובערוך השולחן תרע"א ס' כד.

⁴² משנה ברורה סימן תרעא ס"ק נד: "בפנים ממש - היינו שבזמן הטור היו מדליקין אצל פתח הבית מבפנים והיו עושין עכ"פ היכר לעוברים ע"כ יש חשד כל שאין היכר כראוי לעוברים". ובמחצית השקל שם ס"ק יד: "אצל פתח הבית מבפנים. ר"ל, כמו בזמן הש"ס שהיו מדליקין אצל פתח הבית (כדלעיל סעיף ה'), אלא שבזמן הש"ס היה מניחו בחוץ לצד רשות הרבים, ובזמן הטור בפנים תוך הבית". וכן גם הרב מרדכי אליהו זצ"ל מביא דין זה בקצושו"ע סי קל"ט בשמו של הטור, ובמקראי קודש חנוכה עמ' 28 הערה ג' מביא שם שכך היה מנהגו של הגרש"ז אוירבאך.

⁴³ משנה ברורה סימן תרעא ס"ק לז.

⁴⁴ תוס' שבת דף כא ע"ב ד"ה: "מצוה". וראה שם שמוכיח זאת מהגמ' בהמשך: "דאמר לקמן חצר שיש לה ב' פתחים צריכה ב' נרות ואמרי' נמי נר שיש לה שני פיות עולה לשני

**מצוה להניחה על פתח ביתו מבהוין – ומיירי דליכא חצר
אלא בית עומד סמוך לרשות הרבים אבל אם יש חצר לפני
הבית מצוה להניח על פתח חצר⁴⁵.**

סברתו של תוס' מובנת שכן בפתח החצר יש יותר פרסומי ניסא. אולם
רש"י מדגיש שגם במקרה זה ידליקו בפתח הבית ולא בפתח החצר⁴⁶:
**מבהוין – משום פרסומי ניסא, ולא ברשות הרבים אלא
בהצרו, שבתיהן היו פתוחין לחצר.**

שיטת רש"י זוקקת באור, שכן הוא כותב במפורש שההדלקה בחוץ היא
מטעם של פרסום הנס, ולמרות זאת, הוא סובר שיש להדליק בכל זאת
בפתח הבית ולא בפתח החצר הפונה לרשות הרבים אעפ"י שיש שם פחות
פרסום הנס!⁴⁷

מכאן, שלשיטת רש"י פרסום הנס, תלוי יותר במיקומו של הנר בפתח
הבית דווקא, מאשר במידת החשיפה שלו לרבים. ניתן לבאר זאת לאור
המשמעות העמוקה שיש ל"פתח" של הבית, ולקשר שלו לנס החנוכה,
משמעות שאנו מבקשים לעמוד עליה בהמשך.

4. נרות החנוכה ומצוות המזוזה

כיון שהתבאר שמקומו של הנר בפתח הבית, דנה הגמ' בשאלה היכן
מקומו של הנר בפתח, ומביאה על כך מחלוקת אמוראים⁴⁸:

"אמר רבה: נר חנוכה מצוה להניחה בטפח הסמוכה לפתח.

רב אחא וכו' אמר: מימין, רב שמואל אמר: משמאל. והילכתא

– משמאל, כדי שתהא נר חנוכה משמאל ומזוזה מימין".

בגמ' אין הנמקה של הדעות, מדוע דווקא מימין או משמאל. מאידך

בני אדם משמע לשני בתים ואם היו מניחים על פתחי בתיהם היה לזה מימין ולזה
משמאל אבל אי מניחים על פתח החצר אתי שפיר". וראה גם בתוספות רא"ש שבת שם.

⁴⁵ וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך סימן תרעא ס"ג.

⁴⁶ רש"י שבת דף כא ע"ב.

⁴⁷ השולחן ערוך סימן תרעא סעיף ה פסק כתוס' וביאור הלכה שם הדגיש: "ובר"ן ובאור
זרוע העתיקו כרש"י".

⁴⁸ גמ' שבת דף כא ע"ב.

ב"מסכת סופרים", מוזכר דין זה בצורה חלוטה, ללא מחלוקת, שהנר צריך להיות משמאל והמזוזה מימין. מקומם נקבע לאור הנרמוז בפסוק משיר השירים⁴⁹:

נר חנוכה מצוה להניחו בפתח הסמוך לרשות הרבים, שתהא מזוזה בימין, ונר חנוכה בשמאל, לקיים מה שנאמר, "מה יפית ומה נעמת", (שיר השירים ו ז): "מה יפית" במזוזה, "ומה נעמת" בנר חנוכה⁵⁰.

הפסוק "מה יפית ומה נעמת" נדרש בחז"ל בכמה מקומות, על צמדים של מצוות שיש קשר ביניהם. ולפי זה ניתן לומר יש קשר בין מצוות המזוזה לבין מצות נר החנוכה, ולכן צריך להניחם אחד כנגד השני⁵¹.

בשונה מהגמ' וממסכת סופרים, ב"שאלתות דרב אחאי" מוזכרת המחלוקת בין שתי הדעות וכן מוזכרת הסברא של כל אחת מהדעות⁵²:

ומצוה להניחה בטפח הסמוך לפתח! והיכא מנח ליה? פליגו בה רב אדא בריה דרבא ורבי ירמיה מדפתי: חד אמר מימין וחד אמר משמאל.

ומאן דאמר מימין קא סבר כי היכי דלהוי תרתו מצוותא בחד דוכתא נר חנוכה ומזוזה. ומאן דאמר משמאל, קא סבר כי היכי דלהוי מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ובעל הבית בטלית מצוייצת ביניהן.

הילכתא מאי? ת"ש כבר אמרה תורה ושמרתם מצותי ועשיתם אותם. ובאו חכמים ופירשו וחקרו ועשו סייג לתורה⁵³.

⁴⁹ מסכת סופרים פ' כ' הל' ה'. מיוחס לתקופת הגאונים בא"י.

⁵⁰ ה"בני יששכר" הקשה (מאמרי חדשי כסלו מאמר ד): "הנה אין בפסוק הזה שום רמז ורמיזה למזוזה ונר חנוכה?!" ועיי"ש מה שתייך. וכן בחידושי מהרצ"א (על חנוכה - סוגיא ה): "הנה אין בפסוק זה שום רמז לבי מצות אלו?" ומתיר שם: "אך נ"ל הכוונה מדלא קאמר מה יפית ונעמת רק אמר ומה נעמת דבר בפני עצמו להורות כשיש לאדם בי מיני יפיפות יראה להפרידם שלא יעשה המצוה חבילות".

⁵¹ לדוגמה, במדרש רבה שיר השירים פרשה ז פסקה יג: "מה יפית ומה נעמת: מה יפית במצות ומה נעמת בגמילות חסדים. מה יפית במצות עשה ומה נעמת במצות לא תעשה. מה יפית במצות הבית בחלוקת תרומה ומעשרות ומה נעמת במצות השדה בלקט שכחה ופאה ומעשר עני וההפקר. מה יפית בכלאים ומה נעמת בסדין בציצית. מה יפית בנטיעה ומה נעמת בערלה. מה יפית בנטע רבעי ומה נעמת במילה. מה יפית בפריעה ומה נעמת בתפלה. מה יפית בקריאת שמע ומה נעמת במזוזה. מה יפית בתפילין ומה נעמת בסוכה. מה יפית בלולב ומה נעמת בתשובה".

⁵² שאלתות דרב אחאי מראשית תקופת הגאונים, פרשת וישלח שאילתא כו.

הסברא של הנחת הנר מימין מובנת בשל חשיבות המקום שכבר נעשתה בו מצווה אחת, מצוות המזוזה. אולם הסברא של הנחת הנר משמאל, כדי שהנכנס יהיה "מוקף במצוות" היא סברא יחודית.⁵⁴

לדעה שמניח משמאל מוסיף השאילתות, תוספת הזוקקת באור, שהמדליק עטוף במצווה נוספת, בטלית, וכי מה עניינה בכאן?⁵⁵

מכאן שלדעה אחת, נר חנוכה והמזוזה נמצאים בצד אחד של הפתח. ולדעה השניה, המזוזה ונר חנוכה נמצאים זה כנגד זה משני צידי הפתח.⁵⁶

דיון זה מעלה את השאלה: **מדוע תקנו חז"ל שנר חנוכה יהיה קשור באופן כזה או אחר למצוות המזוזה?**

קשר זה בא לידי ביטוי גם בדין נוסף, בחיוב של אורח להשתתף בדמי הנר המודלק ע"י בעל הבית, עפ"י הר"ן היתה סברא לומר שאולי נשווה את דין נר חנוכה לדין מזוזה.⁵⁷

אמר רב ששת אכסניא. אורח אע"פ שאין לו בית דלא תימא דין

נר חנוכה כדין מזוזה דכל מי שאין לו בית פטור מן המזוזה.

אמנם למסקנה יש שוני בדין זה בין מצוות נר חנוכה למצוות מזוזה, אולם עצם הסברא מלכתחילה, מורה שיש קשר בין השניים, שם לא כן לא היתה עולה כלל אפשרות זו.

[כמו כן הניסוח לגבי מיקום נר החנוכה מדרבנן, מזכיר מאד את הניסוח בגמ' ובשאילתות לגבי מיקום המזוזה, שהיא מצווה מהתורה.⁵⁸

⁵³ הנצי"ב בפ"י העמק שאלה על השאלות שם מפרש את כוונת השאלות שגם כאשר אין מזוזה יש להניח את נר החנוכה משמאל, שכן בכל מקום שתקנו חכמים מאיזה טעם לא בטלו התקנה והמצוה אפילו אם התבטל הטעם.

⁵⁴ השפת אמת (שבת דף כב ע"א) שאל: "שם בגמ' כדי שתהא מזוזה בימין ונ"ח בשמאל ואע"ג דמצינו ג"כ להיפוך, דהואיל ואיתעביד בה חדא מצוה ליתעביד בה מצוה אחרינא, כדאי לקמן (קיי"ז) ומתרץ שם: "י"ל דהיינו דוקא כשכבר עשו המצוה הראשונה אבל כ"ז שהמצוה עדיין נעשית בו אדרבה אין עושין מצות חבילות והכא כ"ז שהמזוזה בו נעשית המצוה".

⁵⁵ למרות שיש לדון כאן שמדליק בשעה שמחשיך וכבר הקשו: מה מקום לציצית כאן, הלא נפסק ש"לילה לאו זמן ציצית הוא", ובילקוט יוסף (קצוש"ע אורח חיים סימן תרעא) כתב עפ"י טוש"ע (סיי יח): "ולכאורה ס"ל כדעת הרא"ש דכסות יום חייבת בציצית גם בלילה". ועי' גם בשפת אמת לחנוכה (תרל"ד ד"ה א"ז; תרנ"ד ותרנ"ח ד"ה איתא) שתירץ על פי דרך החסידות.

⁵⁶ הרא"מ הורביץ בהגהותיו על הסוגיה כתב דטעם שקבעו נ"ח משמאל משום דיסוד תקנת נ"ח הוא זכר לנס שנעשה במנורה, וכיון שעשאוהו לזכרון המנורה קבעוהו דומיא דמנורה דהיכל שעמדה בדרום, בשמאל ההיכל. ואנו מבקשים לבאר באופן אחר.

⁵⁷ רבינו נסים על הרי"ף שבת דף י ע"א.

ומצוה להניחה (את המזוזה) בתוך חללו של פתח, ומצוה להניחה בטפח הסמוך לרשות הרבים.

דין נוסף שקושר את נר החנוכה למזוזה, הוא במקרה שאין לפתח מזוזה כפי שכותב הטור⁵⁹:

וּכְתַב אָבִי הַעֲזָרִי שֶׁאֵם אֵין מְזוּזָה בַּפֶּתַח מְנִיחָה מִיָּמִין⁶⁰.

ה"משנה ברורה" תלה דין זה בדין הקדימות של צד ימין, ולא בקשר מהותי בין שתי המצוות⁶¹:

וּאֵם אֵין וְכו' מִיָּמִין – דְּכָל מִיָּדֵי דְּמְצוּהָ (בְּכָל דְּבַר מְצוּהָ) יָמִין

עֲדִיף. וְעוֹד דְּאֵיכָא פֶּרְסוּמֵי נִיסָא טַפִּי, שֶׁהַכֵּל פּוֹנֵן לְצַד יָמִין.

אולם נראה לומר שלא בכדי, תקנו חכמים שתהיה זיקה בין מצוות נר החנוכה לבין מצוות המזוזה. על כן במקום שאין מזוזה, בלילות החנוכה, יש ענין מיוחד, שיהיה הנר במקום המזוזה! כפי שיתבאר.

המזוזה היא המצווה שבפתח הבית היהודי, ואחד מסימני ההיכר שלו. אמנם לגבי המזוזה דנו האם היא חובת הבית או מצווה על האדם הדר בבית⁶². לכאורה, המסקנה היא שהיא חובת הדר ולא חובת הבית. אולם

⁵⁸ שאילתות דרב אחאי גאון פרשת עקב שאילתא קמה. וכן הוא בגמ' מנחות לב ע"ב: "ואמר רב יהודה אמר שמואל: מצוה להניחה בתוך חללו של פתח. פשיטא, בשעריך אמר רחמנא! סלקא דעתך אמינא, הואיל ואמר רבא: מצוה להניחה בטפח הסמוך לרשות הרבים, כמה דמרחק מעלי, קמ"ל".

⁵⁹ טור אורח חיים סימן תרעא. וכן פסק בשולחן ערוך סימן תרעא סעיף ז.

⁶⁰ ובבית יוסף על או"ח סימן תרעא: "ומ"ש בשם אבי העזרי (ראבי"ה הל' חנוכה סי' תתמג) שאם אין שם מזוזה בפתח מניחה מימין. כן כתוב בהגהות מרדכי (סי' רסו) בשם רבינו יקיר". ובשו"ת מנחת יצחק (חלק י סימן נב) דן בשאלה לגבי הדלקת נר חנוכה, בדלת היוצא למרפסת מבפנים, ואיכא פרסומי ניסא גם לבני רה"ר, ובשעת ההדלקה אין יוצאים מדלת זו, האם יש להדליק בצד ימין או בצד שמאל? ומביא את דברי הנצי"ב בהעמק שאלה (על השאלות הנ"ל אות כ' ואות כ"ב) שידליק משמאל: "היכי דליכא מזוזה אין לנו טעם להניחה בימין, וזה דלא כהטור והשו"ע (סי' תרע"א) שכי דאם אין מזוזה לכו"ע יש להניחה בימין, וכן הביא הנצי"ב באות כ"ב מהכלבו (סימן מ"ד) דס"ל דאפילו בפתח שאין בו מזוזה מדליקין אותה בשמאל".

⁶¹ משנה ברורה סימן תרעא ס"ק לד.

⁶² הגמרא (בפסחים ד' ע"א) הכריעה לכאורה ש"מזוזה חובת הדר", ולא "חובת הבית" וכן בבבא מציעא ק"א ע"ב. מאידך הנמוקי יוסף (על הרי"ף בבא מציעא נ"ט ע"א) הביא דעת הריטב"א שיש לה זיקה לבית: "המשכיר בית לחברו על השוכר לעשות לו מזוזה וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ויוצא".... "ואף על פי שאמרו גבי ציצית (שבת כ"ב ע"א) מתירים מבגד לבגד, שאני הכא דכיון דחיילא קדושת שכינה בבית זה, אין לו לסלקו משם". ובחידושי הגר"ח שואל אם מזוזה היא "חובת הדר", כיצד יכול מי שאינו גר בבית להוציא בברכה את בעלי הבית? הרי זו מצוה שאינו שייך בה? (על הש"ס, סטנסיל, ברכות ירושלמי פ"ט): "הא דמברך מי שקובע מזוזה בבית חברו, אף שהוא אינו מקיים שום מצוה, דקיום המצוה תלוי במי שעליו חיוב המצוה", ומסיק שעצם קביעת המזוזה בפתח

יש מקום לומר שיש בה גם משום חובת הבית, אם כי היא מוטלת על מי שדר בבית, או על מי שהבית שלו. על כן אורח אינו חלק מהמצוה. מאידך בנר חנוכה תקנו שהחובה תהיה על הבית, ללא כל קשר מי הוא בעל הבית, באופן שכל היושבים בתוכו, גם האורחים, יהיו חייבים.

5. ברכת הרואה לחסרי בית

בנר חנוכה יש דין מיוחד, שאין במצוות אחרות, וגם בו אנו מוצאים את הקשר של המצווה ל"בית" ול"פתח". חכמים תקנו שגם מי שאינו מקיים את מצוות ההדלקה בעצמו, יכול לברך על ראיית נרות שהודלקו ע"י אחרים⁶³:

אמר רב חייא בר אשי, אמר רב: המדליק נר של חנוכה צריך לברך. ורב ירמיה אמר: הרואה נר של חנוכה צריך לברך. אמר רב יהודה: יום ראשון – הרואה מברך שתים, ומדליק מברך שלש. מכאן ואילך – מדליק מברך שתים, ורואה מברך אחת.

וברש"י שם, הרואה מברך על פרסום הנס בלבד שכן אינו מדליק בעצמו⁶⁴:

הרואה – העובר בשוק ורואה באחד החצרות דולק, ומצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה, שאמר משם רבינו יעקב: דלא הווקקה ברכה זו אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין, או ליושב בספינה. הרואה מברך שתים – שעשה נסים ושהחיינו, שאין עליו לברך להדליק – דהא לא אדליק איהו (שהוא עצמו לא מדליק).

הבית היא המצוה: "היינו טעמא כיון שבזה המעשה יש בה קיום מצוה, מעשה מצוה היא, ומברכין על מעשה מצוה שעשה, ולא דמי לתולה ציצית בבגדו של פלוני, וכו', אבל במזוזה הבית מחויב בקביעת מזוזה ובקביעתו מתקיים המצוה של קביעות מזוזה והרי היא מעשה מצוה ומברכין עלה". וכן כתב הש"ך (יו"ד סימן רפ"ט ס"ק ה') על מקום המזוזה בימין גם אם בני הבית הם אטרים, ולא מתחשבים בהם למרות שהם ה"דרים": "דלא דמי לתפילין שהם מצוות שבגופו לכך אזלינן בתר ימין דידיה, מה שאין כן מזוזה דאינה אלא חובת הבית לכך אזלינן בתר ימין של כל האדם וכו' וכן נוהגין".

⁶³ שבת דף כג ע"א.

⁶⁴ רש"י שבת דף כג ע"א "הרואה".

לפי רש"י ברכת הרואה תוקנה עבור מי שלא הדליק עדיין, וכן ליושב בספינה. יש שדייקו בדברי רש"י, מדוע הוסיף את היושב בספינה? הרי לכאורה גם הוא בכלל "מי שעדיין לא הדליק בביתו". על כן רצו לומר שבספינה, על פי רש"י, יש בעיה אחרת, שהיא אינה בתורת "בית" ("בחפצא" ולא ב"גברא"), ואי אפשר להדליק בברכה א"כ הוא נמצא בבית. דעה זו הוזכרה במפורש בתוס' שם, שדן בשאלה: מדוע דווקא בנר חנוכה תקנו ברכה זו? ומביא שני סיבות⁶⁵:

הרואה נר של חנוכה צריך לברך – בשאר מצות כגון אלולב וסוכה לא תקינו לברך לרואה! אלא גבי נר חנוכה, משום חביבות הנס, וגם משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה.

וטעם ראשון ניהא דלא תיקשי ליה מזוזה⁶⁶, ועוד יש לפרש דאין שייך לתקן לרואה ברכה שאין העושה מברך⁶⁷.

אמנם התוס' מעדיף את הסיבה הראשונה, מפני חביבות הנס, ובכל זאת הוא לא מסתפק בה, אלא כותב סיבה נוספת: שברכה זו נתקנה עבור אלה שאין להם בתים, ואינם יכולים לקיים את המצווה.

מכאן שתוס' סובר כרש"י שהמצווה בעיקרה קשורה ל"בית", ולמי שאין "בית" תקנו עבורו תקנה מיוחדת, שגם אם לא יכול לקיים את המצווה במלואה, לפחות יברך על פרסום הנס.

בסוגיות דלעיל למדנו שעיקר הדלקת הנר היא שיהיה "פרסומי ניסא", ועל כך גופא כבר שאלנו מדוע נתקנה המצווה דווקא כמי שתלויה ב"בית"? ומדוע אלה שאין להם בתים, אינם יכולים להדליק בעצמם,

⁶⁵ תוספות סוכה דף מו ע"א. וכן מובא ברא' שם.

⁶⁶ יש לדון מה ההו"א להקשות ממזוזה שבגללה טעם ראשון עיקר: למה לא תיקשי מסוכה של אלה שאין להם? האם יש גם טעם רעיוני שקשר בין נר חנוכה למזוזה? ועוד יתבאר לקמן בע"ה.

⁶⁷ וב"שפת אמת" (שבת כג ע"א): "הרואה וכו'. לכאורה הי' נראה לפרש דנהי דמצות חנוכה נר איש וביתו מ"מ ברכת שעשה נסים ושהיינו כל בני ביתו הרואים מברכין [אם לא שמעו הברכה מבעה"ב] אך כל הראשונים לא הבינו כן [לבד במי שמדליקין עליו בביתו הביא הט"ז (סי' תרע"ו ס"ק ד')] מחלוקת הפוסקים אם צריך לברך על הראיה ע"ש [ובתוס' סוכה (מ"ז.) עמדו בזה מה נשתנה בנר חנוכה דרואה מברך. ולמ"ש מובן בפשיטות כיון דלא הטילו חיוב המצוה אלא על אחד מבני הבית משום הכי תקנו ברכה להרואים שאינם עושים המצוה, משא"כ כל המצות. וכן משמע לי מלשון הרי"ז שהביא בשלטי הגבורים ע"ש".

בכל מקום שיהיה ובלבד שהוא מקום שהרבים יראו את הנרות, ויהיה פרסומי ניסא?

הסוגיה של ברכת הרואה מוזכרת גם בגמ' במסכת סוכה, ושם לשונו של רש"י שונה מפירושו על סוגייתנו במסכת שבת⁶⁸:

הרואה נר חנוכה – קאי על שלא הדליק בביתו, ועובר ברשות הרבים ורואה אותה בפתחי ישראל, שמצוה להניח בפתח – צריך לברך על הראשונה.

הרב סולובייצ'יק הקשה על רש"י⁶⁹:

צריך עיון, מדוע מזכיר רש"י את המצוה להניח הנרות בפתח הבית?

שכן ידוע לנו שצריך להדליק בפתח הבית, וכי אם ראה נרות שהודלקו בחלון לא יברך? דבריו של רש"י מודגשים בהשוואה לדברי הר"ן על סוגייתנו, שלא הדגיש שמדובר על הפתח⁷⁰:

אמר רב חייא בר אשי וכו'. הרואה נר חנוכה צריך לברך העובר

בשוק ורואה באחת החצרות נר דולק.

הרב סולובייצ'יק מתרץ את קושייתו בדרכו. אך נראה לומר שיש כאן ענין של ברכת הרואה שקשור דווקא לפתח הבית! כדלעיל. ענין זה קשור לדיוק אחר של הרב סולובייצ'יק, לגבי הגדרת "ברכת הרואה" כ"ברכת הראיה" ולא כברכה של פרסום הנס⁷¹:

רצונו לומר כי ברכת הרואה בחנוכה היא תקנה מיוחדת וכו', ומדין שאר ברכות הרואה-כעין ברכת "הרואה את הים הגדול" או ברכת "הרואה את המקום שנעשה בו ניסים לאבותינו". ובכן אין זו ברכה דפרסום הנס-ושלא כמעט ראשון בתוס'!

דיוק זה ש"ברכת הרואה", כשמה, היא ברכה על עצם ראיית הדבר, התופעה או ראיית המקום שבו התרחש הנס, ולא כברכה על הנס גרידא,

⁶⁸ רש"י סוכה דף מו ע"א.

⁶⁹ רשימות שיעורים על מס' סוכה דף מ"ו ע"א, עמוד רמ"ב.

⁷⁰ רבינו נסים על הרי"ף שבת דף י ע"א.

⁷¹ רשימות שיעורים שם עמוד רמ"ג.

שיכול להיות בכל מקום, היא חידוש גדול! העורך מפנה שם לשאילתות: "דמשווה ברכת הרואה נר חנוכה, לברכות הרואה במס' ברכות"⁷². כוונתו, שבשאילתות ב"דרשה לחנוכה" מרחיב בתחילת הדרשה על ברכות הראיה, באופן כללי⁷³:

וכד מטי דוכתא דאיתרהיש להון ניסא כגון מעברות הים וכו' ואבני אלגביש וכו' ואשת לוט וחומות יריחו וכו' כולן הרואה אותן צריך ליתן הודאה ושבח לפני המקום וכו'
כשם שהרואה מקום שנעשה בו נס מברך, כך הרואה את הנרות ב"פתח" הבית, זה בבחינת ראיית מקום הנס ועל כן הוא מברך. על פי זה ניתן אולי לתרץ את דברי רש"י שהדגיש בברכת הראיה "ורואה אותה בפתחי ישראל" משום ש"הפתח" של הבית הוא מקום הנס כפי שיתבאר לקמן⁷⁴.

6. היחס בין נס פך השמן לנס הניצחון

הגמ' שואלת מה היה הנס שבעטיו אנו חוגגים את חג החנוכה?⁷⁵:

מאי חנוכה?

רש"י מפרש שם את השאלה⁷⁶:

מאי חנוכה – על איזה נס קבעוה.

הגמ' משיבה בציטוט הבריתא ממגילת תענית⁷⁷:

דתנו רבנן: בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון. שכשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית השמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים. לשנה אחרת קבעום ועשאוהו ימים טובים בהלל והודאה.

⁷² שם הערה 26.

⁷³ שאילתות דרב אחאי פרשת וישלח כ"ו "דרשה לחנוכה".

⁷⁴ ראה רשימות שיעורים שם שלהגדרה זו יש כמה נפקא מנות להלכה.

⁷⁵ גמ' שבת דף כא ע"ב.

⁷⁶ רש"י שבת דף כא ע"ב.

⁷⁷ גמ' שבת דף כא ע"ב. ממגלת תענית כ"ג.

עפ"י הבריתא במגילת תענית חג החנוכה נקבע לזכר **נס פך השמן**, ועל כן
 אנו מדליקים נרות, בדומה לנרות המקדש. **אולם הרמב"ם הדגיש דווקא**
את נס הניצחון על היוונים וביטול גזרותיהם⁷⁸:

בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא
 הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות, ופשטו ידם בממונם
 ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות,
 וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם
 עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני
 השמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם
 והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על
 מאתים שנה עד החורבן השני.

רק לאחר שהרמב"ם מזכיר את נס הניצחון, הוא מזכיר את נס פך
 השמן⁷⁹:

וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בחמשה ועשרים בחדש
 כסלו היה ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך
 אחד ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד והדליקו ממנו
 נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן
 טהור.

רבי אליהו גאליפאפא בעל ה"ידי אליהו" על הרמב"ם שואל על שיטתו של
 הרמב"ם, מדוע הרמב"ם חורג ממנהגו ומקדיש הלכה אחת ארוכה
 בפתיחת הלכות חנוכה לסקירה היסטורית מפורטת של האירועים
 והניצחון: וכי מדובר על ספר היסטוריה הרי מדובר על ספר הלכה?⁸⁰

ויש לדקדק בדברי רבינו במה שהאריך בתחלת פרק זה
בענין צרות היונים שבטלו דת ישראל ושפשטו ידם בממונם
ובנותיהם ושפרצו בהיכל ושהיה לחצם לחץ גדול עד שריחם
ה' וגברו וכו' והעמידו מלך ועשה מכל זה בבא גדולה ככותב
דברי ימות עולם מה שאין זה מדרכו ולמה לא כתב בקיצור

⁷⁸ הרמב"ם הלכות חנוכה פרק ג' הלכה א.

⁷⁹ הרמב"ם שם פרק ג' הלכה ב.

⁸⁰ ידי אליהו על הרמב"ם חנוכה ג' א-ג רבי אליהו גאליפאפא - נפטר בשנת ת"ק (1740).

כמו שאמר בגמרא שהיונים טמאו כל השמנים ונעשה להם נם
בפך א' שמצאו להדליק ח' ימים ומפני זה תיקנו וכו' דהיינו
מה דצריך להלכה זו?

רבי אליהו משיב שהלכה זו ברמב"ם אינה סקריה הסטורית גרידא, אלא
ביאור עיקר הנס, שבגללו קבעו את החג החנוכה (שם):

**אלא מכל זה נראה שדעת רבינו שלא היה קביעת ימים אלו
בשביל נם השמן בלבד אלא עיקרו היה להצלת צרות היונים
שהיה צרתם ולחצם רב עד למאד, והיה נם עצום נצחת
מעטים את הרבים וחלשים את הגיבורים וחזרת מלכות
לישראל. ואפילו לא נעשה להם נם השמן לעולם היו קובעין
יום אחד יום טוב בהלל והודאה מתקנת הנביאים, כמו
שאמרו בפרק ערבי פסחים נביאים תקנו הלל על כל צרה
שנגאלים ממנה אלא מפני שאירע להם נם השמן הוסיפו עוד
שבעה ימים וקבעו שמנה ימים בהלל והודאה והדלקת נרות
ואם היה הקביעות בשביל נם השמן לבד מה שייכות יש בהלל
והודאה לנם השמן דלא שייך ביה אלא הדלקת הנרות אלא
ההלל וההודאה הוא על ההצלה והדלקת הנרות הוא על נם
השמן.**

רבי אליהו מראה שבכך תואמת שיטתו של הרמב"ם לתוכן של תפילת
"על הניסים" שאנו מזכירים בתפילות החנוכה (שם):

וסדר "על הנסים" יורה על זה שהוא כולו הודאה על הצלת
הצרה ונם הניצוח בהיותם מעטים וחלשים ולא הזכירו שם
נם השמן כלל דלא שייך ביה הודאה.

ולזה האריך רבינו בענין צרות היונים והצלתם להורות לנו
שעיקר קביעות ההלל וההודאה היתה בעבור הצלת הצרות
ונם הניצוח.

רק לאחר שבאר את עיקר הנס, הזכיר הרמב"ם את נס פך השמן (שם):

וזה שכתב בבבא ב' ומפני זה התקינו חכמים שיהיו ח' ימים
אלו ימי שמחה והלל ומדליקין בהם הנרות וכו' כלומר שתקנת

ההלל היתה בעבור ההצלה, והדלקת הנרות בעבור נס השמן.
רבי אליהו מסיק מכאן שהלל מבטא את עיקר הנס של הניצחון, והדלקת
הנר את נס פך השמן.

7. המרד ביוונים על גזירת עבודה זרה.

נראה לומר שגם בהדלקת הנר יש היבטים של נס הניצחון. כדי לבאר זאת
יש להתעמק בשורש מצוות הדלקת נר הנוכה, במהות הנס שאנו מצווים
לפרסם. לשם כך יש לבחון לעומק מה היתה הגזירה שגרמה לפרוץ המרד,
מה הביא לגזירה, מה היה הנס, וכיצד הגזירה התבטלה והפכה מנסיון
לפגוע בעם ישראל ל"מנוף" של קדושה ותיקון? בכך גם נוכל לקבל מענה
על השאלות שהעלינו לעיל על מצווה זו.

הנסיבות שהביאו למרד ולניצחון מתוארים בשני אופנים שונים. הראשון,
המוכר יותר, מובא בספר חשמונאים א'⁸¹ ומתאר את הנסיבות למרד,
בגזירות המרה על דת, ובנסיון ליוון את עם ישראל. היוונים הופכים את
בית המקדש, למקום מקדש לאלילים ומקריבים להם קרבנות. כאשר
הגיעו הממירים למודיעין, מקום מושבם של החשמונאים, וניסו לגרום
להם לעבוד עבודה זרה, פרץ המרד⁸²:

**(יד) ויהי כאשר באו פקידי המלך עיר מודעית להעביר את
העם מתורת ה' לעבודת האלילים ולזבוח להם. (טו) וילוו
אליהם רבים מבני ישראל, ומתתיהו ובניו התחזקו. (טז) ויאמרו
שרי המלך אל מתתיהו לאמור. (יז) הן איש נגיד ונכבד אתה
בקרב עמך, ומספר בניך רבים וגם רבה משפחתך, לכן קרב נא
אתה ראשונה לעשות את מצות המלך כאשר עשו בכל מדינות**

⁸¹ ספרי החשמונאים הם מה"ספרים החיצוניים", ועל כן לא השתמרו מקורותיהם
העבריים, כנראה הם נכתבו סמוך למרד החשמונאים. החוקרים סבורים שספר
חשמונאים אי' נכתב בעברית מקראית בארץ ישראל, ומחברו הכיר את זירת ההתרחשות.
החוקרים מייחסים לו אמינות ההיסטורית וזאת מתוך השוואה למקורות הלניסטיים
שמאותה תקופה וכן מהדייקנות של תאוריו הגאוגרפיים. לעומת זאת, ספר חשמונאים
ב' נכתב כנראה ביוונית בחו"ל, וקשה להסתמך על תיאוריו. לספרי החשמונאים אין
גושפנקא הלכתית, אולם ניתן להתחשב בהם כמקור הסטורי.

⁸² חשמונאים אי' פרק ב מבוסס על התרגום מיוונית של יצחק זעקיל פרענקיל בעריכה
ובניסוח של יהודה איזנברג.

מלכותו, וגם כל אנשי יהודה וירושלים. (יח) ואתה ובניך תמצאו חן בעיני המלך, וייתן לכם זהב וכסף ומתנות יקרות. (יט) וישא מתתיהו את קולו ויאמר. (כ) אם אמנם יסורו כל עבדי המלך גוי גוי מאלוהיו וישמעון לקולו להמיר את חוקות אבותיהם. (כא) לא כן אנכי ומשפחתי, כי לא נסור ימין ושמאל מאחרי חוקות אבותינו. (כב) חלילה לנו לשוב ממצוות ה' אלוהינו ולהפר בריתו אתנו. (כג) לכן את דתי המלך לא נעשה, ואת חוקותינו לא נמיר בחוקות המלך. (כד) ויהי ככלותו לדבר, ויגש איש מבני ישראל לעיני כל הניצבים אל הבמה אשר במודעית לזבוח זבח כאשר ציוה המלך. (כה) וירא מתתיהו, ויחם לבבו ותבער קנאתו על תורת אלוהיו. (כו) וירוץ בחמתו אל האיש, וימיתו אצל הבמה, וגם את הפקיד המית, ויתוץ את הבמה. (כז) ויקנא לתורת אלוהיו כאשר עשה פנחס לזמרי בן סלוא. (כח) וירץ אחרי כן בתוך העיר ויקרא בקול גדול ויאמר: מי האיש החרד לתורת אלוהיו ומחזיק בבריתו - יבוא אחרי⁸³. (כט) ויברח הוא ובניו אל הרי המדבר, ויעזבו כל אשר להם בתוך העיר. (ל) וכל האנשים אשר נגעה תורת ה' בלבבם הלכו אחריהם וינוסו המדברה. (לא) וישבו שם הם ונשיהם וטפם ומקניהם, כי גבר הקצף מאוד מאוד. (לב) וישמעו אנשי המלך בעיר דוד אשר בירושלים כי רבים הכבידו את לבם לבלתי עשות את מצות המלך. (לג) וכי גם עזבו את הערים להסתתר במדבר ונקבצו אליהם עם רב.

מכאן שהגזירה היתה על עבודה זרה, ואף הפכו את בית המקדש למקום עבודה זרה. המרד התחיל ע"י מתיתיהו החשמונאי ובניו הכהנים, שלא הסכימו לעבוד עבודה זרה ומסרו את נפשם לשימור תורת ישראל, אמונתו ותרבותו המקורית. מצוות הדלקת נר החנוכה קשורה לדבר אחר, לזכר נס הדלקת הנרות במקדש.

⁸³ בתרגום המוכר יותר קורא את הקריאה של משה רבנו לאחר חטא העגל (שמות לב כו): "מי ליד' אלי!"

לאור התאור הזה של ספר חשמונאים קשה להצביע על קשר בין נר החנוכה ובין "פתח" ה"בית" והנס, וכן לא על קשר בין אלה למצוות המזוזה. ונראה שההדלקה בפתח הבית דווקא, היא רק משום שמשם יהיה הפרסום יעיל יותר.

8. המרד ביוונים על הגזרות שפגעו בקדושת הבית

ישנו מקור שני מוכר פחות, שמבאר מה היתה הגזירה שגרמה לפרוץ המרד. אנו מבקשים לברר אותו, משום שלעניות דעתנו רק באמצעותו ניתן לבאר את מהות הנס שאנו מצוויים לפרסם וכיצד משקפת המתכונת של מצוות נר חנוכה, את הגזירה ואת מה שהביא לביטולה. מקור זה גם נותן מענה על השאלות שהעלינו לעיל.

המקור הזה מובא בחז"ל באופן חלקי בכמה מקומות. לפיו הגזירה העיקרית של היוונים לא היתה בתחום "עבודה זרה" אלא בתחום של "גילוי עריות", לפגיעה בצניעות ובקדושת הבית⁸⁴:

"אם נבלת בהתנשא", (משלי ל): זו יון. שגזרו לבטל נשותיהן של ישראל. כדאת אמר, (בראשית לד, ז): "כי נבלה עשה בישראל".

המדרש מדמה את גזירות היוונים למעשה ה"נבלה" של שכס בן חמור, שלקח את דינה בת יעקב באונס. במדרש אחר מוזכר רעיון דומה⁸⁵:

"אם נבלת בהתנשא", (משלי ל): זה יון שגזרו לבטל מפריה ורביה, כמה דאת אמר "כי נבלה עשה בישראל".

בשני המדרשים הללו מזכירים חז"ל את גזירת היוונים בצורה מתומצתת ללא פירוט של הנסיבות ומהות הגזירה.

התאור המפורט נמצא במדרש "מעשה חנוכה", מדרש קדום, שהיה גנוז במשך דורות רבים, כנראה שלא בכדי. מדרש זה יצא לאור הדפוס בתחילת המאה הקודמת⁸⁶, עד אז לא הודפס בשלמותו, ולא נכלל בקבצי

⁸⁴ מדרש משלי פרשה ל.

⁸⁵ ילקוט שמעוני משלי - פרק ל - רמז תתקסד.

⁸⁶ מדרש "מעשה חנוכה", מכ"י מינכן, מובא באוצר המדרשים (אייזנשטיין) של הרב יהודה דוד אייזנשטיין (מניו יורק, שנת תרע"ה 1915) עמוד קפה 185, מקורו בקובץ "בית המדרש" לאהרון ילינק (לייפציג-וינה, תרי"ג-תרל"ז 1853-1877) חדר ו עמ' 1 כ"מדרש

המדרש הגדולים. לפני שנים רבות, כשהתגלה לי המדרש הזה. אורו עיני, משום שהוא שופך אור יקרות על נושאים רבים הקשורים לחנוכה. ניתן להוכיח שנקודות המוזכרות בו מקבילות לדברי חז"ל והגמי במספר מקומות. כפי שנראה בהמשך המדרש הזה עמד לנגד עיניהם של הראשונים, וחלקים ממנו הוזכרו או נרמזו בדבריהם. חלקים גדולים ממנו גם הוזכרו בפיוטי ה"יוצרות" לשבתות החנוכה, שהתחברו אף הם בתקופת הראשונים. עיון במדרש זה עשוי לספק את מבוקשנו, ולבאר את שורשי המצווה, ומאפייניה היחודיים⁸⁷.

הפתיח של המדרש מתאר את האסטרטגיה היוונית שהביא לגזירות על היהודים (שם):

כתיב (ירמיה נ'): "כה אמר ה' צבאות עשוקים בני יהודה ובני ישראל וגו'" וכתוב: "גואלם חזק ה' צבאות שמו ריב ריב את ריבם למען הרגיע את הארץ והרגיו ליושבי בבל". אמרו: בימי היונים נתחייב מקרא זה שהערימו עוד על ישראל אמרו **בואו ונחדש עליהם גזירות עד שיבעטו באלהיהם ויאמינו בע"ז שלנו.**

בתחילתו של המדרש, מבואר שהיעוד של הגזירות היה המרה על דת. אולם השיטה של היוונים היתה מתוחכמת, הם תכננו לפעול במספר שלבי ביניים, בדרך אל המטרה, ובהחמרה מדורגת בין שלב לשלב. האיסטרטגיה שלהם היתה להימנע ככל הניתן מהתנגשות חזיתית, עם היהודים ולנקוט "אסטרטגיה של גישה עקיפה" להשגת המטרה. המדרש מתאר את שלבי הביניים, מה היתה הגזירה בכל שלב, ממה היא נגרמה. בשלבי הביניים יש מעין "דו שיח" בין עם ישראל הנאנק תחת עול הגזירה ובין הקב"ה, ובו מועבר מסר אלקי על החטא שגרם לגזירה,

לחנוכה, נוסחה ג". במבוא שנכתב בגרמנית כותב ילינעק שהראשון שהוציא לאור מדרש זה מכתב יד מינכן היה אברהם ברלינר, (תודה לאבי מורי ר' משה שנוולד שיחי' שתרגם עבורי את המבוא מגרמנית) חלק ממנו מובא גם בקובץ "בית המדרש" חדר א עמ' 133 ושם מציין שהועתק לו "מתוך קובץ ישן הנמצא בעקד הספרים של יועצי לפסיה (לייפציג) ע"י הנבון אייזק פריימאן מקרקא". והוא מציין ל"יוצרות" לשבת ראשון ושני של חנוכה. הרב אייזנשטיין מציין שהמדרש מופיע ב"אוצר טוב" ח"א ל"ט.

⁸⁷ לימים התגלגל לידי הספר "בציר אביעזר" של הרב יהודה שביב אלון שבות תש"ן ושם גם הוא הולך בכיוון זה. אולם יש כמה היבטים שלא התייחס אליהם.

במתכונת של "מידה נגד מידה".

האיסטרטגיה היוונית גם מתוארת באופן מיוחד בדברי הרב קוק זצ"ל, בבאורו לטעם של מצוות נר החנוכה-"נר איש וביתו"⁸⁸:

הניצחון שנתן ד' ביד עבדיו הכהנים, שנתגברו על היוונים, שבקשו לא רק לעקור את עם ישראל ממעמדם החומרי, כי אם לעקור את תכונת החיים שישראל מודיעים בעולם, שהם צריכים להיות על פי שרשי התורה, שתהיה הטהרה והצניעות המטרה הראשית בחיי המשפחה, ואחריהן ימשכו יתר המידות והדעות הישראליות. זה שנאו עם היוונים וראו בזה צר ואויב לתרבותם הם שהעמידו לנס את עליצות החיים והנאותיו הגופניות והדמיוניות. על כן היתה שנאת היוונים רבה מאד לתורת ישראל. וכו'.

קרוב לוודאי שדברי המדרש הללו היוו את המקור לדברי הרב קוק זצ"ל. כפי שנראה בהמשך, האסטרטגיה של היוונים היתה מושתתת על כמה הנחות יסוד, וביניהן, שפגיעה בצניעות בטהרה ובקדושת הבית הישראלי עד כדי "גילוי עריות" של ממש, תהווה פריצת דרך, ותקדם את השגת המטרה הכוללת - המרת עם ישראל על דתם ודעתם. על כן פגיעה זו הפכה להיות נדבך מרכזי באסטרטגיה היוונית.

9. השלב הראשון-גזירה על מנעול הדלת כדי לפגוע בבית ובצניעות

בשלב הראשון ביקשו לפגוע ב"בית" היהודי ב"שלום בית" ובצניעות, באמצעות גזירה "יצירתית" ל"ע. היוונים חייבו להסיר את מנעולי דלתות הבתים. למרות שביחס למטרה האיסטרטגית שלהם מדובר היה בגזירה מינורית באופן יחסי אולם הם סברו שבכך ניתן יהיה להתחיל את התהליך ולהחמיר אותו בהדרגה. (שם):

עמדו וגזרו כל בן ישראל שעושה לו בריח או מסגור לפתחו ידקר בחרב, וכל כך למה כדי שלא יהיה לישראל כבוד ולא רשות (צניעות). שכל בית שאין לו דלת אין לו כבוד ולא

⁸⁸ הרב קוק זצ"ל עין איה שבת ח"א עמ' 61. וכן ב"אורות" פיס' מה: "האמון המשפחתי".

צניעות וכל הרוצה ליכנס נכנס בין ביום ובין בלילה. כיון שראו ישראל כך עמדו ובטלו כל דלתות בתיהם ולא היו יכולין לא לאכול ולא לשתות ולא לשמש מטותיהם, בשביל גנבין ולסטיין **ופריצי יונים**, ולא רואין שינה בעיניהם לא יום ולא לילה, ונתקיים עליהם מקרא שכתוב: "ופחדת לילה ויומם". (דברים כ"ח).

היוונים הבינו ש"הבית היהודי", הוא יעד אסטרטגי. הוא אינו רק מקום מגורים ו"מבצר הגנה" מפני פגעי הטבע ומפני חורשי רעה. הבית הוא המשכן של המשפחה היהודית, ובשל כך הוא "מולקולת היסוד" התרבותית וסמל התרבות של העם היהודי, הוא המסגרת שבו מתקיימים רוב התהליכים התרבותיים היחודיים של העם היהודי, ובו מתעצב האופי היהודי של מסורת האמונה ("והגדת לבנך") התורה והמצוות ("ושננתם לבנך")⁸⁹ שמועברים מאבות לבנים. הבית הוא מסגרת שמבדלת את הנמצאים בו מפני התהליכים התרבותיים שבחוץ. כדי לכבוש אותו ולהשיג שליטה על המתרחש בו הם תכננו בשלב ראשון לפרוץ את ה"פתח", את הכניסה לבית. (כמו, "להבדיל" בלוחמה בשטח בנוי, שבשלב הראשון צריך לפרוץ את הפתח כדי להשתלט על הבית). פריצת הדלת גם מביאה לפגיעה בצניעות שכן בכך יטשטש ההבדל בין רשות הרבים לרשות היחיד, בין פרהסיה יצרית ומתירנית כ"מיטב" התרבות היוונית לבין הקדושה והאינטימיות הביתית, הצנועה והטהורה של הבית היהודי.

הפגיעה בבית הפרטי, כך האמינו, היא גם שלב חיוני, בדרך לפגיעה ב"בית" של כלל ישראל - "בית המקדש".

עם ישראל המיוסר זעק לשמים מקושי הגזירה ורשעות היוונים. המסר האלקי היה, שהגזירות הללו באו כ"מידה נגד מידה" בגין **הזלזול במצוות מזוזה!** שהיא מצוות הדלת של הבית הישראלי, וסימן ההיכר של קדושת הבית הישראלי (שם):

אמרו לפני הקב"ה רבש"ע כמה אנו יכולים לסבול? אמר להם

⁸⁹ ראה בחוברת "אביב האמונה היהודית" בהוצאת הישיבה תשע"ב עמ' 83 ואילך.

בעון מזוזה, אלא אעפ"כ רווחה תמצא בגזירה זו. והיו ישראל שריוין בלא דלתות, ואין לך דבר מעביר רעות האשה מעל בעלה כדלת שנאמר: "לך עמי בא בחדרים וגו'" (ישעיה כ"ו), ועמדו בגזרה זו שלש שנים.

גזירה זו שמובאת במדרש הוזכרה גם ברמב"ם⁹⁰:

וידוע הוא כמו כן מה שקרה לישראל במלכות יון הרשעה מגזרות קשות ורעות ומכללם היה שלא יסגור אדם את פתח ביתו כדי שלא יתיחד להתעסק בשום מצוה, ועם כל זה לא קראום חז"ל לא גוים ולא רשעים אלא צדיקים גמורים והתחננו בעדם⁹¹, והוסיפו בימי חנוכה על הנסים עד ורשעים ביד צדיקים.

הרמב"ם מדגיש שהיונים ביקשו להגיע לשליטה מלאה בתהליכים הרוחניים שבבית: "שלא יתייחד לעסוק בשום מצוה". שנים רבות לפני היוונים כבר הבחין בלעם ביחודו של ה"בית" היהודי ומתפעל⁹²:

"מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל".

התפעלותו היתה במיוחד מפתחי הבתים⁹³:

"על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה".

בלעם הבחין, שמחנה ישראל מאורגן בצורה שונה ממחנות נוודים שמהלכים במדבר. בדרך כלל אלה מכוונים את הפתחים זה לזה, כדי ליצור חיבור בין יושביו. במחנה ישראל, היתה העדפה של ערך הצניעות והקדושה של הבית ועל כן הפתחים אינם מכוונים זה לזה.

בראייתו החודרת מבחין בלעם שהסטנדרטים של הצניעות בין המינים בעם ישראל גבוהים מכל האומות בעולם! הסטנדרטים הגבוהים אינם נובעים רק מהחשש לפריצת הגדרות, ומהצורך ליצירת מקדמי ביטחון בפני הפקרות והתמכרות לסיפוק היצרים. הם משקפים תפיסה עמוקה

⁹⁰ אגרות הרמב"ם - מאמר קדוש השם. הרמב"ם מחזק את בני דורו כנגד גזירות השמד.

⁹¹ הרמב"ם מחזק את בני דורו. הדברים מתייחסים לכינויי גנאי שכינו את אלה שלא עומדים בגזירות השמד.

⁹² במדבר כד ה.

⁹³ ברש"י שם.

יותר, ואיכותית של מערכות היחסים בין המינים. תפיסה זו מושתת על כבוד ורגישות ל"אדם", בהיותו "נזר הבריאה", ובמיוחד לבן המין השני, שהיחס אליו ראוי שיקבע לאור נתוניו האנושיים והרוחניים ולא בשל נתוניו החיצוניים והפיזיים. התפיסה היהודית מציבה בפני האדם אתגרים תובעניים יותר של שליטה עצמית על יצריו, מתוך אמון ביכולת האנושית לשלוט ביצרים ולא להישלט על ידם. היא מושתתת על תפיסה חיובית, שהיצרים נועדו ליצירת מתח מפרה בין המינים כדי ליצור קשר של קיימא שעליו מבוסס התא המשפחתי. הקלקול נובע מכך שהיצר אינו מופנה למטרתו אלא הופך מאמצעי למטרה והאנושות מתמכרת להידוניזם וסיפוק יצרים. השליטה ביצר מתעלת אותו למטרתו המקודשת ובכך היא מעלה אותו לרמה של "קדושה". התפיסה היהודית מכנה את יצירת הקשר שבין בני הזוג בשם "קידושין", ובמהלכם החתן אומר לכלה "הרי את מקודשת לי". היא שואפת להעלות את הקשר שבתוך התא המשפחתי לרמה של קדושה ומצווה.

ה"פתח" של הבית היהודי מהווה סמל של הצניעות והקדושה של הבית, ולא רק מקום שממנו נכנסים ויוצאים. הזיהוי של פתח הבית כסמל ומדד לצניעות ולקדושת הבית היהודי, נובע מכך שהבית מהווה את הרשות של היחיד שבו המשפחה זוכה לאינטימיות והצנעה של הדברים שהצניעות יפה להם. שכן הצניעות מחייבת שלא כל דבר ראוי לו שיהיה חשוף לרשות הרבים. הבית היהודי אינו מנזר סגור ומנותק מרשות הרבים, ועל כן יש בו פתח, אולם דלתו אינה פתוחה לרווחה לכל עבר, היא נפתחת בפני מה שאמור להיכנס או לצאת ממנו, ונסגרת ואף ננעלת בחוזקה, כלפי כל מה שאמור שלא להכנס לתוכו או לצאת ממנו. בית שפתוח לכל⁹⁴ – הוא בית שאין בו הבחנה בין רשות היחיד לרשות הרבים, חשיפת הדברים שהצניעות יפה להם לעיני רשות הרבים מנוגדת לערכי הצניעות

⁹⁴ במדינת ישראל מתקיים ויכוח חריף עם ארגון המנסה להטמיע ולתת לגיטימציה למסגרות משפחתיות אלטרנטיביות. הגוף הזה מכנה את עצמו בשם "הבית הפתוח". במבט עמוק יותר ברור לנו שבמוקד הויכוח עומדת שאלת תכליתו וצביונו המקודש של הבית היהודי. לאור הדברים שבררנו לעיל, שדלת והפתח הוא הסמל לקדושה ולצניעות של הבית הישראלי, נדמה שאין דבר מנוגד יותר לאופיו של הבית היהודי מאשר הפיכתו ל"בית פתוח" לרווחה (הגם שהכוונה של האירגון היא ל"פתחות").

היהודית.

הקשר בין ה"בית" ובין "פתח" הבית והצניעות מודגש בתורה במספר מקומות כפי שמבאר ה"כלי יקר"⁹⁵:

"ואמר אשר צבאו פתח אוהל מועד. ועדיין האהל מועד לא נעשה? על כן פירשו שזה אהל מועד של משה (עי"ש). ולי נראה שמדבר הכל בצניעות הנשים כמו שכתוב (בראשית יח ח) "הנה באוהל". פירש"י "צנועה היא", כך אותן צבאות שהעמידו, צבאו פתח אוהל מועד, רצה לומר באהל שלהם, ומה שנקט פתח לפי שנאמר בזונה: "ותשב בפתח עינים" (שם לח יד) על כן אמר בצניעות פתח אוהל וכו'".

מצוות המזוזה, על משקוף דלת הבית, גם היא קשורה לפתח ולקדושת הבית הישראלי. השם של "מצוות מזוזה" אינו נקרא על שם הקלף או הנרתיק שלו, אלא על שם פתח הבית שם היא נקבעת (חלקי הפתח: המשקוף והמזוזה). המזוזה היא סימן ההיכר והביטוי לקדושת הבית, לתוכן המקודש ולצניעות הקיימת בו. על כן לא בכדי, ב"מידה כנגד מידה", הזלזול בה הביא לגזירת היוונים על הצניעות. הרפיון בקיום מצוות המזוזה נבע כנראה מרפיון בהבנת החשיבות של קדושת הבית הישראלי ובשמירה עליו לבל יפגע. כתוצאה מכך באה הגזירה היוונית שניסתה לנצל רפיון זה ולמנף באמצעותו את המרת הדת והדעת. על כן יש זיקה בין מצוות נר חנוכה ובין מצוות המזוזה, שניהם מצוות החלות על הבית היהודי ועל הקדושה שהוא מסמל!

האסטרטגיה של פגיעה בצניעות עם ישראל כאמצעי אסטרטגי לפגיעה בחוסנו של עם ישראל אינה בלעדית ליוונים. כבר בלעם הבין שהצניעות של עם ישראל היא סוד העוצמה המיוחדת שלו ומייעץ לבלק לפגוע בה ובאמצעותה לפגוע בעם ישראל פגיעה אנושה⁹⁶:

"הנני הולך לעמי לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך" (במדבר כ"ד), עמך לעם הזה מיבעי ליה! – אמר רבי אבא בר

⁹⁵ כלי יקר שמות לח ח, בהקשר לתרומת הנשים שתרמו את המראות הצובאות לעשיית הכיור, שם מדגיש הכתוב את התייצבותן ב"פתח".

⁹⁶ סנהדרין דף קו ע"א

כהנא: כאדם שמקלל את עצמו ותולה קללתו באחרים, אמר להם: אלהיהם של אלו שונא זימה הוא, והם מתאווים לכלי פשתן, בוא ואשיאך עצה: וכו'.

בדרך זו גם גרס בלעם לעם ישראל לעבוד עבודה זרה ולכפור בקב"ה⁹⁷: אמרה לו: רצונך שתשתה כוס של יין? כיון ששתה בער בו. אמר לה: השמיעי לי. הוציאה יראתה מתוך חיקה, אמרה לו: עבוד לזה! אמר לה: הלא יהודי אני. – אמרה לו: ומה איכפת לך, כלום מבקשים ממך אלא פיעור, [והוא אינו יודע שעבודתה בכך]. ולא עוד אלא שאיני מנחתך עד שתכפור בתורת משה רבך, שנאמר (הושע ט') המה באו בעל פעור וינזרו לבשת ויהיו שקוצים באהבם. (במדבר כ"ה)

על כן הוטלה המשימה להעניש את מדין דווקא על משה רבנו, כמשימה אחרונה לפני פטירתו מן העולם, והשלמת שליחותו כמנהיג, כסוג של סגירת מעגל, וכחיזוק של ערך הצניעות והקדושה של הבית היהודי לדורות⁹⁸:

וידבר ד' אל משה לאמר, נקם נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמיך.

במלחמה ההיא הושלמה המשימה רק כאשר פוגעים בבלעם-זה שיעץ את העצה⁹⁹:

ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע חמשת מלכי מדין ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב.

10. השלב השני – גזירה על הקדשת בעלי החיים לכפירה בקב"ה

מדרש "מעשה חנוכה" מתאר בהמשך (שם) שעם ישראל עומד בגזירה ולא נשבר, ובשל כך היוונים מחריפים את גזרותיהם, במטרה לגרום לכפירה בקב"ה. בשלב השני הם גזרו שכל אחד יכתוב על קרניהם של

⁹⁷ שם.

⁹⁸ במדבר פרק לא א-ב.

⁹⁹ שם פרק לא ט.

בעלי החיים הביתיים, שהוא כופר בקב"ה. היוונים ידעו שכתוצאה מכך בעלי החיים יהיו אסורים באכילה:

כיון שראו יונים שעמדו ישראל בגזירה ולא נכשל אחד מהם בשום דבר רע, עמדו וגזרו עליהם גזירה אחרת, והעבירו קול: כל אדם מישראל שיש לו שור או שה יחקק על קרניו שאין לו חלק באלהי ישראל, וכל כך למה כדי שלא יאכלו ישראל בשר ולא חלב ולא גבינה, ולא יהיה להם חרישה. אמרו יודעים אנו שאין יכולין לעמוד בגזירה זו. כיון ששמעו ישראל כך נצטערו צער גדול אמרו ח"ו שנכפור באלהינו, עמדו ומכרו בהמתן בין טהורה בין טמאה, והיו ישראל מהלכין ברגלים, ועליהם נתקיים ראיתי עבדים על סוסים וגו'.

היוונים העריכו שעם ישראל לא יוכל לעמוד בגזירה משום שהיא תמנע מהם מזון בסיסי וחיוני, ותשבית להם את השגרה, כיון שבעלי החיים הללו שימשו ככלי עבודה חקלאית כבהמות משא וככלי תחבורה. גם לגבי גזירה זו עם ישראל מקבל מסר אלקי שהגזירה באה בשל אי הקפדה מספקת על מצוות העליה לרגל, והקרבת קרבנות הראיה, והפרשת מתנות כהונה (שם):

אמר להם הקב"ה בעון שמנעתם עצמכם מעלות בשלש רגלים לירושלים ולהקריב קרבנות וליתן מתנות כהונה, לכן נתקיים עליכם שורך טבוח לעיניך.

בניגוד להערכה של היוונים עם ישראל מגלה חוסן, ולא נכנע לגזירה. עמידה זו הופכת את הגזירה לקללה לברכה(שם):

אלא אעפ"כ רווחה תמצאו בגזירה זו, והיו הצביים והאיילים וכל מיני עופות טהורים באים ונכנסים לבתיהם של ישראל, לפי שהיו בלא דלתות ובאין ישראל ותופסין אותן ושוחטין ואוכלין בשר ונותנין שבח להקב"ה ואמרו ברוך הוא שהפך עצת אויבינו לטובה, שאילו היו דלתות לבתים היאך היתה כל צידה נכנסת אצלנו. השיבם הקב"ה אתם חסתם על כבודי ולא כפרתם בי אף אני זימנתי לכם צידה.

גזירת היוונים לא השיגה את מטרתה. במקום שהגזירה תצליח להחליש את האמונה והקשר לקב"ה, החוסן וכח העמידה שעם ישראל הצליח לגייס לנוכח הגזירה חיזקה את האמונה והקשר לקב"ה. התוצאה שלה היתה הפוכה, עם ישראל זכה לאספקה של בשר כשר ללא טורח, בדומה לדור המדבר.

11. השלב השלישי – גזירה על הטבילה כדי לפגוע בקדושת הבית

מאחר שגם גזירה זו לא השיגה את יעדה, היוונים החריפו את גזרותיהם תוך שהם חוזרים לשיטה הראשונה, לפגיעה בטהרת האישות ע"י מניעת האפשרות לטבול במקווה (שם):

וכיון שראו היונים שעמדו ישראל בגזירה זו, עמדו וגזרו כל מי שאשתו הולכת לטבילה ידקר בחרב וכל הרואה אותה הרי היא לו לאשה ובניה לעבדים, כיון שראו ישראל כך מנעו עצמם מלשמש, וכיון ששמעו יונים כך אמרו הואיל ואין ישראל משמשיין מטותיהם אנו נזקקין להן, כיון שראו ישראל כך חזרו על נשיהן בלא טבילה בעל כרחן, אמרו רבש"ע בעל כרחינו שלא בטובותינו, שאין האשה רוצה לישב תחת בעלה בלא עונתה.

אמר להם הקב"ה הואיל ועשיתם בלא כוונה אני אטהר אתכם ופתח לכל אחד ואחד מהן מעיין בתוך ביתו, והיו נשיהם טובלות בתוך בתיהם. ונתקיים עליהם מקרא זה: "ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה", ונתקיים עליהם עוד מקרא זה: "אם רחץ ה' את צואת בנות ציון".

גם כאן התוצאה של הגזירה היתה הפוכה, כיוון שעם ישראל גילה חוסן רוחני ולא נשבר קדושת הבית אף התחזקה, והבית עצמו הפך למקווה טהרה וקדושה, ע"י מעיין ביתי שנקווה בכל בית.

גזירה זו מוזכרת גם בפירושו של בעל הטורים על התורה¹⁰⁰:

"רחובות": כנגד יון שגזרו שלא יטבלו למונעם מפריה זרביה

¹⁰⁰ בעל הטורים לרבי יעקב בן הרא"ש מהמאה ה - 13 - על בראשית כו פסוק כב.

ונעשה לה נפ ונזדמן להם מקוה בבית לכל אחד ואחד. וזהו
ו"פרינו בארץ".

12. השלב הרביעי-גזירת ההגמון על הכלות כדי לפגוע בקדושת הבית

המדרש שם מתאר שמשראו היוונים שגם גזירה זו אינה משיגה את יעדה,
ביקשו להחריף את גזרותיהם ולפגוע בתומתם הצנועה של בנות ישראל,
ע"י גזירה אכזרית ונוראה, שכל כלה בליל כלולותיה, תבעל להגמון
תחילה (שם):

כיון שראו יונים שאין ישראל מרגישיין בגזירותיהם עמדו
וגזרו עליהם גזירה מרה ועכורה, שלא תכנס כלה בלילה
הראשון מהופתה אלא אצל ההגמון שבמקום ההוא. כיון
ששמעו ישראל כך רפו ידיהם ותשש כחם ונמנעו מלארם, והיו
בנות ישראל בוגרות ומזקינות כשהן בתולות, ונתקיים עליהם:
"בתולותיה נוגות והיא מר לה" (איכה א'), והיו יונים
מתעללות בבתולות ישראל, ונהגו בדבר הזה שלש שנים
ושמונה חדשים.

גזירה זו הוזכרה במדרש שציטטנו לעיל¹⁰¹:

"אם נבלת בהתנשא", (משלי ל): זו יון. שגזרו לבטל נשותיהן
של ישראל. כדאת אמר, (בראשית לד, ז) "כי נבלה עשה
בישראל".

הגזירה הנוראה מוזכרת גם בגמרא, מבלי להזכיר את תקופת הגזירה
(כנראה היא חזרה על עצה מספר פעמים בהסטוריה). כתוצאה ממנה שינו
במהלך הדורות את יום הכלולות מיום רביעי, ליום בלתי מוכר ובלתי
צפוי כדי להתחמק ממנה¹⁰²:

ומסכנה ואילך, נהגו העם לכנוס בשלישי, ולא מיחו בידם
חכמים וכו'.

מאי "סכנה"? אילימא דאמרי: בתולה הנשאת ליום הרביעי

¹⁰¹ מדרש משלי פרשה ל.

¹⁰² גמ' כתובות דף ג ע"ב.

תיהרג. נהגו? לגמרי ניעקריה!

אמר רבה, דאמרי: בתולה הנשאת ביום הרביעי, תיבעל להגמון תחלה!

הסוגיה המקבילה, בירושלמי, קושרת את הגזירה הנוראה הזו לסוג של "סגירת חשבון" בין הגויים לבין עם ישראל על הריגת עשיו¹⁰³:

האוכל אצל חמיו כו' בראשונה גזרו שמד ביהודה שכן מסורת להם מאבותם שיהודה הרג את עשו דכתיב: "ידך בעורף אויביך", והיו הולכין ומשעבדין בהן ואונסין את בנותיהן, וגזרו שיהא אימטרטיום בועל תחילה, התקינו שיהא בעלה בא עליה עודה בבית אביה, שמתוך שהיא יודעת שאימת בעלה עליה, עוד היא נגרת, וכו'.

במדרש "מעשה חנוכה", משמע שמדובר על השמד בתקופת היוונים¹⁰⁴ (למרות שמלכות יון מתייחסת ליפת ולא לעשיו שהוא מבני שם, מצינו פעמים רבות שגם יוון מתייחסים לעשיו, בניגוד למלכות ישמעאל) כך גם מזכיר הרמב"ם בהלכות חנוכה, בתאור הגזירות והנס¹⁰⁵:

בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם¹⁰⁶ וכו', וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצום לחץ גדול עד שריחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם וגברו בני השמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם וכו' וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בחמשה ועשרים בחדש כסלו היה וכו'.

¹⁰³ תלמוד ירושלמי מסכת כתובות פרק א ה"ד הלכה ה' דף כה טור ג.

¹⁰⁴ ראה בפירוש בעלי התוספות (הדר זקנים - על בראשית מט ח): "ידך בעורף אויביך, מדרש. שהרגו יהודה לעשו הרשע כשבקש להרוג את אחיו ויהודה בא והרגו. ולפי שקלסתר פניו דומים קצת ליעקב לא רצה יהודה להרוג דרך פניו משום כבוד יעקב אביו והכי איתא במדרש בחנוכה שגזרו גזרות על שבט יהודה לבד לפי שקבלה היא בידם שהרג עשו ודלא כאותו מדרש דאמר דחושים בן דן הרגו כדמפורש בחלק בשעה שערער על המערה". ועיי' בראבי"ה חלק א - מסכת נדה סימן קצב ד"ה: "ההיא".

¹⁰⁵ רמב"ם יד החזקה הלכות חנוכה פרק ג א - ב.

¹⁰⁶ וראה בחיי המאירי שבדרך כלל הולך בדרכו של הרמב"ם שהשמיט מלים אלה (המאירי על מסכת שבת דף כא ע"ב): "נס זה של חנוכה בבית שני היה שגזרה מלכות יון גזרות הרבה על ישראל לבטל דתם ונימוסיהם ומצותיהם ולצור על עיירותיהם וכו'".

13. תחילת המרד ביוונים

על פי מדרש "מעשה חנוכה", גזירה אכזרית ונוראה זו הגדישה את הסאה והביאה בסופו של דבר לפרוץ המרד. המדרש שם מתאר את הנסיבות לפרוץ המרד באופן דומה למעשה דינה ואחיה בשכם, כשהיוזמה למרוד ביוונים ובגזירתם באה ע"י אשה, בתו של מתתיהו כהן גדול בליל כלולותיה (שם):

עד שבא מעשה של בת מתתיהו כהן גדול שנשאת לבן חשמונאי ואלעזר היה שמו, כיון שהגיע יום שמחתה הושיבוהו באפריון, וכשהגיע זמן הסעודה נתקבצו כל גדולי ישראל לכבוד מתתיהו ובן חשמונאי שלא היו באותו הדור גדולים מהם, וכשישבו לסעוד עמדה חנה בת מתתיהו מעל אפריון וספקה כפיה זו על זו וקרעה פורפירון שלה ועמדה לפני כל ישראל כשהיא מגולה ולפני אביה ואמה וחותרנה. כיון שראו אחיה כך נתביישו ונתנו פניהם בקרקע וקרעו בגדיהם, ועמדו עליה להרגה, אמרה להם שמעוני אחיי ודודיי, ומה אם בשביל שעמדתי לפני צדיקים ערומה בלי שום עבירה הרי אתם מתקנאים בי, ואין אתם מתקנאים למסרני ביד ערל להתעולל בי! הלא יש לכם ללמוד משמעון ולוי אחי דינה שלא היו אלא שנים וקנאו לאחותם וחרגו כרך בשכם ומסרו נפשם על ייחוד של מקום ועזרם ה' ולא הכלימם, ואתם חמשה אחים יהודה יוחנן יונתן שמעון ואלעזר, ופרחי כהונה יותר ממאתים בחור, שימו בטחונכם על המקום והוא יעזור אתכם שנאמר כי אין מעצור לה' להושיע וגו' (שמואל א' י"ד). ופתחה פיה בבכיה ואמרה רבש"ע אם לא תחום עלינו חום על קדושת שמך הגדול שנקרא עלינו ונקום היום נקמתנו.

על פי המדרש, הדרך יוצאת הדופן שבו בחרה בתו של מתתיהו כהן גדול, להעמיד את אחיה הכוהנים, מול האבסורד של הכניעה לגזירה הנוראה, השיגה את המטרה. אל מול גזירת היוונים שדמתה למעשה שכם, טכסו

בני בניו של לוי, הכהנים, עצה ותחבולה, כיצד להסיר את הגזירה מעל בנות ישראל (שם):

באותה שעה נתקנאו אחיה ואמרו בואו ונטול עצה מה נעשה, נטלו עצה זה מזה ואמרו בואו ונקח אחותינו ונוליכנה אצל המלך הגדול ונאמר לו אחותנו בת כהן גדול ואין בכל ישראל גדול מאבינו, וראינו שלא תלין אחותינו עם ההגמון, אלא עם המלך שהוא גדול כמותינו, ונכנסנו עליו ונהרגהו ונצא, ונתחיל אח"כ בעבדיו ובשריו, והשם יעזרנו וישגבנו, נטלו עצה וכו' ועשה להם הקב"ה תשועה גדולה, ושמעו בת קול מבית קדש הקדשים: כל ישראל נצחו טליא באנטוכיא, כן יעשה המקום ישועה בימינו אלה¹⁰⁷.

יש משמעות מרחיקת לכת לכך שהמרד פורץ דווקא על רקע של ההתגייסות להגנה על ערך קדושת הבית הישראלי והצניעות. היוונים הבינו את הערך הזה וכוונו לפגוע בו כחלק מהאסטרטגיה של גזרותיהם. בת מתתיהו הכהן החשמונאית גרמה לבני משפחת החשמונאים להבין זאת בדרכה. המשמעות לדורות היא שמדובר על "ערך יסודי", מאושיות התרבות והחברה בעם ישראל, וסוד העוצמה המיוחדת שלה, ולא רק ענין אישי משפחתי. שמירה על ערך יסוד שכזה, בעל השלכות ברמה הלאומית, היה הצדקה לצאת למלחמה.

14. איזכור מדרש "מעשה חנוכה" במהלך הדורות בפיוטי הראשונים

כאמור מדרש קדום זה היה גנוז בכתב יד במשך שנים רבות, ורק בשלב מאוחר יצא לאור הדפוס, אולם חכמנו נתנו לו מקום משמעותי. כבר בראשית תקופת הראשונים הוא מהווה בסיס לפיוטי ה"יוצרות" של חנוכה. אמנם בקהילות אשכנז אמרו אותו, בציבור הרחב, במשך דורות רבים, אולם בפי רבים מהם השפה העברית לא היתה שגורה על בוריה. וגם בקרב אלה שכן, הלשון הפיוטית לא תמיד היתה מובנת.

¹⁰⁷ מדרש זה מקביל במידה מסויימת למדרש מעשה יהודית באוצר המדרשים (אייזנשטיין) עמוד רג וכן מדרש "מעשה היהודית" חמדת ימים ח"ב חנוכה פרק ב'.

הפיוט "אודך" של רבי מנחם ב"ר מכיר¹⁰⁸ אחד מגדולי הראשונים והפוסקים, מזכיר את דברי המדרש¹⁰⁹:

טכסיסי חופה וברית נועד יחרגו קוסטנר. טהורים נוסדו בהתאסף עם בשינום להסתגר. קול ריחים ואור נר. יעצו לבטל טבילת עם בזוי ומשוסה, יזמו לעשות "נבלה" ארוסה טרם תנשא. לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה¹¹⁰. כינם אלעזר חנה בת סגנים וחורים¹¹¹, כנם אנשי המקום למשתה שמנים מובהרים. כי כן יעשו הבחורים. לעיני הקרואים יעלת חן ראש פרעה, ליינה מסכה בדמעה על אודות הרעה. וכתונת הפסים אשר עליה קרעה. מילל יהודה אחיה חנה למה תבכי. מה לך אפוא כשכורה תשתוחחי ותשתפכי, ותאמר לא אדני אישה קשת רוח אנכי¹¹².

נבל פן יתעולל בי ביום חופתי, נמצאתי מחללת את אבי ומוצאת לשרפתי! ואנכי אנה אוליך את הרפתי. שיה מרת נפש בבכי וכתחנונים זעקה. שם אחיה ללבו ויחרד חרדה מעקה, ויכר יהודה ויאמר צדקה¹¹³. עצה הבו לכם בקנאת עושה נוראים. עימדו השרים מישהו

¹⁰⁸ הרב מנחם בר מכיר מרגנסבורג, חי ופעל באשכנז במאה ה-11. בתקופתו התקיים מסע הצלב הראשון וגזירות תתני"ו-1096 הנוראות. תשובותיו ההלכתיות כונסו בספר "מעשה המכירי" שהפך לאחד החיבורים ההלכתיים החשובים ביותר בתקופתו. על פי המסורת פעל הרב מנחם תקופה קצרה כראש ישיבה. מיצירתו נשתמרו כעשרים פיוטים שכמה מהם אף שולבו בסדור האשכנזי למועדים שונים. בתשובותיו הושמטו תארי הכבוד שבהם כינו אותו הפונים בשאלה. מתוך ענוונותו הוא מרבה להקדים לדבריו 'לפי עניות דעתי'. ראה גם: פרופ' אברהם גרוסמן, חכמי אשכנז הראשונים (ירושלים, תשמ"א), עמ' 361-386. ואצל עזרא פליישר, היוצרות בהתהוותם והתפתחותם (ירושלים, תשמ"ד), עמ' 670-671.

¹⁰⁹ "אודך כי עניתני, חייתני ולא כליתני" (לשבת שני של חנוכה), בסדר א"ב, שנאמר ביוצר לשבת ב' של חנוכה חתום: מנחם ברבי מכיר חיה חזק.

¹¹⁰ כל החרוז הזה רומז על דברי המדרש במשלי פרשה ל, שהוזכר לעיל, ומשווה בין הגזירה למעשה שכם.

¹¹¹ עפ"י המדרש שמה של בתו של יוחנן כהן גדול היתה חנה.

¹¹² כל החרוז הזה מדמה את מעשה חנה בת יוחנן כהן גדול למעשה חנה אשת אלקנה אם שמואל במשכן עלי.

¹¹³ החרוז הזה מתחיל בש"ן שמאלית ולא בסמך, הפייטן שם בפי יהודה החשמונאי את מילותיו של יהודה בן יעקב לתמר.

מגן הטא יראים, ויחרדו ויקומו כל הקרואים.
פצו חזק ונתחזק בעד עדתנו, פן תחוללנה בנותינו ויתערבו
בנו משחיתנו. ויאמרו הכזונה יעשה את אחותנו¹¹⁴.
צבאו פתח ארמון הגמון מעודן נבל וכלי. צהל לקראתם
ואמר בואו לברכה אלי. ויקרא הוציאו כל איש מעלי. **קפצו**
יהודה ואחיו במרמה כבאים לחיתונו, קרב ולקח אשרה
העומדת לפניו לשטנו. **ויתקעה בכטנו.**
ראשו כרת אלעזר וישלך הוצה לנדוף, ראו עבדיו כי מת
אדוניכם וינוסו להדוף. ויקח את אחיו עימו וירדף. וכו'
באופן דומה גם בפיוט: "אודך" של רבי יוסף בן שלמה¹¹⁵. (הבאנו כאן את
חלקו של הפיוט שמבוסס על המדרש)¹¹⁶:
.. .. **טוהר טבילות מקוה החדיל**, טסו קדושים מנשיהם
להבדיל, טרחם סקרת נם להגדיל.
יען ועד סוסי פלדות, במו רוכבים שנוסי לפידות,
מופת הראות בעיר נכבדות, קדוש
יחיד ונשא שוכן שמים, יימן לכולם מקואות מים, יען חסידיו
ומיחדיו פעמים.
יוסף ידו לתעב המון, ידידות בית לאיש כזמון, **ישכבנה אז**
תחלה ההגמון.
יתד זאת כנתקעה לגודש, ירחים ארבעים וארבעה חדש,
יהודה הסיע כהן הקודש. **יען וכו'..**

¹¹⁴ שני החרוזים של אות פ' וצ' מדמים את מעשה הכהנים למעשה שמעון ולוי בשכם.
¹¹⁵ פיוט זה הינו יוצר לשבת הראשונה של חנוכה, הפיוט נכתב בידי רבי יוסף בן שלמה,
מהעיר קרקסונא שבצרפת. לפיוט אקרוסטיכון בסדר א"ב משולש, ופזמון שראשי
תיבותיו יוס"ף ב"ר שלמ"ה. נאמר בקהילות אשכנזים בשבת א' דחנוכה. פיוט זה נזכר
כבר בדברי רש"י (יחזקאל כא' יח' ד"ה לא יהיה). לאחר שנים העביר לי ידידי הרב יואל
קטן עורך המעין את מאמרו המצויין של ר' משה יהודה רוזנווסר, מתוך המעין תשס"ג:
"מדרשים כמוסים כמקורות לפיוט 'אודך'". אמנם הוא לא מזהה מיהו המחבר אבל
כותב: "בספר עמודי העבודה מאת לאנדסהוטה עמ' 96 הביא מכ"י של ספר יוצרות שר'
יוסף היה מהעיר קרקסונא בפרובנס שבחבל 'לשון אוק' הוא Languedoc, שכינויו כך כי
מנהג בני חבל זה היה לומר "אוק" כשרצו לומר "כן" בצרפתית, בניגוד לאומרי ה"אוי"
[נראה בספר גליא יודייקא של גרוס עמ' 311 ועמ' 614-613. י"ק]".
¹¹⁶ בילדותי זכיתי שבבית הכנסת של אבי שיחי "אגודת אחים" ע"ש קדושי הונגריה
שבצפת, יאמרו את ה"יוצרות", בשבתות היעודות. אבי הקפיד לאומרן בנעימה מיוחדת
שקיבל מאבותיו.

כנתמלא ספק ושדי חנן , כנס לחשמונאי בת יוחנן , כנסום לחופה במשתה להתרונן.
 כל עדיה פחתה הכלה , כום מזגה לקרואי הילולא , כבשו פניהם מהבט צילה.
 כבד שצף האח לעומה, כבירים קרואים פה להנעימה, כנגדם איך עמדת כקדשה ערומה.
 למו השיבה נות יפיפה , לי איך תיסרוני ברמיה , לערל וטמא תשגילוני הלילה עריה.
 לבשה רוח אז יהודה , לבו מלאו גבורה וענווה , לחש ויקנא קנאה כבדה.
 לקט הדם וכל מיני בשמים , להכין כמו בגיל והנומים , להתעות עול חוקו משלימים.
 מרחוק כשקפם מזמרים ומחנגים, מלל אלה השרים המנהיגים, מעתה יכנסו בנמוסי ערוגים .
 משרתיו ומחנהו חוצה הנים, מתתיהו ואחיו פנימה הכנים, מוכבי יהודה גבורה השנים.
 ממואסת כל עין הדקיר המזנה¹¹⁷ , מעכו לנמרים רדף המחנה, מחצם וכילם וכו'

15. נר החנוכה והמזווה בפתח הבית ונס נצחון הצניעות וקדושת הבית

דברי מדרש "מעשה חנוכה" שופכים אור יקרות על מתכונת המצווה של הדלקת נר חנוכה, ומדוע תקנו אותה דווקא באופן הזה.
 לאור המדרש ניתן לבאר את תקנת חכמים שמצוות הדלקת הנר היא כ"חובת הבית", יותר משהיא חובת האדם, כיון שהיעד לגזירות היוונים היה לפגוע "בבית היהודי", וניסתה לקעקע את מתכונתו כמולקולת היסוד של התרבות היהודית. היוונים הבינו ש"הבית היהודי", הוא יעד אסטרטגי. הוא המסגרת שבה מתקיימים רוב התהליכים התרבותיים

¹¹⁷ משפט זה של הפיוט נזכר כבר בדברי רש"י בפירושו על ספר יחזקאל (כא' יח').

היחודיים של עם ישראל. הדלקת הנר מידי ערב בכל בית יהודי נועדה לפרסם את נס הניצחון של החשמונאים שהחזירו את עטרת הקדושה של הבית היהודי, כדגל ניצחון המתנוסס על בית לאחר כיבושו מחדש. דגל הניצחון של עם ישראל הוא נר קטן וצנוע, לא אבוקה או מדורה. זהו הדגל של עם שגם כאשר הוא זוכה לניצחון היסטורי הוא אינו שוקע באופוריה ולא מאפשר ליוהרת "כוחי ועוצם ידי" להשתלט עליו. הוא מדליק את הנר שמזכיר לו בעת שמחת הניצחון, כבנבואת זכריה כמי שיודע ש"לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי", שהוא רק המדליק את הניצוץ ובסייעתא דשמיא השלהבת עולה מאליה!

ההדלקה בכל בית היא גם מסר נחוץ לימינו, להעלות על נס את ערכי ה"בית היהודי" ולחזקם.

לאור מדרש זה גם ניתן לבאר מדוע מצוות ההדלקה היא בפתח הבית דווקא. משום שה"פתח" היה היעד לגזירת המנעולים של היוונים, בפריצת הדלת ביקשו היוונים לפרוץ לתוך הבית פנימה, "לכבוש אותו" ע"י תרבותם ולשלוט בתכני הבית. הם ביקשו בדרך זו גם לפגוע בצניעות ובקדושת הזוגיות שבבית. בדרך זו ניתן לבאר מדוע לחלק מהראשונים צריך להדליק בפתח דווקא ולא על אדן החלון גם כשמדליקים בתוך הבית ואין בכך פרסום הנס לרשות הרבים. וכן ניתן לבאר מדוע לשיטת חלק מהראשונים יש להדליק בפתח הבית ולא בפתח החצר גם אם יש בכך פחות פרסום לנס. עצם מיקום הנר ב"פתח" מהווה פרסום הנס של גזירת ה"פתח" המפתח לקדושת הבית.

כמו כן ניתן לבאר את דברי רש"י ש"ברכת הרואה" היא למי שרואה את הנרות "בפתחי ישראל, שמצוה להניח בפתח", לאור השאילתות וחידושו של הרב סולוביצ'יק שברכת הרואה היא ככל ברכות הראיה-למי שרואה מקום שנעשה בו נס, ולא ברכה על פרסום הנס.

עקרון זה גם מסביר את הקשר של מצוות נר החנוכה למצוות המזוזה, בין אם מניחים את הנר בצד המזוזה ובין אם מניחים אותו כנגד המזוזה. ובמיוחד את הדין שבבית שאין בו מזוזה מניחים במקומה, בלילות החנוכה, את נר החנוכה. משום שמצוות המזוזה, על משקוף דלת הבית,

גם היא קשורה לפתח ולקדושת הבית הישראלי. על כן הזלזול בה הביא לגזירת היוונים על הצניעות. הרפיון בקיום מצוות המזוזה היה תוצאה של רפיון בהבנת החשיבות של קדושת הבית הישראלי ובשמירה לבל יפגע. הרפיון הזה גרם ללא ספק לפגיעה בקדושת הבית הישראלי.

כך גם ניתן לבאר את דברי חז"ל לגבי מי שמקפיד על מצוות מזוזה¹¹⁸:

הרגיל במזוזה זוכה לדירה נאה.

הקשר בין המזוזה ונר החנוכה גם מתבאר באופן נפלא בדברי ה"שפת

אמת" על השאילתות, שמוסיף למזוזה ונר החנוכה גם את הציצית¹¹⁹:

והענין כמו שמתבאר בכמה מקומות כי התיקון צריך להיות בעולם שנה נפש. ומזוזה הוא בחינת מקום שבו דאי המזוזה נותנת רשימה קדושה בבתי בני ישראל להיות הקדושה שורה בדירת איש ישראל. וחנוכה בזמן שבימים האלה מתגלה הקדושה. ובעל הבית בטלית הוא לבוש איש הישראלי שהוא המובחר בנפש. ובאלה הג' כוחות יכולין להתחזק בקדושה.

לאור זאת בארנו, שהמזוזה על הפתח מבטאת את קדושת המעטפת

של הבית הישראלי, נר החנוכה, את הביטוי המיוחד של קדושה זו

בחנוכה, והציצית את הקדושה של המעטפת של הגוף הישראלי, הבגד.

חג החנוכה מחבר את שלושת הממדים של הקדושה בפתח הבית.

16. חיוב נשים בנר חנוכה כמחוללות הנס

דין זה נפסק להלכה בשולחן ערוך¹²⁰:

אשה מדלקת נר חנוכה, שאף היא חייבת בה

למרות שזוהי מצוות עשה שהזמן גרמא, תקנו חכמים שנשים חייבות!

אמנם יש שיטה בראשונים שבמצוות עשה מדרבנן שהזמן גרמא נשים

חייבות, הרי לא בכולן הן חייבות¹²¹. על כן מבארת הגמ' שהדלקת נרות

חנוכה היא תקנה מיוחדת, ונשים חייבו מפני ש"אף הן היו באותו הנס".

¹¹⁸ גמ' שבת דף כג ע"ב. ועיי בבניהו בן יהודע שם שבאר ע"ד הקבלה.

¹¹⁹ שפת אמת בראשית לחנוכה.

¹²⁰ שולחן ערוך אורח חיים הלכות חנוכה סימן תרעה סעיף א.

התוסי מפרש ש"אף הן היו באותו הנס" הכוונה שאף הן נגאלו ע"י הנס, ועל כן הן חייבות¹²²:

לכך נראה לי ש"אף הן היו" בספק דלהשמיר ולהרוג וכן בפסח שהיו משועבדות לפרעה במצרים וכן בחנוכה הגזירה היתה מאד עליהן

נראה שכוונתו לגזרת ההגמון שהתבארה בהרחבה במדרש "מעשה חנוכה". בכך חולק התוסי על הרשב"ם, שם, שסובר שהכוונה ש"אף הן היו באותו הנס", שהנס נגרם כתוצאה מיוזמתה של אשה¹²³:

שאף הן היו באותו הנס – פירש רשב"ם שעיקר הנס היה על ידן בפורים על ידי אסתר בחנוכה על ידי יהודית בפסח שבזכות צדקניות שבאותו הדור נגאלו.

גם היבט זה התבאר בהרחבה במדרש "מעשה חנוכה". מאידך, שיטתו של רש"י היא, שתקנה זו נובעת משני הדברים כאחד: מההצלה מגזירת ההגמון, ומכך שהנס נעשה ע"י אשה¹²⁴:

היו באותו הנס – שגזרו יוונים על כל בתולות הנשואות להיבעל לטפסר תחלה, ועל יד אשה נעשה הנס.

בשל כך תיקנו חכמים גם תקנה נוספת, יוצאת דופן, שהנשים גם מוציאות ידי חובה את בעליהם במצוות נר חנוכה, לכתחילה, כפי שנאמר בגמ' שם¹²⁵:

אמר רבי זירא: מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא. בתר דנסיבי איתתא (לאחר שנשאתי אשה) אמינא (אמרת): השתא (כעת) ודאי לא צריכנא (איני צריך להסתמך על המארח), דקא מדליקי עלי בגו ביתאי (שכן אשתי מדליקה עלי בביתי).

¹²¹ לסיכום השיטות לגבי חיוב נשים במצוות עשה מדרבנן שהזמן גרמא, עיי' באנציקלופדיה תלמודית כרך ב, ערך "אשה", עמוד רמב טור 1.

¹²² תוספות מסכת מגילה דף ד ע"א.

¹²³ תוספות מסכת מגילה דף ד ע"א. התוסי מקשה עליו מהלשון "אף הן" שמשמעו שהן היו טפלות ולא מובילות: "וקשה דלשון "שאף הן" משמע שהן טפלות ולפירושו היה לו לומר "שהן"!!" עיי"ש.

¹²⁴ רש"י שבת דף כג ע"א.

¹²⁵ גמ' שבת דף כג ע"א.

רש"י מפרש שם שכאורח אמור היה רבי זירא להסתמך על הדלקת המארח. אולם משהתחתן ואשתו היתה מדליקה בביתם היתה מוציאה אותו ידי חובה¹²⁶:

בתר דנסיבי – ופעמים שהייתי אכסנאי ללמוד תורה. עלי
– בשבילי. **בנו ביתאי** – בביתי.

גם במצוות שנשים חייבות, בד"כ אין הן מוציאות ידי חובה אנשים, ולעיתים רק בשעת הדחק. לעומת זאת בנר חנוכה דייק הט"ז מלשון הגמרא, שהאשה מוציאה ידי חובה את בעלה, בביתם, ללא הגבלה¹²⁷:

(ד) שאף היא חייבת בו. – כיון שהיתה באותו נס שגזרו היוונים על כל בתולה שתיבעל להגמון תחלה והרגה אשה בת יוחנן כהן גדול את הראש של האויבים.

ונראה מלשון הגמ' שהאשה מוציאה אפילו איש! מדאמרינן הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום, אשה ודאי מדלקת בו. מדאמר בחרש שוטה וקטן "לא עשה ולא כלום" שפי' להוציא אחרים ממילא מה שכתב אשה ודאי מדלקת היינו להוציא אחרים. וכן כתב באגודה שאם יודעת לברך תוכל להוציא את האיש¹²⁸.

עצם אפשרות האשה להוציא ידי חובה את בעלה בהדלקת הנר יש בה פרסום של הנס, כפי שמבואר במדרש "מעשה חנוכה" שהנס נגרם ע"י האשה.

17. נר חנוכה מול נר שבת והערך של שלום בית

נחתום בדין נוסף שמוזכר בגמ', שגם הוא מתבאר לאור מדרש "מעשה חנוכה". הגמ' קובעת סדרי עדיפויות בין נר חנוכה, נר ביתו ובין קידוש¹²⁹:

¹²⁶ רש"י שבת דף כג ע"א.

¹²⁷ ט"ז על הלכות חנוכה סימן תרעה סעיף ג ס"ק ד.

¹²⁸ ועסי' תרפ"ט לענין מגילה, ושם במ"א ובמשנה ברורה, שנשים אינן מוציאות את האנשים כיוון שקריאת המגילה דומה לקריאה בתורה.

¹²⁹ גמ' שבת דף כג ע"ב.

אמר רבא, פשיטא לי: **נר ביתו ונר חנוכה** – נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו.

נר ביתו וקידוש היום – נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. בעי רבא: נר חנוכה וקידוש היום מהו? קידוש היום עדיף – דתדיר, או דילמא: נר חנוכה עדיף, משום פרסומי ניסא? בתר דאבעיא הדר פשטה: **נר חנוכה עדיף, משום פרסומי ניסא**¹³⁰.

רש"י מבאר שסדר העדיפויות של הגמי' הוא במקרה שאין לאדם די כסף לקנות שמן לנר שבת ולנר חנוכה, במקרה כזה **יש עדיפות לנר שבת משום הערך של שלום בית**¹³¹:

נר ביתו ונר חנוכה – **נר ביתו בשבת**, והוא עני ואין לו כדי לקנות שמן לשתי נרות. **שלום ביתו** – והכי אמרינן לקמן (שבת כה, ב) ותזנח משלום נפשי – זו הדלקת נר בשבת, שבני ביתו מצטעריין לישב בחשך.

הרמב"ן ועוד ראשונים מבארים שסדר העדיפויות, גם קובע את סדר ההדלקה, של נר שבת לפני נר חנוכה, בגלל החשיבות של נר שבת¹³²: מדאמרינן נר חנוכה ונר ביתו נר ביתו עדיף, משמע לי דאף להקדים מקדימין נר ביתו לנר חנוכה שכל התדיר והמשובח מחברו קודם לחברו.

בכך חולק הרמב"ן על בעל ההלכות גדולות שסובר שיש להקדים את נר חנוכה, משום שלאחר הדלקת נר שבת כבר קיבלנו את השבת ואסור יהיה להבעיר אש:

אבל ראיתי לבעל הלכות ז"ל: שאמר והיכי דקא בעי לאדלוקי נר חנוכה ונר שבת **ברישא מדליק דחנוכה וחדר מדליק דשבת דאי אדליק דשבת ברישא איתמר ליה לאדלוקי דחנוכה משום דקבליה לשבת עליה**. וכמה הוא רחוק זה הטעם וכו'.. אבל הדלקת נר שבת אם

¹³⁰ השווה בדומה לכך לגבי קריאת המגילה בגמי' מגילה דף ג ע"ב.

¹³¹ רש"י שבת דף כג ע"ב.

¹³² חידושי הרמב"ן שבת דף כג ע"ב.

הדליקו מבע"י מה קיבול שבת יש בכך?! וכו'..¹³³

לפי רש"י הקדימות של הדלקת הנר, היא כדי להאיר את הבית, משום שבבית חשוך נתקלים אחד בשני, ונפגע שלום הבית לכל בני הבית. אולם המאירי מביא דעה שהקדימות קשורה ל"שלום בית" שבין האיש לאשתו¹³⁴:

משום שלום ביתו שלא יהיו בני ביתו יושבים בחשך ויש מפרשים: מצד אשתו שהמצוה מסורה לה¹³⁵.

מצוות הדלקת נר שבת היא מצוות האישה, ואילו מצוות נר חנוכה היא ע"י הבעל, אם יש אפשרות רק לנר אחד, יש להקדים את מצוות האישה כדי למנוע מריבה, והפרת "שלום בית"!

מכאן ש"שלום ביתו" הוא ערך חשוב ביותר, והוא מקבל זכות קדימה ביחס למצוות אחרות. מטבע הלשון שטבעו חכמים, "שלום ביתו", אינו מופיע בש"ס חוץ מבסוגיה של חנוכה! מדוע?

וכן יש לשאול וכי אין מצוות נוספות, מדרבנן, שעשויות ליצור התלבטות לגבי סדר הקדימות ביחס ל"שלום ביתו"?¹³⁶

שאלה זו מקבלת משנה תוקף עקב שיטתו של הרמב"ם¹³⁷:

הרי שאין לו אלא פרוטה אחת ולפניו קידוש היום והדלקת נר חנוכה מקדים לקנות שמן להדליק נר חנוכה על היין לקידוש היום הואיל ושניהם מדברי סופרים מוטב להקדים נר חנוכה שיש בו זכרון הנם.

היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקדוש היום נר ביתו קודם משום שלום ביתו שהרי השם הנמחק לעשות שלום בין איש לאשתו. "גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר (משלי ג'): "דרכיה דרכי נעם וכל

¹³³ וכן הוא בחידושי הריטב"א שם.

¹³⁴ חידושי המאירי שם.

¹³⁵ ובח"י הרש"ש שם: "ואולי יכוון רבא במלת ביתו על אשתו וכדלקמן (ק"ח ב) ור"ל משום דאיתא לקמן על ג' עבירות נשים מתות וכו' ובהדלקת הנר. לכן אם לא תדליק אתיא לאנצויי עמו".

¹³⁶ יש מטבע לשון המוזכרת בחז"ל ובגמרא: "להטיל שלום בין איש לאשתו" (תוספתא מסכת שבת פרק יד) ובגמ' במספר מקומות כגון: שבת דף קטז ע"א.

¹³⁷ רמב"ם הלכות חנוכה פרק ד הלכה יג-יד.

נתיבותיה שלום" ¹³⁸. בריך רחמנא דסייען ¹³⁹.

ה"משנת יעקב" הקשה שתי קושיות על שיטת הרמב"ם: הראשונה, שלשיטת הרמב"ם בהלכות שבת הדלקת הנר בשבת אינה משום "שלום בית" אלא משום "כבוד שבת" ו"עונג שבת" ¹⁴⁰:

דברמב"ם בהלכות שבת לא מבואר כלל שיש ענין שלום בית בחיוב הדלקת נר שבת, אלא לדבריו הטעם הוא משום כבוד שבת ומשום עונג שבת יעו"ש.

המשנת יעקב מתרץ קושיה זו על פי דרכו ¹⁴¹, לאור שיטת המאירי ששלום הבית הוא בין איש לאשתו ולא לכלל בני הבית, והבעיה מתעוררת במקום שמצוותו מתנגשת עם מצוות אשתו ¹⁴².

השניה, שעל פי דרכו של הרמב"ם היה עליו להזכיר את הדין של קדימות נר שבת בהלכות שבת ולא בהלכות חנוכה:

צריך עיון: מה דהרמב"ם הביא כאן הדין דנר ביתו וקדוש היום, דלא שייך כלל להלכות חנוכה, ומקומו הוא בהלכות שבת, ושם לא הביאו, ואם כי הביא זה כאן אגב הדין של נר ביתו ונר חנוכה האמורין יחד בגמ' בשבת וכנזכר, מכל מקום דרכו של הרמב"ם בדרך כלל, להביא כל דבר על מקומו לפי ענינו, ולמה שינה כאן מדרכו זו, וצ"ע

שאלתו השניה של המשנת יעקב נותרה בצריך עיון!

על פי מדרש "מעשה החנוכה" ניתן לתרץ זאת בכך, שהערך של "שלום בית" בא לידי ביטוי באופן מיוחד בחנוכה.

לעיל הזכרנו שהגזירה של היונים להסרת המנעולים מהדלתות נועדה לפגוע בשלום בית, שבית איש לאשתו (שם):

¹³⁸ וראה גם בשו"ת רדב"ז חלק ה סימן קס, אלף תקל"ד.

¹³⁹ כיוון שמסיים את ספר "זמנים" מסיים ב"שלום" כדרכם של חז"ל, בתפילה, בברכת המזון, סיום הש"ס – בסוף עוקצין וכו'. ואב לכל הוא ברכת הכהנים שנחתמת ב"שלום".

¹⁴⁰ "משנת יעקב" על הרמב"ם הלכ' חנוכה פ"ד ה' י"ד.

¹⁴¹ מו"ר הרב ויצמן הוכיח מכאן וממקומות נוספים, שלרמב"ם לא מדובר בהכרח על נר שבת, וכי שלום בית הוא רק ענין לשבת! אלא מדובר בנר המאיר את הבית אף בימות החול, כדי שלא יהיו בחושך ולא יתקלו אחד בשני. וא"כ יש נפ"מ עצומה להלכה.

¹⁴² ראה שהקשה כן גם במשנת יעקב בפ"ה מהלכות שבת ה"א. ומתוך כאן שהרמב"ם הולך עפ"י שי' המאירי ולא עפ"י שי' רש"י, ומדייק זאת מלשון הרמב"ם.

.. .. והיו ישראל שרויין בלא דלתות, ואין לך דבר מעביר
רעות האשה מעל בעלה כדלת שנאמר: "לך עמי בא בחדרים
וגו'" (ישעיה כ"ו), ועמדו בגזרה זו שלש שנים.
נרות החנוכה מפרסמים את הנס, ואת חיזוק קדושת הבית ושלום הבית
בין איש לאשתו. על כן אם המצווה מתנגשת עם שלום הבית, בפועל, תנתן
קדימה ל"שלום בית".

18. ההסתרה והחשיפה של מדרש מעשה החנוכה

מדרש "מעשה החנוכה" למרות שהוא שופך אור על מתכונת המצווה,
והיה ידוע לחז"ל ולראשונים, היה גנוז במשך דורות רבים.
קשה להניח שהוא לא בא לדפוס רק בגלל שלא היה מוכר מספיק, או
שהוא לא היה מספיק משמעותי. נראה לומר שהיתה כאן כוונת מכוון.
לגבי חג החנוכה אנו מזהים מגמה כללית של חכמי הדורות שלא להבליט
היבטים מסויימים, בעיקר בתקופת הגלות. בהקשר לכך גם העלו
השערות שונות מדוע אין מסכת בש"ס על חנוכה. אולם עדיין יש לשאול
מדוע הצניעו חכמי הדורות גם אותה?
יתכן שהסיבה קשורה לכך שמדובר בעניינים שבצנעה, ועל כן חכמי
הדורות בקשו כמה שיותר להצניעו.
אולי יש סיבה נוספת, החשש של חכמי הדורות בגלות שמא יהיו בין
הגויים כאלה שיקבלו "השראה" מהגזירות הללו.
תהיה הסיבה אשר תהיה נראה לנו שבדורנו דור של תחיה ותקומה,
שבו שבנו לארצנו ולמלוא רוחב תורתנו, יש ענין לחשוף ולהבליט את
ההיבטים של חנוכה המתבארים במדרש. בדור זה יש התרופפות בהבנת
ערכי הבית היהודי, וערכי הצניעות, ועל כן חג החנוכה, עם שלל
המשמעויות שלו חייב לחזור להיות גם החג של קדושת הבית הישראלי.

19. החזרת נרות החנוכה לפתח הבית בעידן של גאולה

עיקרה של מצוות נר חנוכה הוא בפתח הבית, אולם בגלות היו זמנים של

גזירות על עם ישראל שלא אפשרו להדליק נרות בפתחי הבתים מפני הסכנה¹⁴³:

תנו רבנן: נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוי. אם היה דר בעלייה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. ובשעת הסכנה מניחה על שלחנו, ודיו.

עם שיבתו של עם ישראל לארץ ישראל התעורר דיון הלכתי בדבר הצורך לחזור ולהדליק בפתח הבית¹⁴⁴, שכן היו פוסקים שסברו שבעת הסכנה, נעקרה ממקומה החובה להדליק בחוץ¹⁴⁵:

"ובשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו, ואחר שנהגו על הסכנה נהגו.

הרב עובדיה יוסף מביא דעות נוספות של פוסקים שסברו כך¹⁴⁶:

ובעל ה"דברות"¹⁴⁷ כתב, שאחר שנהגו כן אחר הסכנה נשאר במנהגם, וכו'.. ובליקוטי מהרי"ח (דף קו ב) כתב, שראה לגאונים וקדושים שהקפידו להדליק בפנים, בפתח הסמוך לפתח, אף שהיה להם חלון הנוטה לרה"ר.

וכך גם כותב הרב עובדיה הדיה זצ"ל¹⁴⁸:

אף שאין אותה הסיבה שבגללה תקנו להדליק בפנים, הניח להם במנהגם, מנהג ישראל תורה הוא, והרי היא חשובה ומקובלת ברצון לפניו יתברך, ואין להרהר אחרי מנהגם של ישראל.

אולם כבר בתקופת הראשונים היו שתמהו על כך¹⁴⁹:

והנה ה"אור זרוע" תמה על המנהג בזהמזן הזה שאין סכנה מדוע אין מדליקים נר חנוכה ברשות הרבים?¹⁵⁰

¹⁴³ גמ' שבת כא ע"ב.

¹⁴⁴ וראה על כך במאמרו המקיף של ידידי הרב יהודה זולדן "נדידת החנוכיה" בתוך קובץ אמונת עתיד - עלון מס' 50 חשון - כסלו תשס"ג. נדפס בספרו: "מועדי יהודה וישראל" עמ' 235-253. בהוצאת המרכז התורני אור עציון, מרכז שפירא, תשס"ד.

¹⁴⁵ בספר ה"עיטור" לרב יצחק בן אבא מארי (עשרת הדיברות הלכות חנוכה).

¹⁴⁶ ילקוט יוסף קצושי"ע או"ח סימן תרעא - סדר הדלקת נר חנוכה ומקום הנחתו. סי' כב.

¹⁴⁷ דף קי"ד רע"ד.

¹⁴⁸ הרב עובדיה הדיה שו"ת ישכיל עבדי (חי' או"ח סי' מו).

¹⁴⁹ ילקוט יוסף שם.

יש פוסקים שסברו שהמנהג להדליק בפנים השתמר משום שכל עוד יש מקומות שבהם קיימת סכנה צריך ליצור אחידות¹⁵¹:

הבא נמי יש לומר בנר הנוכח לאחר שהגוים הכבידו עלינו בגלותינו בצרות ובגזרות, ראו חכמים שאין מקום לקיים מצוה זו להדליק בחוץ בגלותינו, ואפילו במקום שאין שום חשש סכנה מעכו"ם ויכולים להדליק בלא חשש, אין דנים על כל מקום בפרטיות בפני עצמו, רק מכיון שאם נדליק בחוץ יבואו לפעמים במקומות לידי סכנה שכל אחד ירצה לקיים המצוה תמיד דוקא כמצוותה, פטרו אותנו חכמי הדור להדליק בזה"ז בחוץ בכל מקום שמא במקומות שונים תקנה זו יביא לידי סכנה.

ויש שסברו שהמנהג להדליק בפנים השתמר משום שיש חשש שמצב הסכנה יחזור¹⁵²:

ומצינו גזרות שנשארו למרות שהסיבה בטלה וכו', ובכך אותו הדבר גם בנרות הנוכח אף שעתה בזמננו במדינת ישראל אין שטן ואין פגע רע, אך אנו לא בטוחים בזה ולכן אנו משאירים את המנהג כאשר הוא וכו'.

מאידך יש פוסקים שסברו שהמנהג להדליק בחוץ נעקר ממקומו בשעת הסכנה וכיום כשהסכנה חלפה אין יוצאים ידי חובה אם מדליקים בחוץ¹⁵³:

בזמן הזה מצות נר הנוכח רק בפנים! ואין אדם יוצא כלל אם הדליק בחוץ, אף כשאינן סכנה בדבר. כיון דחז"ל עקרו מצות

¹⁵⁰ אור זרוע סי' שכג אות ב.

¹⁵¹ הרב משה שטרנבוך בשם המהרי"ל דיסקין מועדים וזמנים השלם (ח"ב סי' קמ, ח"ו סי' פה).

¹⁵² הרב עובדיה הדיה שו"ת ישכיל עבדי שם.

¹⁵³ בשו"ת דבר יהושע לרב יהושע אהרנברג (סי' מ); קובץ המועדים (חנוכה עמ' קכה-קלא, "בענין הדלקת נ"ח בחוץ בזה"ז"). ובקובץ מבקשי תורה (חנוכה עמ' עג). ממסורה מהחזון איש: "מרן אמר לי שהיום חזרה דינה דגמרא למקומה וחיבים להדליק בחוץ משום פירסומי ניסא!". הרב זולדן שם.

הדלקה בחוץ וקבעוהו בפנים, לפיכך כשהדליק בחוץ לא עשה ולא כלום וכו',¹⁵⁴

הרב עובדיה יוסף יוצא בחריפות כנגד שיטה זו¹⁵⁵:

אך דבריו תמוהים מאד, ואינם נכונים לדינא. שהרי הרמב"ם¹⁵⁶, וכן מרן בשולחן ערוך¹⁵⁷, העתיקו הדין שמצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ וכו', ובימי הסכנה מניחו מבפנים, או על שלחנו, מוכח דשלא בשעת הסכנה עדיף עכ"פ לכתחלה להדליק מבחוץ.¹⁵⁸

להלכה כותב הרב עובדיה יוסף¹⁵⁹:

יש אומרים שבזמן הזה שאין סכנה להדליק נר חנוכה בחוץ, צריכים להדליק נר חנוכה בחוץ, ויש אומרים שגם בזמן הזה אפשר להדליק נר חנוכה בבית, דהואיל ונהגו להסתפק בפרסום הנס לבני ביתו, יכולים להשאר במנהגם, וכן נהגו גדולים וגם טובים. ומכל מקום מי שיכול להניחה מבחוץ, מניחה מבחוץ, ואם לאו על פתחו מבפנים.

אולם יש פוסקים רבים שכתבו שבעת שחלפה הסכנה חובה עלינו להדליק בחוץ¹⁶⁰. מרן הרב קוק זצ"ל ראה באפשרות להדליק בחוץ מסממני הגאולה, ושיבת עם ישראל לארצו¹⁶¹:

ועבור תעבור סכנת הפערה במהרה בימינו, ונשוב אל מצות חנוכה להשיבה על מכוונה, להדליקה על פתח ביתנו מבחוץ, ויראו כל אפסי ארץ את ישועת אלוקינו, על עמו ועל נחלתו פלה.

¹⁵⁴ ובילקוט יוסף שם סי' כג. "וכמ"ש כיו"ב בירושלמי (פ"ק דכתובות ה"ה), שאע"פ שהשמד בטל, המנהג לא בטל, מפני שחששו שמא יחזור הדבר לקלוקלו, וכדאמרינן בביצה (ד ב) לגבי יום טוב שני של גלויות וכו'".

¹⁵⁵ בילקוט יוסף שם סי' כג.

¹⁵⁶ פ"ד מהלי חנוכה ה"ז.

¹⁵⁷ סי' תרעא ס"ה.

¹⁵⁸ ובשו"ת ישכיל עבדי ח"ז (חאו"ח סי' מו), נשאל שיש אומרים בשם הרב מבריסק שבזמן הזה מי שמדליק בפנים הרי הוא כמברך ברכות לבטלה.

¹⁵⁹ ילקוט יוסף שם סי' כב.

¹⁶⁰ ראה בענין זה מקראי קודש הלכות חנוכה פ"ג סי' א'-ב' ובהערות אות א-ב.

¹⁶¹ מרן הרב קוק זצ"ל "התור", שנת תרצ"ה. מובא במאמרי הראיה (עמ' 151).

תלמידו, הרב משה צבי נריה זצ"ל, קרא לחזור ולהנהיג את הדלקת נרות החנוכה בחוץ! הרב נריה ראה בכך ביטוי לחירותנו ועצמאותנו, ביכולתנו לקיים את המצוות מבלי שזר יוכל למנוע זאת מאיתנו¹⁶² :

בימי הגלות מפחד התגרות מהגויים הודלקו נרות החנוכה בחלון בסמוך לרשות הרבים, וכך הוא גם חדר לארץ ישראל. בו בשעה שבמדינתנו המשוחררת אנחנו יכולים לחזור על המנהג הקדום ולהדליק את נר חנוכה בפתח הבית מבחוץ, ואמנם יקרי ירושלים נוהגים להדליק על פתחי הבתים במסגרות ראויות לכך. וראוי היה להנהיג את המנהג הזה בכל משכנותינו, בכל ערי ישראל, להבליט בזה את חרותנו והרגשת הקוממיות בארצנו¹⁶³.

אף אנו מצטרפים לקריאה זו, לחזור ולקיים את ההדלקה בפתח הבית, כמקדם. הברור שערכנו לעיל, לאור דברי מדרש "מעשה החנוכה", מעניק לכך משמעות מיוחדת. בהדלקה בפתח הבית אנו מפרסמים את הנס וההצלה מהגזירה שגזרו היוונים על הפתח ועל קדושת הבית הישראלי. כדגל נצחון המתנופף בראשי הבתים יחזרו נרות החנוכה הזעירים לרצד בפתחי הבתים ולספר את סיפור נס הנצחון ברבים.

¹⁶² הרב משה צבי נריה זצ"ל מאורות נריה (חנוכה עמ' 43-42). הרב זולדן שם.

¹⁶³ הרב מנחם מנדל כשר כתב ("התקופה הגדולה" עמ' רמז - רנג): "בודאי מן הראוי שבא"י ישתדל כל מי שהאפשרויות בידו, להשיג נר של עשית כדי שיהיה אפשר לו להדליק נרו מבחוץ, ולפרסם ע"י כך הנס כראוי. וכו'. תקנו לעשות פרסום הנס של נצחון דוקא על פתחי הבתים בבחינת זה לעומת זה (היונים היו מעמידים פסיליהם בפתחי הבתים). ולכן בארץ ישראל יש להשתדל לקים המצוה כתיקון חז"ל". הרב זולדן שם.

ג. גבורה יהודית מאז ולתמיד וההכרעה בויכוח על מהות הגבורה בקרב ובחיים.

המלחמה נגד היוונים פרצה על רקע רוחני תרבותי - נסיונם של היוונים ליוון את העם היהודי, ולא כמלחמה על רקע של סכסוך לאומי או טריטוריאלי. על כן לניצחון, טיהור בית המקדש וחידוש עבודת הקודש, יש השלכות רוחניות מרחיקות לכת. בהקשר זה אנו מבקשים לציין ניצחון בתחום נוסף, שקשור לויכוח הרוחני תרבותי שהיה בין עם ישראל לבין היוונים, הויכוח על מהות ה"גבורה".

הדים לויכוח בין התפיסות אנו מוצאים בגמרא המתארת דיון פילוסופי-מוסרי יוצא דופן בין אלכסנדר מוקדון שחי כמה עשרות שנים לפני תקופת החשמונאים, ל"זקני הנגב"¹⁶⁴:

"עשרה דברים שאל אלכסנדר מוקדון את זקני הנגב...
אמר להם: אידין מתקרי גבור? ... אמרו לו: איזהו גבור -
הכובש את יצרו"¹⁶⁵.

כנראה ציפה אלכסנדר מוקדון, שהיה מנהיג יווני, פילוסוף, ומצביא דגול שכבש את כל העולם, לתשובה מהתחום הצבאי-מלחמתי שתבאר לו את פשר תופעת הגבורה הכוחנית, כמיטב הדיונים הפילוסופיים של סוקרטס ולאכס. לעומת זאת ענו לו זקני הדרום תשובה מן התחום המוסרי, ועל פיה הגבורה היא מידה בנפש ולא תכונה פיזית, ועל כן היא לא מיוחדת רק להתמודדות של שדה הקרב. ביוון כמו באומות אחרות בעולם של אז התייחסו לתופעת הגבורה בקרב לנוכח הסכנה, כאל תכונה כוחנית.

הגבורה בלחימה נתפסה כביטוי לחייתיות, לכוחניות פיזית ולאלימות הקיימת באדם. הקשיחות ואומץ הלב של הלוחם אל מול אימי הלחימה, נתפסו אף הם כסרוס פנימי של אינסטינקט הפחד. מה שהניע את הלוחם

¹⁶⁴ גמי תמיד ל"א ע"ב. בכתבי האר"י ז"ל ה"דרום" הוא מספירת החכמה. וכך כותב הרב קוק זצ"ל: "במיוחד בדרומה של א"י שם נמצאת החכמה "זקני הנגב" (תמיד לא): "הרוצה שיחכים ידרים" (ב"ב כה:)."

¹⁶⁵ השווה לאבות פ"ד מ"א.

היה לא פעם שנאת האוייב, הדמוניזציה שלו, ואהבת המלחמה והצייד, ולעיתים הציפיה לתגמול חמרי שיוענק לו בסוף המלחמה. ככל שאתגרי הלחימה גדלו כך היה צורך בהגדלת התגמול החומרי. בתרבות האומות נכתבו שירי הלל ללוחמים הגיבורים ללא חת אשר התגברו על פחדם, ועל גיבורים בעלי כוחות אדירים על אנושיים. את רחובותיה הראשיים של העיר עיטרו פסלי דמותם המחוטבת של הגיבורים הלאומיים, סמל לכוחם הפיזי.

לעומתם, היתה לחכמי ישראל התייחסות שונה לגבורה בשדה הקרב. הם התייחסו אליה כמידה נפשית ולא כתופעה כוחנית. כך מבאר רבי יצחק ערמא את המשנה באבות: "איזהו גיבור הכובש את יצרו"¹⁶⁶:

"וכן הוא אומר שהכובש את יצרו הוא גבור כי גבור הוא מי ששולט בעצמו. ובאבריו תחלה ואח"כ ימשול בזרים. וכן העשר הוא תכונתו של מי שדי לו במה שיש לו, והוא מבין שאם ה' ברא אותו עם זה, זה נחויץ לו ולא עוד. ולכן זה נלמד מהפסוק יגיע כפיך כי תאכל, כלומר: ה' נתן לך כפים ולא זהב, כי די לך בכפיך. עוד הוא מבאר שמכובד הוא המכבד את הבריות, כי אין ערך במי שהבריות מכבדות אותו, שמא מכבדים אותו שלא בצדק, אבל מי שמעשיו מכובדים הוא מכובד. וכו'.. הנה נתבאר מכלל משנה זו מה שרצינו אליו מהיות החכמים מצויין בפרישות מהמותר להם, ולהתנהג בכל ענייניהם בפרישות מדרכי ההמון במדותיהם ובסברותיהם. כי הם חושבים שהחכם הוא המלמד לכל אדם, ויורו שאינו אלא הלמד מכל אדם. והגבור יחשבו כי הוא הכובש לזולתו, ואינו רק מי שהוא עצמו כבוש. והעשיר אינו המרבה בסחורות ובפרקמטיאות, כי אם השמח בחלקו אם דל ואם עשיר. וכן הנכבד הוא המכבד הראוי לכבוד, לא המכובד מההמון".

¹⁶⁶ עקדת יצחק, שער ס"ה.

אמנם בתקופות מסויימות גם היוונים הבינו שהגבורה היום יומית בהתמודדות מול היצר גדולה מהגבורה בקרב כדברי הר"י אלאשקר¹⁶⁷:

ואחר שביאר מעלת החכם, חזר לבאר מעלת הגבורה, ואמר איזהו גבור הכובש את יצרו. הנה תמצא שרוב המפרשים נתנו טעם היות הכובש את יצרו הוא גדול מן הגבור, שהגבור יש לו כמה סבות לעזור אותו. האחד, כי יעזרוהו אוהביו ומשרתיו. שנית שיעזרו אותו איבריו וכחותיו וכלי מלחמתו. שלישית שיתגבר האדם על חברו לסבה הכרחית, שהוא מפחד ממנו שמא יעשה לו רע, ורוצה להקדימו. או מצד שהוא רוצה להתגבר עליו, להנקם ממנו על הרע שקדם לו ממנו, ורוצה להקדימו. והוא מאמר אבימלך לאברהם, מה עשית לנו ומה הטאתי לך (בראשית כ, ט), כלומר מה הוא הרע שעשית לנו, עד שאתה מפחד ממנו, עד שרצית להקדים אותנו ברע. או מה הטאנו לך עד שאתה רוצה לקחת נקמה ממנו. אמנם המתגבר על יצרו לא די שאיבריו אינם מסייעים אותו, אלא שהם מנגדים אותו, ורוצים שיתגבר יצר הרע על יצר הטוב. והטעם שהורגלו עמו, לפתח הטאת רובין (בראשית ד, ז). אמנם יצר הטוב אינו נכנס באדם עד י"ג שנה. ומצד אלו המעשים הוא מתגבר יצר הרע על יצר הטוב. ועל כן אמר שהגבור האמתי הוא מי שינצח יצר הרע, שיש לו כמה עוזרים.

וע"כ אמרו בספר המוסר שכשנצח אלכסנדרוס מקדון כל העולם, אמר לו ארסטו רבו עד עכשו נצחתה המלחמה הקטנה, לא תקרא גבור עד שתנצח מלחמה הגדולה של יצר הרע. ועל כן אמר הנביא אל יתהלל הגבור בגבורתו, והיא הגבורה שינצח האדם לזולתו.

לחימה מצריכה יכולת להשקיע מאמצים פיזיים חריגים. חכמי ישראל תלו יכולת זו ב"ממד הערכי" - בתעצומות הנפש ובמידות של הלוחם,

¹⁶⁷ מרכבת המשנה לר"י אלאשקר על אבות פרק ד משנה א.

שמהם נובעים הכוחות הפיזיים. שהם תוצאה של "אמונה" ואמונה בצדקת הדרך. על כן בעת הלחימה צריך להפעיל, במקביל, "מאמץ ערכי" לתחזוק וחיזוק רוח הלוחם. רוחו של הלוחם היהודי מתחזקת מהתפילה בשעת מלחמה, מלימוד התורה במהלך ההפוגות במלחמה, ומדברי חיזוק, בצמתים מכריעים של הלחימה¹⁶⁸:

ת"ר ארבעה צריכין חיזוק ואלו הן: תורה ומעשים טובים, תפילה ודרך ארץ. וכו'. דרך ארץ מניין, שנאמר: חזק ונתחזק בעד עמנו.

רש"י שם מפרש¹⁶⁹:

דרך ארץ – אם אומן הוא, לאומנותו, אם סוחר הוא, לסחורתו, אם איש מלחמה הוא, למלחמתו.

במלחמה אמנם יש מבחני גבורה יחודיים של כוחות הנפש: אל מול סכנת חיים, אירועים קשים ונפילת אנשים קרובים. אולם אלה מבחנים נפשיים ולא מבחנים פיזיים! על כן, אין יתרון לגבורה בקרב יותר ממידת הגבורה הנפשית הנדרשת בחיי השגרה, להתמודדות עם קשיים גדולים ומתמשכים. לאור גישה זו ניתן להבין את פתגמו של הרב זצ"ל¹⁷⁰:

"גבורת אמת תימצא רק במקום שאור אלוקים שרוי שם".

הגבורה תלויה בעוצמת הרוח המפעמת בלב, וכאשר אור אלקים מאיר בנפש ניתן לזכות לזכות לגבורת אמת בקרב ובחיים. ניתן לבאר את התלות של הגבורה בהארה האלקית בנפש לאור דברים שכתב הרב זצ"ל במקום אחר¹⁷¹:

"באין מטרה לגבורת החיים תלך הלך ונמוג, חילה ימעט והיא תתנוון ותצעד אל הבליה, הנכונה לפניה במורד, וגבורת החיים העליונה המעוטרת בכלל, בקהל עם, היא מופעת במטרתה הנכונה לפניה בחיינו אנו, בחיים התוכיים שלנו, שבשביל כך אנו חיים וקיימים, נלחמים ומנצחים".

¹⁶⁸ גמ' ברכות דף לב ע"ב.

¹⁶⁹ רש"י שם.

¹⁷⁰ הרב קוק זצ"ל - "מגד ירחים" כסלו תרע"ד. מאמרי הראי"ה חלק ב עמ' 500.

¹⁷¹ שמונה קבצים אי"ח הובא באורות עמ' ס"ב.

כאשר האדם אינו מונע ממוטיבציה שלילית או מתגמול חומרי הוא זקוק להנעה הנובעת מהבנה ומהזדהות עם המטרה ומהתכלית. על כן מידת הגבורה בקרב ובחיים תלויה במידה שהאדם מבין את המטרה ומזדהה איתה. ההארה האלקית שבנפש מעניקה לאדם את תחושת הייעוד והתכלית לחייו, ובכך היא גם משפיעה על תעצומות הנפש ועל מידת הגבורה המפעמת בליבו. דברים אלה של הרב זצ"ל תואמים גם לפירושו לברכת "אוזר ישראל בגבורה" שבברכות השחר. על פי דברי חז"ל נתקנה ברכה זו על חגירת החגורה המפרידה בין ליבו של האדם לערוותו¹⁷²:

"גבורה מיוחדת היא גבורתם של ישראל, גבורה המצטיינת לא בכיבושים שמכבשים אחרים, מכניעים אותם או מאבדים אותם, אלא גבורה שבעיקרה היא קשורה בכיבוש שהאדם כובש את עצמו, גבורת הנשמה האלוקית, הרוח האצילי של האדם, שמכבש את הגוף הבהמי ואת תאוותיו הגסות והסוערות, גבורת ארך אפיים הטוב מגיבור, ומושל ברוחו מלוכד עיר. זאת היא הגבורה האזורה לישראל, הנאותה ליסוד המוסר המטהור והרמת ערכו של האדם ביתרונו מן הבהמה, וכו".

הרב זצ"ל מבאר, שכאשר חוגרים את החגורה שמפרידה בין ליבו של האדם לערוותו, מבטאים בכך את השליטה של האדם ביצרו. ולכן באה הברכה על מידת הגבורה, משום שהיא הנותנת לאדם את תעצומות הנפש לשלוט ביצרו.

יש היבט נוסף לגבורה היהודית, שקשור לדבקות במידת הגבורה האלקית. כפי שמבאר מרן הרב קוק זצ"ל¹⁷³:

ד' צבאות הוא ד' אלהי ישראל, וצבאות ישראל צבאות ד' הם⁴⁶. הגבורה האלהית השרויה בעולם, שחדשה את העולם ומחדשתו בכל יום, היא היא שמפיה שמענו את התורה. מפי הגבורה שמענו "אנכי" ו"לא יהיה לך", וכל התורה כלה קבל משה מפי הגבורה.

¹⁷² עולת ראיה ח"א עמוד ע"ה.

¹⁷³ הרב קוק זצ"ל "אורות" ישראל ותחיתו כד ח.

מידת הגבורה האלקית, משקפת את המקור לכוחות האדירים והאינסופיים שמניעים ומקיימים את העולם. על כן מדובר במידה של יצירה ולא רק רק מידה שבאה לידי ביטוי בקרב, בסביבה של הרס וחורבן. זאת הסיבה שב"מתן תורה" הקב"ה נקרא "גבורה". מי שגבורתו נובעת מהליכה בדרכי ד', ודבקות במידותיו, גבורתו מעודנת (שם):

גבורתנו עדינה היא, אי-אפשר שתהיה גבורת הרבן וכליון. הגבורה האלהית בעולם אינה נפגשת במה שחויץ להמצאתה, וקל וחמר שחויץ לשלטונה, אם-כן היא בכל תכסיפיה מלאה עמק רחמים. וכו'.. ספיגה כללית זו בהכרה עולמית אלהית, חדורה עד תהום הנשמה, משולבה במעמקי ההיסטוריה הלאומית, אחוזה במלא עולמים, חובקת באהבה את כל ומתנשאת בגבורה על כל, מלאה ענוה עם כל וחשוקת רחמים על כל, היא יסוד תפארת ישראל, המבעה באמת ליעקב, במטרת כפא ד' בעולם, שלא תפסק לעד, היא מקימת ומחיה אותנו.

הגבורה היהודית שנובעת ממידת הגבורה האלקית אינה גבורה כוחנית אלא גבורה הנובעת מעוצמת הרוח (שם):

לא ברכב ולא בסוסים היא יסוד גבורתנו כי אם "בשם ד' אלהינו נזכיר, המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעוררד". ואם שטוחה היא הכרתנו את עצמנו, שטוחה היא הכרת העולם את ערכנו, לקיחה היא הבנת העמים את חשקנו ואת המעוף האלהי שבחיי נשמתנו, על כן מתמזמזים הנסיונות הראשונים שלנו, שקמו בלא העמקת היסוד, בלא חשיפת מעין-החיים.

בעידן המודרני ניתן להצביע על תמימות דעים ביחס לפן הרוחני והפסיכולוגי של הגבורה. **תפיסתם של חכמי ישראל ניצחה בויכוח.** כיום ברור יותר מתמיד שתעצומות הנפש של הלוחם ו"רוח הלחימה" שלו הם גורמים מכריעים בקרב לא פחות מכמות הטנקים והמטוסים, ושלחימה, היא יותר מאמץ נפשי מאשר מאמץ פיזי, ועל כן לוחם שניתן בתעצומות נפש יהיה אפקטיבי יותר בלחימה. **עדיין נותרה משימה גדולה בפנינו,**

לחקוק בתודעה האנושית שגבורת חיי היום יום וגבורת שדה הקרב, נובעים מאותה מידה בנפש, ושעלינו להעלות על נס את גבורתו של המושל ברוחו וביצרו לא פחות ואף יותר ממי שגילה גבורה במלחמה. יצחק שדה אחד ממייסדי כח המגן העברי, הספיק בצעירותו ללמוד בבית המדרש¹⁷⁴, שילב ספרא וסיפא. בכתביו הוא מתייחס לגבורה בחיים ובקרב¹⁷⁵:

האם גבורה אפשרית רק במלחמה? - לו הייתה הגבורה מצויה רק במלחמה, כי אז הייתה בעלת ערך חולף בלבד. כולנו תקווה שאי-פעם נגיע לימים בהם לא תהיינה עוד מלחמות. ואכן, אנו חושבים שתמיד, אפילו לא בימי מלחמה תהיה סגולת הגבורה חשובה. היא תהיה חשובה, למשל, בחקירות מדעיות. אולי קראתם, מה שסופר על מלומדים שנפלו קרבן בשעת חקירתם. אנחנו יודעים על אנשים העורכים מסעות לקוטב הצפוני. נחוצה לזה גבורה. גם כדי לבצע עבודה חלוצית כיבושית במקום קשה-דרושה גבורה. **המסקנה היא איפוא כי הגבורה תהיה דרושה תמיד.** השאלה אשר אני מציג היא: מהו אופיה של הגבורה? ידועים שני סוגי גבורה: גבורה אשר יסודה הוא באנוכיות. זוהי גבורה של הגנגסטר. הוא אינו מפחד מכלום ומתנפל על טרפו. גבורתו יסודה בחיה שבאדם. גם לחיה, הנמצאת ביער- ישנה גבורה. אך אנחנו מעריכים את הגבורה שאיננה אנוכית, שהיא גבורה למען משהו יקר יותר מאשר האינטרס הפרטי של היחיד. אנחנו עובדים בעבודה בלתי ליגאלית (במחתרת), מפני כך אין מדברים אצילנו על שמות. אני, למשל, שומע ברדיו הרוסי כיצד מספרים שם על הרבה מעשי גבורה של אנשים, ותמיד מזכירים את שמו של האיש המבצע. זה, אולי, חשוב לאיש עצמו, אבל, אצילנו, האיש מתחנך אחרת. מעשי גבורה של אנשים שלנו מסופרים מבלי לקרוא בשמותיהם וזה חשוב עוד יותר, כי לא זו

¹⁷⁴ אמו של יצחק שדה היתה בתו של הרב שניאור זלמן פרודקין הרב של העיר לובלין. בצעירותו למד אצל הרב הלל צייטלין.

¹⁷⁵ יצחק שדה, כתבים אוקטובר 1943.

בלבד שהאיש לא עשה את מעשהו בשביל עצמו, כמו גנגסטר, הוא גם לא עשה זאת בשביל שמו הטוב, הוא עשה זאת רק למען העניין. ועוד דבר. יש החושב שגבורה באה מתוך יאוש. עלי לומר כי האנשים אותם פגשתי ב"פעולות", היו אנשים אוהבי חיים, אנשים עליזים, ולרוב- אף אנשים שמחים, אנשים מלאי חיים. **הגבורה שלהם ביסודה לא נבעה מיאוש, אלא מהכרתם העמוקה שעליהם למלא את חובתם.**

ד. נרות מורשת יהודה המכבי,

המאירים בפתח בית מדרשנו.

בשונה משאר חלקי הארץ אצלנו במודיעין "כל יום חנוכה!"¹⁷⁶. כאן בבית מדרשנו שבעיר מודיעין אנו מדליקים את מנורת המורשת של יהודה המכבי והחשמונאים לאורך כל ימות השנה. מנורה המונחת בפתח בית המדרש, מבחוץ, ואורה מאיר פנימה, לתוך בית המדרש, והחוצה.

א. הנר הראשון במנורה זו הוא נר התורה.

הוא הנר האמצעי שמול פניו ומכוחו מאירים כל שאר הנרות. זהו נר המנורה הטהורה המפיק את אור התורה – "כי נר מצוה ותורה אור". מנורה המונחת בפתח בית המדרש מבחוץ ואורה – אור התורה, מאיר פנימה לתוך בית המדרש וקורא ליושביו להתמסר ללימוד תורה איכותי ותובעני ולהתגדל ולהיות תלמידי חכמים מובילים. זוהי אותה המנורה המאירה כלפי חוץ, המפיקה אור נעים וחודר, המתפשט ברחובות בבתים ובלבבות. **נר זה בשלל צבעיו הוא לזכר בית מדרשו של יהודה המכבי הכוהן, המורה הגדול, מרביץ התורה. בהדלקתו אנו מודים לקב"ה** שזכינו להחזיר עטרה ליושנה, ושם חלקנו "מיושבי בית המדרש". ומתפללים "שנהיה אנחנו וצאצאנו..כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה".

ב. הנר השני הוא נר הגבורה.

אותה גבורה המתעצבת בבית מדרשנו, גבורה יהודית של אוהלי צבא המתעצבת באוהלי תורה. גבורה יהודית מהימים ההם שממשיכה גם בזמן הזה. הגבורה היהודית שאינה נובעת מכוחניות פיזית אלא מעוצמת האמונה ותעצומות הנפש, כי "לא בחיל ולא בכוח כי אם ברוחי אמר ד' צבא-ות" (זכריה ד ו). הגבורה של בית המדרש שמעצבת אישיות של "גיבורי כוח עושי דברו לשמוע בקול דברו" (תהילים קג כ), ובשעת הצורך היא באה לידי ביטוי בשדה הקרב, כאשר יש צורך להלחם להגנת תקומת ישראל. **נר זה בשלל צבעיו** הינו זכר לגבורת יהודה המכבי ותלמידיו, יושבי בית המדרש, שבעת הצורך יצאו להגן על עמם תורתם וארצם. אשר

¹⁷⁶ המאמר ראה אור לראשונה בחנוכה תשס"ח בעלון הישיבה לקהילה, כאן ביקשנו להצביע על היעדים של בית מדרשנו המאירים פנימה והחוצה. ובמקביל בשינויים קלים התפרסם באתר "דתילי". כאן הוא מתפרסם בשינויים קלים.

הובילו לניצחון על האימפריה היוונית ולפגיעה אנושה בצבא היווני המשוכלל ביותר בזמנם, כשארשותם כוח קטן ודל בנשק. סוד גבורתם ברוחם: "ויאמר יהודה: דבר קל הוא שימסרו רבים ביד מעטים, כי אין לשמים מעצור להושיע ברב או במעט, ולא ברב חיל הניצחון במלחמה, כי מן השמים באה הגבורה.. ואנחנו נלחמים בעד נפשנו ותורתנו" (חשמונאים א'). **בהדלקתו אנו מודים לקב"ה** "אוזר ישראל בגבורה" ש"הוא הנותן לנו כוח לעשות חייל".

ג. הנר השלישי הוא נר התקומה.

אותה תקומה לאומית של עם ישראל בארצו ההיסטורית, ששמה לה לסמל את מנורת המקדש וענפי הזית, לסמל את חיוניות מרכיב הרוח והמורשת בתקומתינו הלאומית. הדלקת הנר מבטאת את אמונתנו, שהקמת הישיבה בעיר מהווה נדבך חיוני במהלך הכולל של בניית עיר העתיד המתחדשת. **נר זה בשלל צבעיו** מזכיר לנו שעיר זו מוקמת על שרידי עירו של יהודה המכבי, ומהווה נדבך משמעותי בבניית העיר, וחוליה מקשרת את עיר העתיד עם מורשתו התורנית של יהודה המכבי. **בהדלקת הנר אנו מודים לקב"ה** שזכינו להיות שותפים לבניית עיר ואם בישראל, ומברכים את ברכת "מצלב גבול אלמנה".

ד. הנר הרביעי הוא נר ההנהגה והמצביאות.

אותה מנהיגות שאנו שואפים לעצב בבית מדרשנו. מנהיגות של ענווה והתמסרות, של נשיאה בעול הכלל, ושל הובלת מהלכים נצרכים לאומה ולדור. מנהיגות שבאה גם לידי ביטוי בפיקוד ומצביאות באוהלי צבא. **נר זה בשלל צבעיו** הינו זכר למנהיגותם של יהודה המכבי ואחיו, שהנהיגו את עם ישראל במהלך חסר תקדים בהיסטוריה. מנהיגות שהצליחה לגייס את העם למאבק שהיה נראה כחסר סיכוי מלכתחילה. מצביאותם של החשמונאים שלא היו בוגרי אקדמיות צבאיות לפיקוד ומנהיגות, ללא הכשרה קרבית, והכשרתם היחידה היתה - של כוהנים העובדים בבית המקדש. למרות זאת הצליחו לתעתע בצבא מודרני ומנוסה ולהכריעו פעם אחר פעם. **בהדלקתו אנו מתפללים ומבקשים מהקב"ה:** "רצה והחליצנו" ותן בנו כוח לשאת בעול, ולקבל השראה ממנהיגותם של החשמונאים למנהיגות בדורנו.

ה. הנר החמישי הוא הנר לקירוב לבבות.

ליצירת גשרים לקירוב לבבות ואחדות בין כל המגזרים השונים באוכלוסיה, **נר זה בשלל צבעיו** הינו זכר ליהודה המכבי ואחיו, שהשכילו לאחד ולקרב לבבות בעת צרה וצוקה של גזרות קשות. לקרוא בקול גדול: "אחים אנחנו, כולנו בני אב אחד אנחנו" (ר"ה דף י"ח ע"א). **בהדלקתו אנו מתפללים ומבקשים מהקב"ה**: "ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך". ומוסיפים: "אדרבא, תן בלבנו שנראה כל אחד מעלת חברינו ולא חסרונם, ושנדבר כל אחד את חברו בדרך הישר והרצוי לפניך ולא תעלה שום שנאה מאחד על חברו, חלילה" (ר' אלימלך מליזנסק)

ו. הנר השישי הוא נר השיבה.

השיבה לעצמנו ולמקוריותנו למורשתנו ולתרבותנו. אותה שיבה שכל אחד מאתנו משתוקק אליה במעגלו הפרטי, וכבית מדרש ארץ ישראל-לשיבת הכלל למורשתו ולתרבותו עתיקת היומין. **נר זה בשלל צבעיו** הינו זכר ליהודה המכבי ואחיו, ש"היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מ"ישראל" (רמב"ן בראשית מט י). בזמן שכנגדם: "עמדה מלכות יון הרשעה על עמך ישראל, להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך" שהשכילו להוביל מהלך חסר תקדים בהיקפו, של שיבת עם רב שנשבה בקסם התרבות היוונית, ובזכות מאמצם חזר למורשת אבותיו. **בהדלקתו אנו מתפללים ומבקשים מהקב"ה**: "השיבנו אבינו לתורתך וקרבתנו מלכנו לעבודתך, והחזירנו בתשובה שלימה לפניך". ושיתן בנו את הכוח לקבל השראה מפועלם של החשמונאים לקרב לבבות למורשת אבות.

ז. הנר השביעי הוא נר הגאולה וקיבוץ גלויות.

אורה של הגאולה העתידית ושיבת ציון. אותה שיבה מופלאה של "בנים לגבולם", אחד מסימני הגאולה המובהקים, שאנו שואפים להיות שותפים לה בבית מדרשנו. שיבה זו "מארבע כנפות הארץ לארצנו" של עליה ערכית מארצות הרווחה, של השרשת שרשים בארץ אבותינו, שאנו מקוים שתהפוך לסמלה של העיר מודיעין, עירם של ממשיכי הדרך והמורשת של יהודה המכבי. **נר זה בשלל צבעיו** הינו זכר ליהודה המכבי ואחיו, שבמסירותם היו שותפים לגאולת עמם, ולהשתרשותו בארצו כנאמר בספר החשמונאים: "לא ארץ נוכריה לקחנו ולא ברכוש נכרים

משלנו, כי אם נחלת אבותינו, אשר ביד אויבנו, עת מן העיתים, בלא משפט נכבשה, ואנחנו, כאשר היתה לנו עת השיבנו אל נחלת אבותינו". (חשמונאים א', ט"ו). ובזכות מפעלם "חזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה" (רמב"ם תחילת הלכ' חנוכה). **בהדלקתו אנו מתפללים להקב"ה שיזכנו ליום שבו תשמע בת קול המפוצצת על ראשי ההרים:** "קומי אורי כי בא אורך וכבוד ד' עליך זרח וכו', והלכו גויים לאורך ומלכים לנגה זרחך" (ישעיה ס א). ואז נזכה שיתקיים בנו: "שאי סביב עיניך וראי כולם נקבצו באו לך בניך מרחוק יבאו ובנתיך על צד תאמנה": "אור חדש על ציון תאיר, ונזכה כולנו במהרה לאורו".

ח. הנר השמיני, הוא נר הקהילה

המורחבת של העיר מודיעין, ההולכת ונבנית בקצב מסחרר, ולה זיו מיוחד ומקרין. **נר זה בשלל צבעיו** מבטא את החום והתקווה שיש בהקמה של קהילה חדשה שילמדו הלקחים מן העבר במקומות אחרים וינוצלו כל האפשרויות כדי לעצב מסגרות מתוקנות מלכתחילה. **בהדלקתו אנו מודים לקב"ה** שזכינו להצטרף אליה ולהיות חלק ממנה, לתרום לה מהיחוד שבנו ולקבל ממנה בענווה. קהילה שותפה תומכת ואוהבת שאנו מודים לה מידי יום על תמיכתה.

ט. הנר התשיעי, השמש, הוא נר הנס וההשגחה הפרטית.

אותה השגחה פרטית שניצבת לצידנו ומסייעת לנו להגשים את החזון שנכלל בכל שאר הנרות, להקים מחדש את בית המדרש של יהודה המכבי, בעיר מודיעין המתחדשת. **נר זה בשלל צבעיו הוא לזכר** הניסים וההשגחה הפרטית המיוחדת לה זכה יהודה המכבי במלחמת מעטים נגד רבים. ש"קבעו שמונת ימי חנכה אלו. להודות ולהלל לשמך הגדול": **בהדלקתו אנו מודים לקב"ה** "על הנסים ועל הפורקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה". ועל ניסיו "שבכל יום עמנו". **ומתפללים:** "כן תחינו ותקימנו, ותאסוף גלויותינו לחצרות קודשך, לשמור חוקיך, ולעשות רצונך, ולעבדך בלבב שלם, על שאנחנו מודים לך, ברוך אל ההודאות".

ה. מצוות הדלקת נר חנוכה, בצה"ל בהדלקת נרות בפתחי האהלים ובנגמשי"ם

שאלה של תלמידי הישיבה במילואים:

בחנוכה נהיה בע"ה עם קבוצת חיילים במילואים בדרום הארץ, בתרגיל גדול המדמה שבוע מלחמה. בחלק מהלילות נלון בשטח, באהלי סיירים ובחלקם נישן על גבי הנגמשי"ם. שאלתנו היא: האם נוכל לקיים את מצוות הדלקת נר חנוכה, בהדלקת נרות בפתחי האהלים בברכה?

תשובה:

לחיילים היקרים צאצאי החשמונאים וממשיכי דרכם בהגנת הארץ בגבורה.

כדי לפסוק בשאלתכם עלינו לברר כמה נקודות:

1. האם חובת הדלקת נר חנוכה היא דווקא בפתח של בית?
2. ואם כן מהי הגדרת בית לענין זה?
3. האם אוהל סיירים נחשב כבית לענין זה? ומה דין הנגמשי"ם?
4. יש כאן שאלה נוספת הקשורה להוראות הבטיחות, משום שיש חשש שההדלקה עלולה לגרום לשריפה, או להתלקחות אמצעי לחימה.

א. האם הדלקת נר חנוכה צריכה להיות במקום המוגדר כבית.

ראשית נברר האם הדלקת נר חנוכה צריכה להיות במקום המוגדר כבית. הגמרא במס' שבת מביאה ברייתא (שבת כ"א ע"ב): **"תנו רבנן: מצות חנוכה נר איש וביתו** - והמהדרין - נר לכל אחד ואחד. וכו'".

יש לשאול מה כוונת הברייתא ב"איש וביתו", האם לומר שמדליק נר אחד לכל "בני ביתו", להבדיל מהמהדרין שמדליקין נר לכל אחד מבני הבית, או שכוונת הברייתא לומר שהחובה היא לקשור את המצווה כחובת הבית - שיהיה נר דולק בביתו? רש"י מפרש לפי האפשרות הראשונה (שם): **"נר איש וביתו** - וכן, **ואיש וכל בני ביתו סגי להו בנר אחד**. והמהדרין - אחר המצות - עושין נר אחד בכל לילה לכל אחד ואחד מבני הבית".

מאידך הרמב"ם משנה מלשון הברייתא, ומלשונו הזהב משמע שהחובה היא שיהיה נר דולק בביתו (הל' מגילה וחנוכה ד' א'): **"כמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד וכו'".**

בהמשך הגמ' (שם): **"תנו רבנן: נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ**. אם היה דר בעלייה - מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. וכו'". ומכאן שקשרו את ענין פרסום הנס לבית. (ועי' ברש"י שם שגם בחצר הפתוחה

לרשות הרבים ידליק בפתח הבית דווקא ולא בפתח החצר, ועיי' בתוס' שחולק).
 וכן אולי ניתן לדייק מהרמב"ם שכתב בתחילת הלכות חנוכה, ביסוד מצוות
 הדלקת הנרות (הל' מגילה וחנוכה ג' ג'): "ומפני זה התקינו חכמים שבאותו
 הדור וכו' ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים". (אולם אין הדבר
 מוכרח, ואולי באל לומר שגם למהדרין, אחד מבני הבית מדליק, עבור כולם).
 הפני יהושע (שם) הסביר את הברייתא שכוונתה לומר שמצוות נר חנוכה
 היא "חובת הבית": **"איש וביתו**. נראה דמה שנשתנה מצוה זו משאר מצות
 שהן חובת הגוף, שהיה חיוב על כל יחיד ויחיד, דקיימא לן נמי [קדושין מ"א
 ע"א]: "מצוה בו יותר מבשלוחו", אלא דשאני הכא שאין הכא עיקר המצוה
 אלא בסמוך לרה"ר שהוא משום פרסומי ניסא **משום כך הטילו חובת מצוה זו
 כאילו היא חובת הבית** ועדיין צ"ע".

אמנם הפני יהושע נשאר בצריך עיון. אך ברי לו שאין מדובר על חובת הגוף
 לכל אחד ואחד אלא בחובת הבית שיהיה נר דלוק בפתח.
 הקשר בין המצוה לבית מתבאר יותר בהמשך הגמ'. בדין "ברכת הרואה"
 (שבת כ"ג ע"א): "ורב ירמיה אמר: **הרואה נר של חנוכה צריך לברך**. וכו'".
 נשאלת השאלה מדוע היה מקום לתקן תקנה מיוחדת זו- על ראית נרות
 חנוכה של אחרים, הרי לא מצינו תקנה מעין זו בשאר המצוות-לברך על כך
 שרואים משהו אחר שמקיים את המצווה?

רש"י מפרש שהתקנה נועדה למי שעדיין לא הדליק או מי שנמצא בספינה
 (שם): **"הרואה - העובר בשוק ורואה באחד החצרות דולק, ומצאתי בשם
 רבינו יצחק בן יהודה, שאמר משם רבינו יעקב: דלא הוזקה ברכה זו אלא
 למי שלא הדליק בביתו עדיין, או ליושב בספינה"**.

מדוע רש"י הוסיף את היושב בספינה? הרי לכאורה הוא בכלל "מי שעדיין
 לא הדליק בביתו". מכאן שבספינה, יש בעיה אחרת, שהיא אינה בית, ואי
 אפשר להדליק בברכה כשאינו בבית. דעה זו הוזכרה במפורש בתוס' (סוכה
 מ"ו ע"א ד"ה "הרואה"): "בשאר מצות כגון אלולב וסוכה לא תקינו לברך
 לרואה, אלא גבי נר חנוכה משום חביבות הנס, **וגם משום שיש כמה בני אדם
 שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה**. וכו' (עיי"ש שהעדיף טעם הא').

בטעמו השני מבאר התוס' שתקנת ברכת הראיה נועדה לאלה שאין להם
 בתים, ואינם יכולים לקיים את המצווה. וכך גם דייקו האחרונים שכדי
 לקיים המצווה צריך בית. ומכאן ההגדרה שההדלקה היא חובת הבית.

אולם יש לבאר, שכן בסוגיות לקמן למדנו שעיקר הדלקת הנר היא שיהיה
 פרסומי ניסא, ואם כן מדוע הדבר תלוי בבית? מדוע מי שאין להם בתים,
 אינם יכולים להדליק בעצמם, במקום שהרבים יראו ויהיה פרסומי ניסא?

ניתן לבאר את הדבר על פי מדרש "מעשה חנוכה" שגזירות היוונים, היו על הצניעות ועל קדושת הבית הישראלי, שגזרו להסיר את דלתות הבית, כדי שלא יוכלו להתנהג בצניעות בין איש לאשתו, עד שגזרו שכל כלה תיבעל להגמון תחילה. ועל כך פרץ המרד, והניצחון על היוונים. ועל כן יש ענין מיוחד בפירסום הנס דווקא ב"בית" הישראלי.

ב. מה נקרא בית לענין חיוב המצווה?

יסוד לברור שאלה זו היא תשובת המהרש"ם (ח"ד סי' קמ"ו) מלפני יותר ממאה שנה, שנשאל האם ניתן לקיים את מצוות ההדלקה למי שנוסע נסיעה ארוכה ברכבת והאם קרון הרכבת נחשב כבית לענין זה?

וז"ל: "אם מותר להדליק נ"ח על הבאהן (הרכבת)? לא מצאתי הדבר מבואר. אבל הלא מי ששילם בעד כל הלילה הוא כשכר לו בית דירה לאכול ולישן שם וחייב בנ"ח. ומ"ש רש"י ביושב בספינה י"ל שהיו אז ספינות פתוחות בלא קירוי והרוח מנשב ולא הי' בגדר בית כלל. ואף דהבאהן אינו עומד במקום א' ורכוב כמהלך לא נמצא בשום מקום שיהי צריך בית קבוע למה שמצותו בשביל פרסומי ניסא כנלענ"ד מסברא". מתשובתו אנו למדים שהגדר לחיוב ההדלקה הוא שצריך שיהיה דין בית, וספינה שאינה מקורה ואין שם מבנה העומד ברוח מצויה, אינה בית. כך גם פירש את רש"י, בברכת הרואה. ועדיין קרון הרכבת יכול להיחשב כבית גם כשהוא נמצא בתנועה.

ישנם אחרונים רבים שרצו להשוות דין בית לענין נר חנוכה ממה שלמדנו מדין מזוזה- שאין דין בית בפחות מדי' אמות על ד' אמות. אולם הגר"ש אורבך ז"ל דן באריכות בשאלה מהי הגדרת בית לענין הדלקת נר חנוכה. דחה את דעתם וסבר שלענין הדלקת נר חנוכה אין חובה שיהיה בבית ד' אמות על ד' אמות (שו"ת מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סימן נח): "והכי נמי גם בכל עיקר דין בית סגי במה שהוא דירת ארעי וא"צ ד"א על ד"א. וכו'". אולם בכל זאת הוא מסתפק שמא צריך שיהיה לבית תקרה ושיעור מינימלי של שבעה על שבעה טפחים וגובה עשרה טפחים: "אבל מ"מ לענין הספק בבית שאינו מקורה או בית שאין תוכו י' טפחים וכן אם הוא פחות מז' על ז' דאינו חשוב אפילו כדירת ארעי אפשר דהוי כמדליק בחוץ ולא כמדליק בבית, אמנם יתכן דמה שנזכר בית הכוונה רק להדליק את הנר ברשות המיוחדת לו בלבד ולאפוקי ברחוב או בביהכנ"ס, ולכן אפשר שגם מקום אשר אין עליו אפי' שם דירת ארעי אלא רשות בלבד מהני ובפרט לשיטת הב"י הנ"ל.

ג. לענין זה מה דין אוהל סיירים? והנגמשי"ם?

באוהל סיירים אין ד' אמות על ד' אמות. וכן באופן שמרכיבים את האוהל

מצוי שלא יהיה בו ריבוע של שבעה על שבעה טפחים בגובה של עשרה טפחים. וכן כאשר בונים את האוהל, בדרום, בקרקע חולית אין האוהל עומד ברוח מצויה. ועל כן מי שדר באוהל סיירים בחנוכה אינו חייב בהדלקה ואין עליו להדליק בברכה. גם הרב אבידן שליט"א (בספרו שבת ומועד בצבא עמ"שלי"ב-שלי"ג). מביא מדברי הרב אלישיב שליט"א שאין לברך על הדלקת נרות באוהל סיירים. וכן פסק הרב אליהו זצ"ל (ושמעתי שגם הרב ליאור פסק כן). אבל אם יורידו לשטח אוהלי צוות (המיועדים לארבעה לוחמים ויש בהם ד' על ד') או שיקימו אוהלי אחד עשרה אזי האוהל נחשב כבית אף שהוא בבחינת עראי. אולם הנגמ"ש לכל הדעות יכול להיחשב כבית. ויש בו ד' על ד'. (עדיף להדליק כשהכבש של הנגמ"ש סגור, ליד דלת הכניסה האחורית). וכן טנק יכול להיחשב כבית. ובמיוחד טנק המרכבה שיש לו דלת אחורית מרובעת.

ד. בטיחות

מי שמדליק נר בפתח האוהל לפרסום הנס צריך שהנר יהיה בתוך "אקווריום" מזכוכית שלא תגרום ההדלקה ח"ו לשריפה באוהל. בנגמ"ש שיש בו ציוד לחימה מכל סוג שהוא אסור להבעיר אש מחשש להתלקחות תחמושת. אולם לעיתים בתרגילים של אנשי מילואים אין על הרק"ם תחמושת ואז תוכלו להדליק בטפח הסמוך לפתח הנגמ"ש או הטנק.

סיכום

1. אם מדליק במקום שאינו מוגדר כבית אין עליו לברך.
2. לענין הגדרת בית: אוהל סיירים אינו מוגדר כבית. מאידך נגמ"ש יכול להיחשב כבית לענין זה.
3. אם אין אפשרות אחרת ניתן להדליק נרות לפרסום הנס ללא ברכה.
4. מי שמדליק נר בפתח האוהל לפרסום הנס ללא ברכה צריך שהנר יהיה בתוך "אקווריום" מזכוכית שלא תגרום ההדלקה ח"ו לשריפה באוהל. בנגמ"ש שיש בו ציוד לחימה מכל סוג שהוא אסור להבעיר אש מחשש להתלקחות תחמושת.
5. מאידך יש לו לבקש שיוציאו אותו ידי חובה ע"י הדלקה בביתו (הנשואים והרווקים מבני עדות המזרח, וגם האשכנזים).
6. בהדלקת הנרות ראוי לחשוב על קדושת הבית הישראלי, שבשלו פרץ המרד ונעשה נס לישראל. וכן על הנס הגדול והזכות הגדולה שנפלה בחלקנו לחזור לארצנו ולהקים מחדש את מדינת ישראל, משאת נפשם של החשמונאים, וכמותם לשרת בצה"ל כדי להגן על עם ישראל!

ו. כ"עופרת יצוקה" והציפיה להכרעה של ימי החנוכה

בעיצומו של חג החנוכה תשס"ט יצא צה"ל למבצע "עופרת יצוקה" בעזה¹⁷⁷. המבצע, אמור היה לתת מענה לירי שהתמשך במשך שנים מעזה לשדרות ולישובי עוטף עזה, ושבש את סדרי חייהם של התושבים, ואף הפיל חללים בגוף ובנפש. גם אם תזמון המבצע היה בחשבונות אנוש אנו, "מאמינים בני מאמינים", שריבוננו של עולם "בעל מלחמות" ו"מצמיח ישועות" שותף בקביעת עיתויו, ימי הגבורה ההיסטוריים של עם ישראל- בחג החנוכה. נדמה היה שהנרות שבפתחי הבתים ביקשו להאיר את דרכם של הלוחמים בסמטאות עזה, ובעיקר להפיח רוח גדולה ממורשתם של החשמונאים שתהיה להם מקור של עוז ותעצומות נפש.

לבנו, ולב העם כולו היה עם חיילי צה"ל ומפקדיו, וביניהם תלמידי הישיבה ממודיעין שהשתתפו לראשונה בלחימה, והיו לוחמים ומפקדים בחוד החנית של כוחות צה"ל עזה. אחד מהם, ששימש כמפקד כיתה בחוד הפריצה לעזה אף נפצע באורח בינוני¹⁷⁸.

כולנו התפללנו להצלחתם ולשלומם ובעיקר שהלחימה תסתיים בהכרעה ברורה וניצחת כמיטב המסורת החשמונאית.

הצורך בסיום המלחמה בהכרעה ברורה הוא צו מפורש של תורה¹⁷⁹ :

"כִּי תִצּוֹר אֶל עֵיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ לְתַפְשָׁהּ וּגְוֹ... וּבְנֵיתָ מְצוֹר עַל הָעֵיר אֲשֶׁר הוּא עֹשָׂה עִמָּךְ מְלַחְמָה, עַד רִדְתָּה".

המצור צריך להביא לנקודת ההכרעה: "עד רדתה" שמשמעו הבקעת החומה "עד רדת חומותיה" (רשב"ם שם). אולם היא תושלם רק בכיבושה המוחלט של העיר "עד דתיכבשה" (אונקלוס שם). מאידך הישג זה לא יהיה שלם עד שהכיבוש לא יתורגם לשלטון וריבונות "לשון רדוי שתהא כפופה לך" (רש"י שם).

הציוי ל"הכרעה" מתיר אף להמשיך לשם כך את הלחימה בשבת¹⁸⁰ :

תנו רבנן: אין צריך על עיירות של נכרים פחות משלשה ימים קודם לשבת, ואם התחילו – אין מפסיקין. וכן היה שמאי אומר: (דברים כ') עד רדתה – אפילו בשבת.

¹⁷⁷ מהדורה זו של החוברת יוצאת כמה ימים לאחר סיום מבצע "עמוד ענן" שהתקיים בתחילת חודש כסלו תשע"ג, למרות שעברו חמש שנים מאז "עופרת יצוקה", נדמה שהדברים שנכתבו אז תקפים ורלוונטיים גם להיום.

¹⁷⁸ ב"ה לאחר מספר חודשים הוא החלים, יצא לקורס קצינים וסיים אותו בהצטיינות.

¹⁷⁹ דברים כ"ט.

¹⁸⁰ גמי שבת י"ט ע"א. וכן תוספתא ערובין פ"ג ה"ז.

כל עוד הקרב לא מגיע לסיום והכרעה אין לראות בו הצלחה, גם אם במהלכו אנו מתישים את האוייב ומכים אותו "מכה כואבת". בקרב "אין ניצחון בנקודות" צריך שיהיה בו סוג מסויים של "נוק אאוט", הכרעה ברורה וחד משמעית, הכרעה שתשמר את הישגי הניצחון לאורך זמן.

עקרון זה קיים במיוחד במלחמה על הארץ. שם משה מזהיר את העם¹⁸¹ :

"ואם לא תורישו את ירשבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם

לשכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם"

וכן גם יהושע (לפני מותו¹⁸²). ואכן אנו לומדים מהעבר, על המחיר הכבד שעם ישראל שילם על היעדר הכרעה בירושת הארץ. היוצא מן הכלל היה שבט יששכר עליו נאמר¹⁸³ :

"ויט שכמו לסבול ויהי למם עובד"

ושם מפורש רש"י עפ"י התרגום :

"לסבול מלחמות ולכבוש מחוזות שהם יושבים על הספר ויהיה

האוייב כבוש תחתיו למם עובד".

דהיינו, כיון שלא התרשל בהכרעה וכיבוש נחלתו, גרם שיחיה בנחלתו לבטח ושאוויביו העלו לו מס. כך פעל דוד המלך, במלחמותיו¹⁸⁴ :

"ארדוף אויבי ואשיגם ולא אשוב עד כלותם, אמחצם ולא יכלו קום

יפלו תחת רגלי".

ממנו למדנו כמה עקרונות בלחימה! הראשון: שהמרדף נגד האוייבים צריך להמשך כל עוד לא התבצעה המשימה, וכל עוד לא הושגה המטרה, ועל כן "ולא אשוב עד כלותם". השני: גם אם ביצוע המשימה כרוך בקשיים רבים ואפילו בסכנת חיים, "לא אשוב" - יש לבצע את המשימה עד שתושלם - "עד כלותם". השלישי: צריך לפעול בנחישות ללא היסוס במלוא העוצמה, ולחתור לניצחון והכרעה ברורה, "אמחצם ולא יוכלו קום". והרביעי: צריך לפעול בדרך שתשמר את הישגי הניצחון לאורך זמן לבל תתיש מלחמה ממושכת, חוזרת ונשנית, את יכולת העמידה של העם. בדרך זו יתאפשר לאומה השקט הנדרש כדי להפנות את כל משאביה הלאומיים לבנין ויצירה. מסורת ההכרעה החשמונאית מבוארת בדברי רש"י ובדברי הנצי"ב על ברכת משה לשבט לוי¹⁸⁵ :

וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך וגו'. יורו משפטך ליעקב

ותורתך וגו'. ברך ד' חילו ופעל ידיו תרצה מחץ מתנים

קמיו ומשנאיו מן יקומון.

רש"י מפרש שהחלק השני של הברכה, קשור למלחמת החשמונאים לעתיד,

¹⁸¹ במדבר לג נה.

¹⁸² יהושע כג יב.

¹⁸³ בראשית מט טו.

¹⁸⁴ תהילים ח ל"ח.

¹⁸⁵ דברים פרק לג ח-יא.

מלחמת מעטים נגד רבים¹⁸⁶:

דבר אחר ראה שעתידין השמונאי ובניו להלחם עם עובדי כוכבים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים י"ב בני השמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות לכך נאמר: ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה: ומשנאו מן יקומון – מחץ קמיו ומשנאו מהיות להם תקומה: לפי רש"י הברכה כוללת בתוכה שבני לוי יזכו להכרעה, לנצחון מובהק שלא יאפשר ליוונים תקומה. הנצי"ב ב"העמק דבר" הולך בדרכו של רש"י ומבאר שהחשמונאים יזכו להגיע להכרעה בקרב¹⁸⁷:

ואמר שתי ברכות: "מחץ מתנים קמיו" נגד "יורו משפטיך ליעקב". שהוא הוראה במה שהוא מקובל והמורה מדמה מילתא למילתא ע"כ דבר שבא לפניו. ועל "ותורתך לישראל". שהוא המלמד דרך פלפולה של תורה לתלמידיו אמר: "ומשנאו מן יקומון". שהוא יותר מהראשונה שאינו אלא מחץ והכאה בשעת מלחמה אבל יוכל להיות שמיד יקומו ויתגברו במלחמתם שנית. אבל ברכה זו היא שהמחץ תהיה באופן שלא יקומו עוד, כמו שיחיה במלחמת השמונאי עם מלכות יון.

הנצי"ב התייחס בפירושו מספר פעמים ליתרון ההכרעה בקרב ובמלחמה. הנצי"ב הראה הבדל בגישות בסוגיה זו בין דוד לשאול¹⁸⁸:

"..הנה בשאול המלך כתיב ואל כל אשר יפנה ירשיע וגבי דוד המלך כתיב ויהי דוד לכל דרכיו משכיל. ובשניהם הכונה שהצליחו במלחמתם. אבל הנפקא מינא שביניהם שיש מתגבר במלחמה ואינו כובש את שכנגדו תחתיו. ורק מפיל ומחליש אותם. נמצא אינו מצליח את אומתו. אלא מרשיע את שכנגדו. ויש מתגבר וכובש תחתיו. וזהו הצלחת האומה. וכו'. שאול היה רק מחליש ומרשיע את שכנגדו. ודוד היה כובש ומעמיד נציבים שלו באדום ובמואב וכל האומות שכבש. וכו'.. דהמרשיע את שכנגדו אינו מחליש אלא לשעה. עד שיתחזקו בעוד כמה שנים. וא"כ ההכרה להיות נשמר"¹⁸⁹.

הנצי"ב לומד מכאן את ערך ההכרעה בקרב. את החשיבות ש"מצב הסיוס" של הלחימה יהיה "ניצחון" ברור וחד משמעי. מצב זה הינו ערובה לכך שפירות הניצחון גם ישתמרו לטווח ארוך!

עקרון זה בא לידי ביטוי גם בחנוכה. הרב עפשטיין מבאר מדוע בחנוכה אומרים הלל שלם כל שמונת הימים ולא בדילוג כמו בימי הפסח¹⁹⁰:

¹⁸⁶ רש"י שם פסוק יא.

¹⁸⁷ העמק דבר על דברים פרק לג פסוק יא.

¹⁸⁸ ב העמק דבר במדבר כד ח.

¹⁸⁹ ע"י גם ב"הרחב דבר" שם במדבר כד ח.

¹⁹⁰ ע"י גם ב"הרחב דבר" שם במדבר כד ח.

" בחנוכה גומרין את ההלל משום דבכל יום נעשה בו נס בפך השמן, ועוד דבכל יום חלוק בנרותיו לפי המהדרין מן המהדרין והוי בסוכות שחלוקים בקרבנות וגומרין את ההלל, ועוד שהרי קורים בנשיאים ובכל יום נשיא של יום זה חלוק משל חבירו, א"כ כל נשיא צריך לגמור ההלל על קרבנותיו [ב"י] ועוד דכפי מה שכתבתי (בסי' תר"ע) עשו שמונה ימי חנוכה תחת ימי הסוכות שלא עשאו אז וממילא דגומרין את ההלל כבחג הסוכות".

בדבריו הוא מתיחס בעקיפין לשאלת הגמ'¹⁹¹:

"מאי שנא בחג (בסוכות) דאמרין (הלל שלם) כל יומא ומאי שנא בפסח דלא אמרינן (הלל שלם, אלא ביום הראשון)?"

והגמ' עונה שיש הבדל בין חג הפסח לחג הסוכות (שם):

"כל יומא דחג חלוקין בקרבנותיהן דפסח אין חלוקין בקרבנותיהן".

דהיינו בסוכות כל יום הוא מעין חג בפני עצמו ויש לו קרבנות מיוחדים ואילו בפסח בכל הימים מקריבים את אותם הקרבנות! מדוע?

ניתן לבאר את דברי הגמ', בכך שחג הפסח מצוי בין שני אירועים, ביום הראשון: עצם היציאה ממצרים, וביום האחרון קריעת ים סוף. אולם למי שמתבונן אין מדובר באירועים נפרדים אלא במהלך מתמשך אחד. היציאה ממצרים, היא עדיין מהלך הפיך וניתן להחזירו לקדמותו ע"י צבאו של פרעה. המהלך מגיע לסיום ולי"הכרעה" סופית ביום האחרון, בקריעת ים סוף ובטביעה מוחלטת של צבא פרעה בים: "סוס ורוכבו רמה בים". ומכאן שאין לראות בכל יום מימות הפסח מועד בפני עצמו. לעומתו חג הסוכות הוא לזכר ניסים שהתרחשו מידי יום ביומו.

כך גם בחג החנוכה שבו התרחשו ניסים מידי יום ביומו והיו בו אירועים רבים של קרבות ונצחונות שהביאו לכמה הישגים ולהכרעה ברורה וחד משמעית, שתוצאותיה נשאו פירות לטווח ארוך: לנצחון מעטים נגד רבים, להחזרת העצמאות והמלכות יתר על מאתיים שנה¹⁹², להחזרת עבודת בית המקדש למקומה, ולהחזרת רבים מעם ישראל בתשובה שלימה. על כן אנו אומרים בו הלל שלם מידי יום.

גם לאחר תום ימי החנוכה, והמשך המבצע בעזה – קוינו והתפללנו שאחרית דבר יהיה מראשיתו, ונזכה שמבצע זה יסתיים בהכרעה ברורה – בימים ההם בזמן הזה! כעופרת יצוקה¹⁹³.

¹⁹¹ גמ' סוכה דף מז ע"א.

¹⁹² רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ג ה"א.

¹⁹³ המבצע הסתיים לאחר מהלך קרקעי שהשתלט על שטחי מפתח בעזה, לאחר 22 ימי לחימה, הכריזה ישראל על הפסקת אש חד-צדדית, וצה"ל יצא מהרצועה תוך שלושה ימים, אולם לא הושגה הכרעה ברורה וחד משמעית, והירי מעזה לאחר זמן לא ארוך.

ז. "עמוד הענן" ו"עמוד האש" שלפני המחנה בנרות החנוכה ובמלחמות ישראל

1. "עמוד הענן" ו"עמוד האש" ביציאת מצרים

בסוף חודש חשוון תשע"ג יצא צה"ל למבצע "עמוד ענן", ובו נרשם פרק נוסף במלחמת הקיום של מדינת ישראל ועם ישראל, מול אויביו, מלחמה שעדיין לא הגיעה אל קיצה. במהלך המבצע נורו ע"י החמאס מעזה כאלף וחמש מאות רקטות לעורף מדינת ישראל, ובכלל זה לגוש דן ולירושלים. רוב הרקטות שהיוו פוטנציאל של סיכון לאוכלוסיה יורטו ע"י מערכת ההגנה "כיפת ברזל".

המבצע הסתיים תוך כדי חודש כסלו, חודש שבו אנו מציינים את גבורתם של החשמונאים, ומפעלם לדורות.

ישנה סמליות רבה בכך שמבצע זה נקרא בשם "עמוד ענן" (למרות שהסיבות לשם היו סיבות אחרות) שכן יש קווי דמיון מסויימים בינו ובין מבצע "עמוד הענן" הראשון, ביציאת מצרים¹⁹⁴:

וד' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש
להאיר להם, ללכת יומם ולילה. לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד
האש לילה לפני העם¹⁹⁵.

"עמוד הענן" הלך לפני המחנה, הוא היה כמעין מכשיר ניווט ניסי שנועד להנחות באיזה מסלול לנוע כדי להגיע ליעד הלאומי, לארץ ישראל, שם עם ישראל עתיד להקים את הממלכה, את מדינת היהודים, כמדינה עצמאית וריבונית.

במבצע "עמוד הענן" הראשון, עם ישראל יצא לדרך בחיפזון ובנחישות, אולם המצרים ניסו לעצור אותו ולהחזירו למצרים. במהלך המרדף, "עמוד הענן" שימש גם כמערכת הגנה אקטיבית, ניסית¹⁹⁶:

"ויסע מלאך האלהים התולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם,
ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם. ויבא בין מחנה מצרים
ובין מחנה ישראל וגו'. ולא קרב זה אל זה כל הלילה".

¹⁹⁴ ספר שמות פרק יג כא-כב.

¹⁹⁵ השווה לנאמר בדברים (פרק א לב): "ובדבר הזה אינכם מאמינים בד' אלהיכם. ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנותכם באש לילה לראתכם בדרך אשר תלכו בה ובענן יומם".

¹⁹⁶ ספר שמות פרק יד יט-כ.

המצרים ירו חיצים ובליסטראות - לתוך עורף המחנה. היה זה נשק תלול מסלול אסטרטגי בעל טכנולוגיות מתקדמות, אולם "עמוד הענן" שהוצב בעורף של עם ישראל ניטרל אותם ושיבש את מסלול מעופם¹⁹⁷:

"להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים".

גם במבצע "עמוד הענן" תשע"ג גולת הכותרת ההגנתית היתה ירוט הרקטות תלולות המסלול ע"י "כיפת ברזל", מערכת ירוט אקטיבית, יוצאת דופן, בלעדית למדינת ישראל, פרי טכנולוגיה יחודית של ה"מוח היהודי". אמנם היא לא הסתמכה על ניסים אולם פיתוחה, בעיתוי הזה, היה רצוף ניסים.

"עמוד הענן" הינו סמל למסע הדורות של עם ישראל לארץ ישראל, ולהגשמת יעודו, וסמל להתמודדותו הנחושה עם אויביו שניסו למנוע זאת ממנו.

ביציאת מצרים, בנוסף ל"עמוד הענן" היה גם "עמוד האש". רש"י מדגיש ש"עמוד הענן" אינו כ"עמוד האש"¹⁹⁸:

"ומכל מקום את עמוד הענן הכין להנחותם על ידו שהרי ע"י עמוד הענן הם הולכים. עמוד הענן אינו לאורה אלא להורותם הדרך".

"עמוד האש" נועד להאיר להם את החושך בנסיעתם ובחנייתם. אולם היה שילוב משלים בין "עמוד הענן" לבין "עמוד האש"¹⁹⁹:

לא ימיש. הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה. מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן (שבת כג) שעד שלא ישקע זה עולה זה.

2. ההשלמה בין "עמוד הענן" ו"עמוד האש" בהדלקת נרות

שבת ונרות חנוכה

המקור לשילוב בין "עמוד הענן" לבין "עמוד האש", מוזכר בחז"ל, תוך כדי דיון הלכתי על זמן הדלקת נרות חנוכה ונרות שבת. במסכת סופרים לומדים חכמים משילוב זה את זמן הדלקת נרות החנוכה²⁰⁰:

מצות הדלקתו (של נר חנוכה), משתשקע החמה ועד שתכלה רגל מן השוק, ואף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר, "לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם". ואם הדליקו ביום, אין

¹⁹⁷ רש"י שמות פרק יד יט.

¹⁹⁸ רש"י שמות פרק יג כא.

¹⁹⁹ רש"י על שמות פרק יג פסוק כב.

²⁰⁰ מסכת סופרים מסכתות קטנות פרק כ הלכה ב.

ניאותין מומנו, ואין מברכין עליו, שכך אמרו, אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו.

השילוב בין "עמוד הענן" לבין "עמוד האש", בא לידי ביטוי ברצף, שביניהם, "עמוד האש" החל להאיר, עוד לפני שהחשיך לגמרי ועדיין "עמוד הענן" שימש בתפקידו. ומכאן שכאשר באים להאיר את נרות החנוכה, צריך להדליקם בשקיעת החמה לפני רדת החשיכה, וצאת הכוכבים. גם הגמ' מזכירה שילוב זה תוך כדי דיון הלכתי על זמן הדלקת נרות שבת²⁰¹:

דביתהו דרב יוסף (אשתו של רב יוסף) הות מאחרת ומדלקת לה (אחרת להדליק את הנרות). אמר לה רב יוסף: "תניא: לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מלמד שעמוד ענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן". סברה לאקדומה (עלה על דעתה להקדים את ההדלקה בשעה מוקדמת) אמר לה ההוא סבא: תנינא, ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר.

וברש"י שם:

לא ימיש - קרא יתירא הוא להך דרשה, דהא כתיב וד' הולך לפניהם יומם. עמוד הענן - של יום משלים אורו לעמוד האש, שהיה עמוד האש בא קודם שישקע עמוד הענן²⁰², אלמא אורח ארעא בהכי²⁰³. לאקדומי - בעוד היום גדול. תנינא - שונה אני. שלא יקדים - דלא מינכרא שהיא של שבת.

נוסח הבריתא שמזכיר רב יוסף מובא במכילתא בשינויים קלים²⁰⁴:

לא ימיש עמוד הענן, מגיד הכתוב שעדיין עמוד הענן קיים היה עמוד האש צומח. ד"א לא ימיש בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה על ערבי שבתות עד שעמוד הענן קיים יהיה עמוד האש צומח²⁰⁵.

²⁰¹ גמ' שבת דף כג ע"ב.

²⁰² רבנו חננאל על שבת דף כג ע"ב: "מלמד שעמוד הענן משלים לעמוד האש כלומר בא עמוד האש ועדיין עמוד הענן קיים". וראה במהרש"א על שבת דף כג ע"ב: "משלים כו'. פירוש עמוד ענן בא ביום לנחותם הדרך ועמוד אש בא בלילה להאיר להם ומייתי כמו דעמוד אש מקדים לבא ביום בעוד עמוד ענן קיים כן יש להקדים בעוד יום נר שבת גם שלא בא רק להאיר בלילה".

²⁰³ ועי' פני יהושע על שבת שם: "לכאורה נראה דוחק לומר דקרא יתירא אתא לאשמעינן אורח ארעא ור"י נמי מאי מייתי מאורח ארעא לענין איסור הדלקה דהוי מדינא. ולולי פירש"י היה נראה לי דהא לא ימיש דרשא גמורה היא לענין שבת וכו' עיי"ש

²⁰⁴ מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דויהי פתיחתא. ובמכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק יג כב, הנוסח דומה: "לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מגיד הכת' שכשעמוד הענן קיים היה עמוד האש צומח כשעמוד האש קיים עמוד הענן זורח. ד"א לא ימיש עמוד הענן יומם אין אור חמה מבטלו ועמוד האש לילה אין אור הלבנה מבטלו".

הזיקה שבין המכילתא והגמ' אצלנו מביאה את רוב הראשונים²⁰⁶ למסקנה שהגמ' עוסקת בדין של נרות השבת²⁰⁷. לעומתם יש שיטות בראשונים שבארו שהגמ' בשבת עוסקת בדין נר חנוכה, כנראה משום הזיקה של הסוגיה למה שנכתב במסכת סופרים דלעיל, כדוגמת המאירי שמביא את שני הפירושים²⁰⁸:

נר שבת אין ראוי לאחרה עד שעת שקיעת החמה אלא יקדים ועד שלא תכבה שמשו של יום תזרח נרו של לילה. אף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר לא ימיש עמוד הענן וכו' מלמד שעמוד הענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד ענן ר"ל שהיה זה בא קודם שישקע חבירו ומ"מ אין להקדימה יותר מדאי שלא תדמה כשרגא בטיהרא אלא קודם שקיעת החמה מעט. ויש מפרשים את השמועה בחנוכה ובימי החול שבה שלא יקדים ביותר ולא תאחר עד שתשקע החמה לגמרי אבל בערב שבת מקדמת קודם שקיעת החמה.

כך גם משתמע מפסיקתו של הרמב"ם, שזוהי שיטתו בסוגייתנו²⁰⁹:
אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה אלא עם שקיעתה לא מאחרין ולא מקדימין.

ה"מגיד משנה", מראשוני מפרשי הרמב"ם תולה את שיטתו של הרמב"ם בדברי הגמ' במס' שבת²¹⁰.

הרשב"א מזכיר את דברי בה"ג שגם הוא לומד מהסוגיה לדין הדלקת נר חנוכה, אולם הוא חולק עליו וסובר שמהסוגיה נלמד שדווקא בנר שבת אין להקדים ואילו בנר חנוכה לכתחילה עדיף להדליק משתשקע החמה אולם בשעת הצורך ניתן להקדים²¹¹:

²⁰⁵ וראה בנוסח של הילקוט שמעוני (שמות יג - רמז רל): "לא ימיש עמוד הענן מגיד הכתוב שעדיין עמוד הענן קיים היה עמוד האש צומח. דבר אחר בא הכתוב ללמדך דרך ארץ מן התורה על ערבי שבתות עד שעמוד הענן קיים יהיה עמוד האש צומח. דביתהו דרב יוסף מאחרת ומדלקת אמר לה רב יוסף תנינא לא ימיש עמוד הענן מלמד שעמוד הענן משלים לעמוד האש. סברה לאקדומי אמר ההוא סבא ובלבד שלא יקדים".

²⁰⁶ וראה גם תוס' רא"ש וברשב"א שיובא לקמן.

²⁰⁷ וראה גם בחי' החתם סופר על מסכת שבת כאן, שרצה לדייק מכאן שהוא הדין גם בערב יום טוב: "עיינן סוף פרישה ליו"ד דמהכא מייתי רא"י הרבנית אשת הפרישה דגם ביו"ט תדליק בעי"ט ולא ביו"ט".

²⁰⁸ המאירי על שבת דף כג ע"ב. וכן משמע שהיא שיטת הבה"ג.

²⁰⁹ רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ד הלכה ה.

²¹⁰ עיי' במג"מ שם ובאבן האזל הלכות מגילה וחנוכה פרק ד הלכה ה. שיש צדדים לדייק מכאן ומכאן, לצודד שמדובר דווקא בנר שבת ולצד שמדובר בנר חנוכה. וכן עיי' בברור הלכה על שבת שם.

²¹¹ חדושי הרשב"א על מסכת שבת דף כג ע"ב.

הא דאמרינן מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. מסתברא דלאו עכובא היא לומר דקודם לכן אם רצה להדליק אינו מדליק, דהא ודאי אלו רצה להדליק מדליק סמוך לשקיעת החמה דהא איכא פרסומי ניסא, וכענין שאמרו לקמן (בג, ב) בנר שבת דעמוד האש משלים לעמוד הענן, ולומר דבמדליק סמוך לשקיעה איכא הכר דלצורך שבת מדליקו, והכא נמי דכותה. אלא דעיקר מצותה לחייבו להדליק אינה אלא משתשקע החמה וכו'. אלא ודאי מצוה קאמר, ואלו רצה להקדים עם חשיכה מקדים. אלא מיהו נראה מדברי הרב בעל הלכות דדוקא קאמר משתשקע החמה. ובערב שבת נמי מדליק משתשקע החמה כרב יוסף, שהוא ז"ל כתב בהלכות חנוכה, הא דאמר רב יהודה אמר שמואל כוכב אחד-יום, שנים-בין השמשות, שלשה-לילה. ואלמלא כתבה לכוונה זו למה כתבה בהלכות חנוכה? ומאי שייכא דההיא בחנוכה? ואין צורך לכך! כמו שכתבתי.

מעניין לציין שה"שולחן ערוך" פסק להלכה את דברי הגמ' בשבת גם לגבי נר שבת שלא יקדים להדליקו לפני פלג המנחה²¹² וכך גם פסק לגבי נר חנוכה ש"יש מי שאומר שאם הוא טרוד יכול להקדים מפלג המנחה ולמעלה"²¹³.

מה ניתן ללמוד מההשלמה שהיתה בין "עמוד הענן" לבין "עמוד האש"? ומה הקשר ביניהם לבין זמן ההדלקה של נר שבת ונר חנוכה? נר שבת הוא בבחינת "עמוד האש", הוא בא להאיר את החושך, כדי שלא ישבו בליל שבת בסעודה בחשיכה וימנע "עונג שבת"²¹⁴, בדומה "ל"עמוד האש", שנועד להאיר את החשיכה במדבר²¹⁵. הרצף וההשלמה שהיתה בין "עמוד הענן" לבין "עמוד האש", מלמד שיש להדליק את הנר לפני החשיכה, ולפני שקיעת החמה. מאידך יש להקפיד שלא להקדים מדאי, כיוון שאז לא ניכר שהנר הודלק לכבוד השבת שכן בהדלקת הנר יש גם

²¹² עיי' בשו"ע הלכות שבת סימן רסג סעיף ד וכן בביאור הלכה סימן רסג סעיף ד ד"ה "בעוד היום".

²¹³ עיי' בשו"ע בהלכות חנוכה סימן תרעב סעיף א וכן בביאור הלכה סימן תרעב סעיף א ד"ה "ולא מקדימין" שהקשה על כך שתפס את החבל בשני קצותיו.

²¹⁴ וכן משמע מהסוגיה בגמ' שבת שם כ"ג ע"ב וכ"ה ע"ב. הדלקת נר שבת חובה וכו' "ותזנח משלום נפשי" וכו'. וכן בשאילתות פ"ר בהעלותך קכ"ב.

²¹⁵ בהקשר זה ראה בבאורו של מרן הרב קוק זצ"ל ב"עולת ראייה" ח"ב עמ' טו' והוא מ"עין איה" על שבת ב לא. וראה גם מאמרנו: "המשימה: הפיכת הקדרות להארה!", בעלון "מגד ירחים" שיו"ל ע"י "בית הרב" קוק זצ"ל. בגליון מרחשון תשס"ז. וכן ב"תורת מנחם" לאדמו"ר מחב"ד ח"ז שנת תשי"ג חלק ראשון ש"פ וישב א' דחנוכה מבה"ח טבת ה'תשי"ג.

משום "כבוד שבת"²¹⁶. הגדר של כבוד שבת קשור למהות של השבת שבגינה אנו מדליקים נרות ועושים מעשים נוספים לכבודה. ה"אור" של הנרות, "שופך אור" על היעוד והתוכן המיוחד הגנוז בשבת. הדלקת הנר מבהירה שיום השבת איננו עוד יום של חול רגיל, או של יום מנוחה מעבודה גרידא, אלא יום שיש בו קדושה מיוחדת, "זכר ליציאת מצרים" ו"זכר למעשה בראשית".

גם נר חנוכה, גם הוא בבחינת "עמוד האש", שכן יש בהארתו משום פרסום הנס, הבהרה והבלטת היעוד והמהות של חג חנוכה. בהדלקתו אנו מבטאים שהניצחון בחנוכה לא היה ניצחון רגיל במלחמה, אלא היתה כאן גם השגחה אלקית מיוחדת, וגילוי מיוחד של רוח האמונה הישראלית.

בשניהם עלינו להאיר עוד טרם נכנס היום, בשניהם צריך שיהיה ניכר שההדלקה היא לשם היעוד, הבהרת מהות היום, ועל כן יש לסמוך אותם ל"עמוד הענן" ולהדליקם מבעוד יום.

3. ההשלמה בין "עמוד הענן" ו"עמוד האש" ביציאת מצרים

הזיקה שבין עמוד הענן לעמוד האש מנוסחת באופן שונה במקצת, בשני המקורות. בעוד שבמכילתא מנוסח הרצף שביניהם²¹⁷: "לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה מגיד הכתוב שכשעמוד הענן קיים היה עמוד האש צומח כשעמוד האש קיים עמוד הענן זורח". בגמ' מנוסחת ההשלמה שביניהם: "מלמד שעמוד ענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן". מהי ה"השלמה" שיש ברצף בין השניים?

ביציאת מצרים "עמוד הענן" בא להנחות את עם ישראל בדרך, בנתיב ההליכה לארץ ישראל, ואילו "עמוד האש" בא "להאיר להם" גם כאשר עם ישראל לא היה ב"תנועה". הוא בא "להאיר את עיניהם" בכל מה שקשור ליעוד הרוחני שיש בהליכה לארץ ישראל. היעוד של המסע לארץ ישראל, שונה במהותו ממסע של עם עבדים הצמא לחופש ועצמאות

²¹⁶ במקום אחר הארכנו בכך שלרמב"ם הדלקת הנר יש בה גם משום עונג שבת וגם משום כבוד שבת לכן כפל בהזכרתו, בשני המקומות. בהל' שבת פי' ה' ה' א', ובהל' שבת פי' ל' ה' א'-ה' וכן כתב ב"חידושי הגרי"ז" (סטנסיל, סי' י"א, על הרמב"ם פ"ה שבת ה"א): "דבחיוב הדלקה יש שני דינים, חדא משום עונג שבת וגם משום כבוד שבת, והם חלוקים בדיניהם, דדין עונג שבת שייך בשבת עצמו וכמו שאר דינים של עונג כמו אכילה ושתיה, משא"כ בדין כבוד שבת שהחיוב הוא כבר מבעוד יום, שזהו ג"כ בכלל כבוד שבת. וגם אם יצויר הדלקה בשבת עצמו אינו מתקיים בזה דין כבוד שבת. ובזה שפיר מיושב לשון הרמב"ם דבפ"ה מיידי בדין עונג וכמש"כ שם שזה בכלל עונג שבת, וזה החיוב שייך דוקא בשבת עצמו, משא"כ בפרק ל' ושם מייירי בחיוב הדלקה מדין כבוד שבת וכדמוכח מהא דכלל בהדי דכבוד ומסיים שכל אלו לכבוד שבת".

²¹⁷ בנוסח של המכילתא דרשב"י.

מדינית, שנודד אל חרותו, לארץ אחרת ולעתיד חדש. מדובר על המסע ההיסטורי של עם ישראל לארץ ישראל, מסע שנועד להתחברות לקדושה ולמעלה רוחנית המיוחדת של הארץ. בארץ ישראל עם ישראל עתיד להגשים את יעודו הרוחני והאלקי.

מכאן ש"עמוד הענן" קשור יותר לתחום ה"איך" הטקטי, ו"עמוד האש" לשאלת ה"לשם מה", לברור היעוד.

על כן צריך שיהיה "עמוד ענן משלים לעמוד האש ועמוד האש משלים לעמוד הענן" ותיווצר ביניהם רציפות. שכן קיימת זיקה בין "עמוד הענן" לבין "עמוד האש", ה"דרך" נגזרת מה"יעוד". יתר על כן, ההליכה לארץ ישראל ללא היעוד, או האמונה ביעוד ללא ההליכה לארץ ישראל בפועל, אינם שלמים זה בלא זה.

4. ההשלמה בין "עמוד הענן" ו"עמוד האש" במלחמות ישראל, ובתורת הביטחון הלאומי שלו

כמו ביציאת מצרים, גם במלחמות של עם ישראל בהווה צריך שתהיה השלמה בין "עמוד האש" לבין "עמוד הענן".

"עמוד הענן" הוא מורה הדרך לגיבוש דרך הפעולה, לעיסוק בסוגיות הטקטיות והאסטרטגיות של המלחמה: כיצד לנהל אותה, באיזה אמצעים להשתמש, האם לנקוט במהלך קרקעי של השתלטות על השטח או להסתפק ב"אש מנגד" אווירית וקרקעית. "עמוד האש" אמור להאיר את עיננו בכל מה שקשור לגיבוש מטרות הפעולה, ולעיסוק בסוגיות של יעדי הלחימה כגון: לשם מה נועדה הפעולה הצבאית, האם היא נועדה להביא להכרעה, או להכות מכה כואבת, האם היא מיועדת לפגוע ולמוטט את המנגנונים השלטוניים של האויב, כדי לייצר מכניזם של יצירת מנגנון אלטרנטיבי, ולהרתיע בעתיד, או שהיא רק נועדה לפגוע בתשתיות הפיזיות והאנושיות שלו, תוך כדי שימור המנגנון השלטוני הקיים. האם ערכיות המטרה מצדיקה סיכון חיי הלוחמים, ועד כמה ("מידתיות-ביחס לערכיות המטרה") וכו'. "עמוד האש" אמור להאיר את עיננו בסוגיות נוספות כגון: מהי עילה שמצדיקה לפתוח במהלך צבאי, האם רק פגיעה בנפש, או גם בפגיעה בלתי מתקבלת על הדעת בשגרת החיים של אזרחי המדינה, ובריבונות של המדינה.

קיימת זיקה ברורה בין "עמוד הענן" לבין "עמוד האש", משום שהדרך נגזרת מהיעדים. אם "עמוד האש" אינו מאיר "לפני המחנה", "עמוד הענן" לא יוכל לכוין כיצד יש להגיע אל המטרה.

גם בתחום הביטחון הלאומי קיימת זיקה בין "עמוד הענן" לבין "עמוד האש". גם כאן התחום של "עמוד הענן" מורה את הדרך כיצד לנהל את

מכלול המערך של הביטחון הלאומי, על כל מרכיביו. אולם גם היא איננה יכולה להתנהל ללא "עמוד האש" שהולך לפני המחנה. שכן "עמוד האש" מאיר את היעדים של ה"קיום הלאומי". הוא עוסק בשאלות היסוד כגון: האם הקיום הלאומי של עם ישראל ומדינת ישראל נועד רק לשם ה"שרידות" של העם היהודי, לאחר שנים רבות של גלות, "נרדפות" ושואה. או שהקיום הלאומי נועד כדי להביא לידי ביטוי את התרבות היחודית של העם היהודי במסגרת של מדינה ריבונית. או כפי שטבע הרב סלובייצ'יק את טבע הסוגיה: "ברית גורל או ברית יעוד"²¹⁸.

במידה מסויימת ניתן לומר שהתחום של "עמוד הענן" עוסק בסוגיות ההווה, בעוד "עמוד האש" בוחן אותן ביחס לשאלות הנצח!

מה היתה הזיקה בין מבצע "עמוד הענן" תשע"ג לבין "עמוד האש"? ומה יהיו השלכותיו לעתיד? ימים יגידו!

²¹⁸ הרב י.ד. סלובייצ'יק "קול דודי דופק" בתוך "חמש דרשות". מתוך דרשה שנישאה ביום העצמאות של מדינת ישראל בשנת תשט"ז.